

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ / ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ / ΑΚΑΔ.ΕΤΟΣ 2016-2017
Μ.Π.Σ. / ΧΩΡΟΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ / ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Α'
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ_ΝΙΚΗ ΕΦΡΑΙΜΙΔΟΥ / ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ_ΔΗΜΗΤΡΑ ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΑ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ

διπλωματική εργασία που εκπονήθηκε στα πλαίσια του

ΜΠΣ_χώρος, σχεδιασμός και δομημένο περιβάλλον_κατεύθυνση α'_προηγμένες στρατηγικές αρχιτεκτονικού, αστικού, πολεοδομικού, χωροταξικού σχεδιασμού και αρχιτεκτονικής τοπίου

3

επιμέλεια_νίκη εφραιμίδου

επιβλέπουσα_δήμητρα χατζησάββα

επιτροπή_δήμητρα χατζησάββα / αλέξης τζομπανάκης / σωκράτης γιαννούδης

πολυτεχνείο_κρήτης / σχολή_αρχιτεκτόνων_μηχανικών / ακα.έτος_2016-2017

προλεγόμενα ...10

εισαγωγή ...11

A. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ...13

A1. παγκοσμιοποίηση - άρση συνόρων ...14

1. οικονομικοί δεσμοί κ' συμφέροντα - άρση εθνικών συνόρων - παγκόσμια κλίμακα κ' συσχετισμένος τόπος ...15
2. χρονική αμοιβαιότητα έναντι χωρικής εγγύτητας ...19
3. διεθνή δίκτυα - κατακερματισμένο χωρικά προϊόν παραγωγής - κεντρικές λειτουργίες και διασπορά ...20
4. ομοιογενοποίηση και ιδιαιτερότητα ...21

A2. διασυνδεσιμότητα ...25

1. ανάπτυξη νέων τεχνολογιών - σχέσεις κατ'επιλογή ...25
2. 'open / soft systems' - ρευστότητα και ευελιξία ...28
3. σύγχρονος 'χωροχρόνος' ...29
4. κοινή συλλογική εμπειρία ...31
5. χωρικό δίκτυο ενοποίησης - συνθήκη πεδίου και ενδιάμεσες σχέσεις ...32

A3. ταχύτητα ...35

1. ταχύτητα: κυρίαρχη δύναμη διαμόρφωσης πολιτισμού ...36
2. αμεσότητα – ακαριαία ενέργεια - real time ...37
3. παθητική εικόνα έναντι συμβάντων με σημασία ...38
4. πόλεις των ροών ...39

A4. πολυπλοκότητα ...39

1. λεκτικές και συμβολικές συνδέσεις μέσω του χώρου ...40
2. κυριαρχία του συμβόλου και της εικόνας πάνω στον χώρο ...41

A5. ρευστές ταυτότητες / κοινοί δεσμοί ...42

1. μη τόποι ...42
2. τόπος και χώρος - επαναπροσδιορισμός της έννοιας του χώρου εντός των μη-τόπων ...44
3. αίσθηση ελευθερίας – ανεσιτότητας, θέση παρατηρητή των γεγονότων ...44
4. ‘καλωδιωμένοι’ χώροι - ασύρματα δίκτυα ...46
5. ρευστότητα - αναζήτηση έννοιας ταυτότητας ...46
6. ‘έχειν’ έναντι ‘είναι’ - κατοχή και καταναλωτισμός - απώλεια νοήματος ταυτότητας ...47
7. υποχώρηση ‘διάρκειας’ έναντι ‘προσωρινότητας’ ...50
8. επιτελεστικότητα: ορισμός νοήματος ως κατασκευή - ενίσχυση μέσω επανάληψης ...51

A6. παρατηρήσεις ...53

B. ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΝΟΜΑΔΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ ...54

B1. κινητικότητα ...54

1. σύγχρονος εννοιολογικός νομαδισμός ...55
2. πολιτισμική διαφοροποίηση και ετερότητα ...56
3. ξενότητα ...57
4. ανομοιογενής κοινωνία πολιτών ...59

B2. νομαδική κατοίκηση ...61

1. ακούσιοι νομάδες - καταστάσεις κρίσης ...61
2. εκούσιοι νομάδες – τουρισμός, κατανάλωση τόπων ...64
3. τόποι νομαδικής κατοίκησης ...67

B3. παρατηρήσεις ...68

Γ. ΧΩΡΟΣ / ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ / ΕΦΗΜΕΡΕΣ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ...69

Γ1. αρχιτεκτονικός σχεδιασμός και εφήμερη χωρική μορφή ...69

1. έννοια του εφήμερου στον σχεδιασμό ...70
2. είδη εφήμερων κατασκευών ...72

Γ2. ευελιξία - ανατροφοδότηση μορφής και αναπροσαρμογή ...73

1. συνθήκες δημιουργίας μορφής σε χρονικά περιβάλλοντα ...74
2. διάγραμμα ως ανοιχτό εργαλείο σχεδιασμού ...76
3. παραμετροποίηση, δυναμικότητα και μορφογένεση ...77
4. αναπροσαρμογή λόγω προσωρινότητας ...79

Γ3. παρατηρήσεις ...80

Δ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ...81

Δ1. ακούσιοι νομάδες λόγω καταστάσεων κρίσης - ευάλωτες ή περιθωριακές ομάδες ...91

- Paper houses / paper shelters / paper church / paper school - Shigeru Ban ...82
- Primary School - Francis Kéré ...83
- Folded bamboo & paper house - Ming Tang ...84
- The Silent University ...85
- αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί ...85

Δ2. προσωρινή κατοίκηση εκούσιας κινητικότητας - τουρισμός, κοινωνική, οικονομική μετατόπιση ...86

- Amphitheater house – Αρ.Αντονάς ...86
- Negotiate My Boundary! - (+RAMTV) ...87
- Blur building – Diller & Scofidio ...88
- Dwellings for the Tokyo nomad woman - Toyo Ito ...88
- Escape Vehicles - Andrea Zittel ...90
- αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί ...90

Δ3. πόλη και προσωρινές αστικές εγκαταστάσεις - θέματα ταυτότητας / ετερότητας κοινού δημόσιου χώρου ...91

- Bricktopia – Map13 Barcelona ...91
- Spanish Pavilion – Miralles Tagliabue (EMBT) ...92
- SOUZY TROS ...93
- Environmental Design and Art Container Exhibition in Tokyo – 2010 ...93

Δ4. Παρατηρήσεις ...94

Ε. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ ...95

ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ...97

προλεγόμενα

Η προσπάθειά μου αυτή αφιερώνεται στην οικογένειά μου (εξ αίματος ή επιλογής), ως ένδειξη ευχαριστίας για την καλή τους διάθεση να με ακούσουν / κατανοήσουν / υποστηρίξουν καθ'όλη τη διάρκειά της. Ιδίως στον φύλακα άγγελό μου που παρά την φυσική του απουσία τα τελευταία 10 χρόνια, η θύμηση και τα διδάγματά του με συντροφεύουν σε όλα μου τα βήματα.

Ξεχωριστά θέλω να απευθύνω θερμές και ειλικρινείς ευχαριστίες και την αμέριστη εκτίμησή μου στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Δήμητρα Χατζησάββα. Η συνετή, αδιάκοπη και ολοκληρωμένη καθοδήγησή της, καθώς και η διάθεσή της για συνομιλία και επικοινωνία, με ενέπνευσαν σε νέα μονοπάτια αναζήτησης και γνώσης, και συνέβαλλαν καθοριστικά στην επιλογή και ολοκλήρωση της έρευνάς μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τρόπος με τον οποίον ο άνθρωπος σχετίζεται με τον χώρο, τον βιώνει και τον κατοικεί, έχει υποστεί μεταβολές με την πάροδο των χρόνων. Οι διάφορες αλλαγές που έχουν συντελεστεί σε βασικούς τομείς της καθημερινής ζωής επαναπροσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις χωρικές εμπειρίες. Η αυξημένη ρευστότητα και διασυνδεσιμότητα, η πολυπλοκότητα των σχέσεων, η ραγδαία ταχύτητα που διέπει την καθημερινότητα, καθώς και η εκ νέου αναζήτηση της έννοιας της ταυτότητας, δημιουργούν ένα σύνθετο πλαίσιο εκτύλιξης των λειτουργιών της διαβίωσης.

Ο σύγχρονος άνθρωπος, υπό αυτό το κλίμα των ριζικών και εντατικών μεταβολών, τείνει να δημιουργεί προσωρινές σχέσεις με τα πράγματα και να επαναπροσδιορίζει διαρκώς τη συσχέτισή του με αυτά. Η τάση για όλο και περισσότερο εντατική κινητικότητα - ακούσια και εκούσια - που αναπτύσσει, συνδέεται άμεσα και άρρηκτα με όλες αυτές τις μεταβολές του οικονομικού, κοινωνικού, τεχνολογικού, πολιτιστικού επιπέδου.

Σε αυτό το πλαίσιο, νέα σενάρια και τρόποι κατοίκησης του χώρου αρχίζουν να υιοθετούνται, με χαρακτήρα περισσότερο εφήμερο και προσωρινό. Πλέον, τα παλαιά στερεότυπα της σταθερότητας και της

μονιμότητας αμφισβητούνται, ενώ εμφανίζονται νέες προσεγγίσεις στον αρχιτεκτονικό και χωρικό σχεδιασμό. Η μελέτη εστιάζει σε αυτή τη σύγχρονη τάση του ανθρώπου για προσωρινή κατοίκηση του χώρου.

Η εργασία δομείται σε τέσσερις ενότητες

Στην πρώτη ενότητα εξετάζεται το κοινωνικό-οικονομικό-τεχνολογικό πλαίσιο και οι μεταβολές που αυτό υφίσταται στη σύγχρονη εποχή καθώς και οι επιδράσεις του στις σχέσεις του ανθρώπου με το χωρικό περιβάλλον. Στη συνέχεια ερευνάται η έννοια της κινητικότητας και του νομαδισμού που χαρακτηρίζει πλέον την καθημερινότητα υπό το πρίσμα των ανωτέρω μεταβολών. Αναζητείται η σχέση μεταξύ των νέων εξελίξεων και της τάσης για προσωρινή αλληλεπίδραση με τον χώρο. Στην τρίτη ενότητα η μελέτη στρέφεται στην εξέταση των αρχιτεκτονικών και χωρικών δομών που παρουσιάζουν όλο και συχνότερα, χαρακτηριστικά ευελιξίας, επαναπροσδιορισμού και εφήμερης λογικής στον σχεδιασμό τους. Στην τέταρτη ενότητα παρατίθενται υλοποιημένα παραδείγματα ανάλογων κατασκευών, και τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα της μελέτης, αναφορικά με τις μεταβολές στη σύγχρονη χωρική και κοινωνική συνθήκη και τη συσχέτισή τους με την κινητικότητα, τον νομαδισμό και την προσωρινή κατοίκηση του χώρου.

Α. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ

Η ενότητα εξετάζει τις μεταβολές στο κοινωνικό-οικονομικό-τεχνολογικό πλαίσιο της καθημερινής ζωής που σχετίζονται άμεσα με τη σχέση που αναπτύσσει ο άνθρωπος με το χώρο, τους τρόπους ύπαρξής του σε αυτόν και τις βιωματικές εμπειρίες που προκύπτουν από τη συσχέτιση αυτή.

Ζητήματα όπως η άρση των συνόρων στη σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης, η έντονη διασύνδεση τόπων και καταστάσεων, η ραγδαία ταχύτητα της καθημερινότητας των τελευταίων ετών, οι πολύπλοκες και σύνθετες σχέσεις που χαρακτηρίζουν τη ζωή σήμερα, καθώς και η διαρκής αναζήτηση της έννοιας της ταυτότητας, είναι καίρια θέματα που αξίζει να μελετηθούν προκειμένου να κατανοήσει κανείς τις μεταβολές που έχει υποστεί η σχέση ανθρώπου και χώρου.

Α1. παγκοσμιοποίηση - άρση συνόρων

Η σύγχρονη συνθήκη με όρους παγκοσμιοποίησης περιγράφει τη ραγδαία και συνεχώς αυξανόμενη αλληλεπίδραση και αλληλοσυσχέτιση τόπων πέρα από εθνικά όρια σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Πρόκειται για διαδικασία που στις μέρες μας ενθαρρύνεται όλο και περισσότερο χάρη στην ταχεία εξέλιξη της τεχνολογίας σε ό,τι αφορά τις επικοινωνίες, την πληροφορική και τις μεταφορές, καθώς επίσης και στον τομέα της μαζικής κατανάλωσης και τις αλλαγές στον τομέα της παραγωγής αγαθών και τις γεωπολιτικές. Διαμορφώνεται συνεπώς μια 'περίπλοκη σχέση μεταξύ διαφορετικών γεωγραφικών κλιμάκων στην οποία οι τοπικές πρωτοβουλίες μπορούν να μετατοπιστούν βαθμιαία προς τα πάνω σε παγκόσμια κλίμακα και αντιστρόφως' όπως παρατηρεί ο D.Harvey (Harvey, 2012:190).

Σε αυτές τις διεργασίες, το οικονομικό κεφάλαιο παρουσιάζει έντονη κινητικότητα, αναπτύσσονται διεθνή συμφέροντα και οικονομικοί δεσμοί, γεγονός που οδηγεί στη δημιουργία δικτύων διασύνδεσης μεταξύ τόπων γεωγραφικά απομακρυσμένων και χωρίς τον περιορισμό των εθνικών συνόρων. Οι χωρικές αποστάσεις εκμηδενίζονται μέσω του χρόνου καθώς η παραγωγή του τελικού προϊόντος διασπείρεται στον χώρο με κριτήριο το μέγιστο κέρδος της φτηνότερης εργασίας. Ακόμη, οι επιχειρηματικές δραστηριότητες στηρίζονται σε περίπλοκες συμπληρωματικές λειτουργίες με ένα ευέλικτο σύστημα κεντρικού ελέγχου και μια διασπορά υποκαταστημάτων επιμέρους αρμοδιοτήτων. Μέσα σε αυτή τη νέα οικονομική και κυβερνητική πραγματικότητα, συχνά προκύπτει η αντιπαράθεση μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου, καθώς η κάθε τοπική κουλτούρα καλείται να διασφαλίσει τις δομές της σε ένα σύστημα που ενθαρρύνει την προσωρινότητα, την αστάθεια και τη ρευστότητα.

1. οικονομικοί δεσμοί και συμφέροντα - άρση εθνικών συνόρων - παγκόσμια κλίμακα και συσχετισμένος τόπος

‘Ένας κόσμος χωρίς σύνορα για έναν καπιταλισμό χωρίς όρια ...’ (Τσαντίλης, 2002:19)

Στο πεδίο του οικονομικού ανταγωνισμού, ο όρος παγκοσμιοποίηση υπονοεί την υπέρβαση των χωρικών αποστάσεων και των γεωγραφικών ορίων, αναφορικά με την ελεύθερη ροή αγαθών και υπηρεσιών όπου η διακίνηση κεφαλαίου είναι πλέον περισσότερο ελεύθερη και ευρεία.

Στη σύγχρονη συνθήκη, τόσο η μορφή όσο και η κλίμακα των παγκόσμιων οικονομικών δεσμών έχει αλλάξει με την πάροδο του χρόνου. Σύμφωνα με τον D. Harvey, ‘η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση έχει περιορίσει σημαντικά τα μονοπωλιακά μέσα προστασίας που ιστορικά παρείχε το υψηλό κόστος μεταφοράς και επικοινωνιών, ενώ η κατάργηση των θεσμικών περιορισμών στο εμπόριο (προστατευτισμός) έχει αντιστοίχως μειώσει τις μονοπωλιακές προσόδους που προκύπτουν από τον αποκλεισμό του ξένου ανταγωνισμού’ (Harvey, 2012:182). Ακόμη, σύμφωνα με μια αναφορά της Λ. Λεοντίδου σε σχέση με μελέτη του D. Harvey, ‘στη μεταμοντέρνα κοινωνία το πεδίο παραγωγής υποχωρεί μπροστά στην κατανάλωση’, η οποία όμως δεν απευθύνεται πλέον μόνο στο αντίστοιχο κοινό της τοπικής κοινωνίας, αλλά ‘στην παγκόσμια επιχειρηματική δραστηριότητα’ (Λεοντίδου 2002: 186). Πρόκειται δηλαδή για μια ευρύτερη, πλανητική κατανάλωση εντός μιας ‘εξαιρετικά ενοποιημένης παγκόσμιας χωρικής οικονομίας των ροών του κεφαλαίου’ (Harvey, 2007: 388-399).

Το κεφάλαιο χαρακτηρίζεται πλέον από αυξημένη υπερ-εθνική κινητικότητα που φαίνεται να βοηθά στην απομείωση της σημασίας των επιμέρους τοπικών φορέων. Δημιουργείται ένας παγκόσμιος κánaβος ενδιαφέροντος – ‘global grid’ (Sassen, 2005: 39) – που αποτελείται από στρατηγικά σημεία με έντονη πολιτική επίδραση. Πράγμα που σημαίνει ότι σε εθνικό επίπεδο η πολιτική επιρροή δεν έχει πια την ίδια ισχύ, καθώς αναδύεται ένα σύστημα με αλληλοεξαρτώμενες και αλληλεπιδρούσες πολιτικές που συνδέονται πέρα από γεωγραφικά όρια. Το αποτέλεσμα είναι ένας παγκοσμιοποιημένος κόσμος καταναλωτικών κοινωνιών που χαρακτηρίζεται από μια νέα συλλογική αίσθηση του

χώρου (Τερκενλή - 2001). Συχνά πλέον γίνεται λόγος για την έντονη σχέση μεταξύ χώρου-χρόνου-χρήματος. Συγκεκριμένα, η συμπίεση του χωροχρόνου αναφέρεται στην κίνηση και την επικοινωνία σε παγκόσμια κλίμακα, ανεξάρτητα δηλαδή από το γεωγραφικό τόπο, με άξονα το χρήμα, την ανεμπόδιστη ροή κεφαλαίων και την αύξηση της απόδοσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η D.Massey *‘είναι ο χρόνος, ο χώρος και το χρήμα που κινούν τον κόσμο. Είναι ο καπιταλισμός και η ανάπτυξή του που καθορίζουν τη σχέση μας με το χώρο’* (Massey, 1994: 2). Ερμηνεύοντας μάλιστα η ίδια τα λόγια του Μαρξ, *‘το κεφάλαιο δεν είναι ένα πράγμα, αλλά μια διαδικασία’*, εξηγεί πως πρόκειται για μια γενικότερη διαδικασία κοινωνικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των διαφόρων τόπων που προκύπτουν από τις οικονομικές δραστηριότητες (Massey, 1994 : 8). Δηλαδή, αυτή η αλληλοσυσχέτιση των γεωγραφικών χώρων σε οικονομικό επίπεδο, σημαίνει και μια νέα θεώρηση τόσο για τον χώρο όσο και τον χρόνο στη σύγχρονη κατανόηση του κόσμου.

Σ'αυτή τη σύγχρονη παγκόσμια συνθήκη *‘ο χώρος δεν έχει σημασία’* [...] *‘Πριμοδοτείται η παγκόσμια διακίνηση αγαθών ανεξάρτητα από το δομημένο περιβάλλον εντός του οποίου αυτά παράγονται, πριμοδοτείται η παροχή πληροφορίας πέρα από τα μέσα παραγωγής της, ενισχύεται η διεθνής ‘συνεταιριστική’ κουλτούρα έναντι της πολλαπλότητας των επιμέρους πολιτισμών’* (Sassen, 2014a: 4). Ο χώρος μοιάζει πλέον να εκμηδενίζεται όσον αφορά το πόσο εύκολα και γρήγορα

διακινείται η πληροφορία ανά τον πλανήτη ή όσον αφορά τη διάθεση αγαθών ανεξάρτητα από τον τόπο και τις συνθήκες παραγωγής τους. Προκύπτει έτσι ένα σύστημα πέρα από γεωγραφικά όρια – ‘cross border system’ (Sassen, 2005:39) – που περιλαμβάνει ένα σύνολο τόπων οι οποίοι ενδεχομένως ανήκουν σε διαφορετικά κράτη και εξυπηρετούν μια οικονομία που στηρίζεται σε ένα δίκτυο υπηρεσιών και τηλεπικοινωνιών αμοιβαίου ενδιαφέροντος. Η S.Sassen κάνει λόγο για την ‘παγκόσμια πόλη’ – ‘the global city’ – θέλοντας να προσδιορίσει τα στρατηγικής σημασίας σημεία που απαρτίζουν αυτό το σύστημα και ενισχύουν τη ‘διαδικτυωμένη οικονομία’ – ‘networked economy’ - (Sassen, 2005: 40). Η δημιουργία αυτής της νέας γεωγραφίας, της δια-συνοριακής οδηγεί στη σύνδεση τόπων γύρω από τον πλανήτη και ενδυναμώνει την ισχύ τους που παλαιότερα θα περιοριζόταν από τα ‘ιστορικά όρια του Βορρά, του Νότου, της Ανατολής και της Δύσης’ (Sassen, 2014b).

Ο ρόλος των κρατικών παρεμβάσεων συνεπώς μειώνεται, για χάρη της ενίσχυσης του ελεύθερου εμπορίου. ‘Ο καθένας θα πρέπει να είναι σε θέση να παράγει και να πουλά όπου, όταν και ό,τι θέλει χωρίς καθυστερήσεις και εμπόδια’ (Τσαντίλης, 2002: 22). Αυτό το παγκόσμιο δίκτυο των οικονομικά αλληλοσυσχετιζόμενων τόπων δίνει τη δυνατότητα για την ανάπτυξη μεγάλων πολυεθνικών αλυσίδων που εκτείνονται σε ένα κυριολεκτικά παγκόσμιο πεδίο. Προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι λειτουργίες τέτοιων εταιρειών απαιτείται οργάνωση της κίνησης στο χώρο και ο έλεγχος του χρόνου, καθώς ‘ο καπιταλισμός γίνεται ακόμα πιο σφιχτά οργανωμένος μέσα από το διασκορπισμό’ (Harvey, 2007: 219). Ο χώρος δηλαδή λειτουργεί ως ένα ‘σύστημα ‘δοχείων κοινωνικής δύναμης’ που διαρκώς αναδιαμορφώνεται εξαιτίας του κεφαλαίου, όπως υποστηρίζει και ο D.Harvey θέλοντας να κατανοήσει καλύτερα τη θέση των Deleuze-Guattari ότι ‘ο καπιταλισμός εδαφικοποιεί συνεχώς με το ένα χέρι αυτό που απεδαφικοποιεί με το άλλο χέρι’ (Harvey, 2007: 319).

Αυτή η τάση έχει προφανώς ισχυρό αντίκτυπο και στην διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος· στη θέση ελεύθερων δημόσιων χώρων ή μικρών ιδιωτικών επιχειρήσεων, όπου πλέον βρίσκει κανείς ιδιωτικούς χώρους που εξυπηρετούν τα μεγάλα κεφάλαια όπως σύγχρονα εμπορικά κέντρα, θηριώδεις αλυσίδες καταστημάτων, υποκαταστήματα διεθνών γραφείων παροχής υπηρεσιών κλπ. Σαν να πρόκειται για την ανάπτυξη μιας ‘νέας πολεοδομίας’ (Harvey, 2012: 55), ενός είδους αστικοποίησης που εξυπηρετεί την ‘επιβίωση του καπιταλισμού’ (Harvey, 2008: 6). Ουσιαστικά παρατηρείται μια αλλαγή στο καθεστώς της ιδιοκτησίας, από την μικρή και κατακερματισμένη ιδιοκτησία της ευρείας αστικής τάξης στη συσσωρευμένη ιδιοκτησία μιας ισχυρής ελίτ ολίγων (Sassen, 2014b).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι σε οικονομικό επίπεδο, κανένας γεωγραφικός τόπος δεν μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα. Οποιοδήποτε σχετικό φαινόμενο, όπως για παράδειγμα η αύξηση της ανεργίας σε ένα τόπο, δεν μπορεί να κατανοηθεί εξετάζοντας μόνο την εκάστοτε τοπική συγκυρία - ‘οποιαδήποτε ερμηνεία θα πρέπει να συσχετίσει τον εξεταζόμενο τόπο με το ευρύτερο γεωγραφικό πλαίσιο’ (Massey, 1994: 8). Αυτή η θέση αρκεί για να ερμηνευτεί και το φαινόμενο της σύγχρονης οικονομικής κρίσης στο οποίο η οικονομία κάθε κράτους φαίνεται να αποτελεί μέρος μιας παγκόσμιας οικονομίας που απαρτίζεται από αλληλεπιδρώντα μέλη. Όπως αναφέρει και πάλι η D.Massey, κάθε τόπος πρέπει να θεωρείται ξεχωριστό και μοναδικό στοιχείο ενός ευρύτερου δικτύου συσχετίσεων, ένας τόπος διασυνδέσεων στο σύνολο του ευρύτερου κόσμου (Massey, 1994). Υπό αυτή την έννοια της παγκοσμιοποίησης και των οικονομικών συμφερόντων, η μοναδικότητα και τα αυθεντικά παραδοσιακά χαρακτηριστικά του κάθε τόπου αποκτούν μια καινούργια έκφραση μέσα από τους συσχετισμούς και τη διασύνδεση. Δεν πρόκειται για μια αντιπαράθεση μεταξύ ‘παγκόσμιου’ και του ‘τοπικού’ αλλά για την ανάδειξη νέων σχέσεων εξουσίας, εξάρτησης και επίδρασης, την διαμόρφωση μιας νέας πραγματικότητας στην οποία η δράση πραγματοποιείται ‘διαμέσου των συνόρων’ με τρόπους που θα ήταν αδιανόητοι στο παρελθόν (Τσιμουρή, 2009: 217). Με αυτή τη νέα κατάσταση συνδέεται έντονα και το φαινόμενο της μετανάστευσης (που θα εξεταστεί εκτενώς σε επόμενο κεφάλαιο) και γενικότερα της μετακίνησης πληθυσμών, όπως συμβαίνει στο σύγχρονο κόσμο. Η επανεδαφικοποίηση της κουλτούρας των μεταναστών αποτελεί ρυθμιστικό παράγοντα για την νέα, πολιτικά διεθνή οικονομία της παγκοσμιοποίησης (Sassen, 2005). Η εξέταση συνεπώς της κατοίκησης με όρους μεταβολής και μετακίνησης γίνεται όλο και πιο επιτακτική.

3. διεθνή δίκτυα - κατακερματισμένο χωρικό προϊόν παραγωγής - κεντρικές λειτουργίες και διασπορά

Οι σύγχρονες επιχειρήσεις, προκειμένου να αυξήσουν το κέρδος, αναζητούν τις πρώτες ύλες και την εργασία εκεί όπου είναι φθηνότερες, ανεξάρτητα από την τοποθεσία τους, και επιθυμούν να διαθέτουν το τελικό προϊόν όπου αυτό μπορεί να πουληθεί ακριβότερα, χωρίς παρεμπόδιση από εθνικά όρια. Η τάση αυτή οδηγεί στη γεωγραφική διασπορά των παραγωγικών και οικονομικών δραστηριοτήτων, γεγονός που αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο D.Harvey σε περιπτώσεις όπου είναι δυνατή η τυποποίηση της παραγωγής, οι αντίστοιχες μονάδες ‘μετεγκαθίστανται στον τρίτο κόσμο’ προκειμένου να επωφεληθεί η επιχείρηση από τη ‘χαμηλά αμειβόμενη εργατική δύναμη’ (Harvey, 2007 :214) καθώς επίσης και από την ‘ανυπαρξία ή ελαστικότητα περιβαλλοντικών και κοινωνικών περιορισμών στις περιοχές αυτές’ (Αθανασίου, 2000: 10).

Ταυτόχρονα, δημιουργείται η ανάγκη για ύπαρξη κεντρικών υπηρεσιών ελέγχου της συνολικής διαδικασίας παραγωγής και διάθεσης του προϊόντος. Σύμφωνα με την S.Sassen, όσο περισσότερο διεσπαρμένη είναι γεωγραφικά μια επιχείρηση (σε περισσότερες από μία χώρες), τόσο περισσότερο πολύπλοκη και στρατηγικής σημασίας είναι η λειτουργία αυτών των κεντρικών υπηρεσιών ελέγχου (Sassen, 2005).

Αυτός ο κατακερματισμός του παραγόμενου προϊόντος σε χωρικό επίπεδο με βασικό κριτήριο τη μείωση του κόστους παραγωγής του, καθώς και η τάση για διαχωρισμό των επιμέρους λειτουργιών μιας πολυεθνικής επιχείρησης, οδηγούν στη δημιουργία ενός δικτύου λειτουργιών – ‘network of operations’ – που έχει την εποπτεία της παραγωγής, της μεταφοράς, της προώθησης και διάθεσης του προϊόντος, της οικονομικής διαχείρισης κλπ (Sassen, 2005:28). Συμπληρωματικά με αυτό, παρατηρείται ότι καθώς οι λειτουργίες αυτές περιπλέκονται, οι κεντρικές υπηρεσίες τέτοιων παγκόσμιων επιχειρήσεων έχουν την τάση να τις διανέμουν σε άλλους φορείς, τοπικές επιχειρήσεις θυγατρικού τύπου, από όπου αγοράζουν υπηρεσίες (συμβουλευτικής φύσης, προγραμματισμό, δημόσιες σχέσεις, νομικές υπηρεσίες, τηλεπικοινωνίες κλπ). Πρόκειται δηλαδή για εξειδικευμένες υπηρεσίες που η κεντρική διοίκηση προτιμά να αγοράζει παρά να εκτελεί η ίδια. Και αυτό το δίκτυο (εργοστασίων, κεντρικών διοικητικών γραφείων, συνεργαζόμενων

γραφείων παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών, υποκαταστημάτων διάθεσης των προϊόντων, κλπ) μπορεί να αναπτύσσεται σε οποιοδήποτε τόπο, σε περιοχές ανεξάρτητες μεταξύ τους γεωγραφικά, φαινόμενο που ευνοεί η σύγχρονη τάση για ανάπτυξη συγκεντρωτικών οικονομιών (S.Sassen, 2005:28-29,32,34,35). Ουσιαστικά οι εξειδικευμένες υπηρεσίες αποτελούν για ένα είδος υπο-τομέα – ‘subsector’ που αποτελεί μέρος του συνολικού δικτύου και που συμβάλλει στη σύνδεση των παγκόσμιων πόλεων – ‘global cities’ – διαμέσου των επιμέρους μελών / υποκαταστημάτων (Sassen, 2005:34). Αυτή η διασπορά έχει αντίκτυπο στην κατανόηση της σύνδεσης χώρου και οικονομίας σε συνθήκες δικτύου.

4. ομοιογενοποίηση και ιδιαιτερότητα

Η ανάπτυξη του θέματος της παγκοσμιοποίησης συχνά καταλήγει ως μια αντιπαράθεση μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου. Αυτό που έχει ωστόσο σημασία είναι η ‘διασύνδεση των τόπων’ μέσα από συσχετισμούς ικανούς να αναδεικνύεται η μοναδικότητά τους (Βαΐου, 2001: 9-10). Το παγκόσμιο δηλαδή, δεν είναι ο εχθρός του τοπικού, αλλά ‘το νέο πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει αυτό να κινηθεί προκειμένου να υπάρξει’ (Ευθυμόπουλος, 2002: 12).

Αυτό που προσδιορίζεται ως ιδιαίτερος χαρακτήρας σχετίζεται κυρίως με πολιτιστικά γνωρίσματα. Η διαφορετικότητα προκύπτει από παράγοντες όπως τα εθνικά σύνορα, η πολιτιστική κληρονομιά, η κοινή χρήση γλώσσας, η εθνική ιστορία και ιδεολογία, ακόμα και γεωγραφικά, τοπικά χαρακτηριστικά του τόπου. Αυτή η ‘ιδιαιτερότητα’ τείνει να ζυμώνεται και να αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου. Κάθε αντικείμενο, τόπος ή πληθυσμός, χαρακτηρίζεται από μια μοναδικότητα και ‘όλες αυτές οι μοναδικότητες μπορούν να δημιουργούν τρύπες, χαραμάδες, κενά στο μεταστατικό εμπλέον της κουλτούρας’ (Baudrillard & Nouvel, 2005: 46). Σύμφωνα με τον J.Nouvel, το στοιχείο της μοναδικότητας αντιδιαστέλλεται στη διευρυμένη παγκοσμιοποίηση με τρόπο που συχνά αποτελεί ένα είδος ριζοσπαστικότητας. Η μοναδικότητα ανακύπτει ως συμβάν έτσι ώστε το αντικείμενο να λάβει και άλλη έννοια πέραν από την κοινωνιολογική,

συνέβαινε στη γειτονιά του (Massey, 1994). Μέσα λοιπόν σ'αυτόν τον προβαλλόμενο νέο τρόπο ζωής, αρκεί κανείς να έχει τα χρήματα για να απολαύσει τις παροχές του σύγχρονου καπιταλιστικού κόσμου, να καταναλώσει αγαθά, συνήθειες και κουλτούρα (Harvey, 2008).

Τα αγαθά (και οι υπηρεσίες) στη σύγχρονη εποχή εξυπηρετούν σενάρια καταναλωτισμού και επιθυμιών σε έναν κόσμο εφήμερων αξιών που κυβερνάται από την αντίληψη της όρασης. Αυτή η συνθήκη βοήθησε στη δημιουργία των *brand-names*. Το brand /εταιρική ταυτότητα έχει γίνει το σύμβολο των εφήμερων καταναλωτικών αξιών σε μια εποχή υπερπληροφόρησης που καθορίζει τις προσδοκίες και τις ελπίδες του σύγχρονου ανθρώπου, ακόμα και αναφορικά με τον ίδιο του τον εαυτό. Τα λογότυπα προσδίδουν σε αγαθά, υπηρεσίες, τόπους και γεγονότα ένα 'πρόσθετο συμβολικό νόημα' (Klingmann, 2006:1) που τα καθιστά κάτι περισσότερο από αυτό που πραγματικά είναι / επιτελούν. Συνδέουν εικόνες, ταυτότητες και τρόπους-ζωής σε συνεκτικές ολότητες. Είναι ένας τρόπος να ομογενοποιηθούν άτομα και τόποι, μέσω της αντιγραφής της κουλτούρας, του τρόπου ζωής, των συνηθειών και της αισθητικής. Ειδικότερα, μάλιστα, καθώς τα ΜΜΕ κυριαρχούν πια στις επικοινωνίες και στη μετάδοση της πληροφορίας, η διαφήμιση ανθίζει μέσα από αυτά, ιδιαιτέρως τα εικονιστικά μέσα (τηλεόραση, κινηματογράφο, διαδίκτυο, γραφικές τέχνες). Οι νέες τάσεις καταναλωτισμού υπέρ-προβάλλονται όλο και περισσότερο, όλο και εντονότερα, ως πραγματικότητα (Hall, Held & McGrew, 2003).

Αυτή η κατασκευασμένη πραγματικότητα όμως, δημιουργεί ένα κλίμα ανασφάλειας όπου πράγματα και καταστάσεις αποκτούν έναν πρόσκαιρο χαρακτήρα. Όπως υποστηρίζει και ο D.Harvey, δημιουργείται μια προσωρινότητα στη 'δομή δημόσιων και προσωπικών συστημάτων αξιών' (Harvey, 2007: 375), μια αστάθεια και μια ρευστότητα στις αξίες. Η S.Sassen περιγράφει αυτό το φαινόμενο με τον όρο 'information loop', δηλαδή μια διαρκή επανάληψη πληροφοριών που λαμβάνει κανείς σε έναν τόπο (κυρίως στις μεγάλες πόλεις) όπου διαφορετικοί πολιτισμοί, αγορές και συνήθειες εμπλέκονται και βομβαρδίζουν συνεχώς τους κατοίκους-δέκτες (Sassen, 2005: 29). Σε αυτήν την κατάσταση οι άνθρωποι συχνά αναζητούν τις ρίζες, στρέφονται προς την παράδοση και τις παλαιές κοινωνικές αρχές προκειμένου να διαφυλάξουν τη μοναδικότητά τους. Αναζητούν την αρχική 'ταυτότητα των τόπων' που σε ένα βαθμό ρυθμίζει τις

μεταξύ τους σχέσεις (Βαΐου, 2001: 10). Μέσα σε αυτό το κλίμα ανθίζει, για παράδειγμα, και το κίνημα του κριτικού τοπικισμού (που βρίσκει έντονη εφαρμογή στην αρχιτεκτονική) το οποίο ασκεί μια κριτική επαναξιολόγηση της τοπικής κουλτούρας μέσα από σύγχρονες στρατηγικές. Προκειμένου να διαφυλαχθεί η ταυτότητα του τόπου σε έναν υπερσυνδεδεμένο και αλληλεξαρτώμενο κόσμο αυξημένων ταχυτήτων, υπάρχει ανάγκη για διατήρηση υψηλής κριτικής συνειδητότητας και επαναξιολόγησης τόσο ως προς το παγκόσμιο σύνολο όσο και ως προς τον εαυτό (Α.Τζονίς – Λ.Λεφαίβρε, 1981).

Ως αποτέλεσμα όλων αυτών παρατηρείται το φαινόμενο της ‘κοινωνικής πόλωσης’ κυρίως στις μεγάλες παγκοσμιούπολεις που αποτελούνται από πληθυσμό πολλών εθνικοτήτων (Λεοντίδου, 2002 :183). Οι σύγχρονες κοινωνίες απαρτίζονται από ένα μωσαϊκό διαφορετικών πολιτισμών με αρκετά έντονες μεταξύ τους αντιθέσεις. ‘Η κοινωνική δομή της παγκοσμιούπολης είναι σαν ένα νόμισμα με δύο όψεις. Η μία πλευρά του νομίσματος, που ο Castells (1996) είδε σαν ‘ροές’ (flows), είναι οι διευθυντές, οι υπάλληλοι, οι κοσμοπολίτες και οι πλούσιοι, τα ανώτατα στελέχη της πλανητικής οικονομίας. Ενώ η άλλη του όψη είναι οι ‘φυλές’, οι φτωχοί, οι αποκλεισμένοι, οι εγκλωβισμένοι’ (Λεοντίδου, 2002: 184). Μέσα σε αυτήν την πολυμορφία, η ισορροπία μεταξύ της ανάδειξης και διαφύλαξης των ιδιοτεροτήτων από τη μία και της δημιουργίας μιας άνευ νοήματος ομοιογένειας από την άλλη, είναι εξαιρετικά δύσκολη.

A2. διασυνδεσιμότητα

Ο σύγχρονος τρόπος ζωής κυριαρχείται από πληθώρα μέσων τελευταίας τεχνολογίας που έχουν επιφέρει τεράστιες αλλαγές στην καθημερινότητα με την πάροδο του χρόνου. Οι κοινωνικές και διαπροσωπικές σχέσεις αλλάζουν μορφή και συντονίζονται με τις επιταγές της εποχής. Η ρευστότητα ευνοεί την ανεμπόδιστη ροή πληροφορίας και την ευελιξία. Οι επικοινωνία απελευθερώνεται στον σύγχρονο 'χωροχρόνο'. Η μετάβαση από το αναλογικό στο ψηφιακό επίπεδο εισάγει νέο νόημα στην έννοια του χρόνου και ευνοεί τις συνθήκες ανάπτυξης των ενδιάμεσων σχέσεων στη συνθήκη πεδίου.

1. ανάπτυξη νέων τεχνολογιών - σχέσεις κατ'επιλογή

Αναμφισβήτητα έχει φτάσει πλέον μια περίοδος στην οποία η ροή πληροφορίας καταλαμβάνει κεντρική θέση στην καθημερινότητα του σύγχρονου ανθρώπου. Πληθώρα δεδομένων καταφθάνει σε διαρκή ανανέωση, ανεξάρτητα από το αν κανείς τα αναζητά εκούσια ή όχι, χάρη στη ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών και ψηφιακών μέσων. Πιο συγκεκριμένα, η ραγδαία διάδοση της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του διαδικτύου, η ευρεία πρόσβαση σε υπηρεσίες επικοινωνίας (τηλεφωνία – internet) από χρήστες ποικίλων κοινωνικών και οικονομικών στρωμάτων, καθώς και η εκμάθηση της χρήσης αυτών των εργαλείων ήδη από πολύ μικρή ηλικία στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, η χρήση οπτικών ινών, οι δορυφορικές μεταδόσεις, όλα αυτά επηρεάζουν καίριους τομείς της καθημερινής ζωής, όπως τις διαπροσωπικές σχέσεις και την εργασία (Dagnino, 2001).

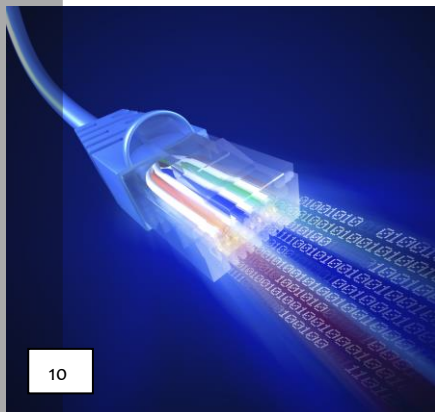
Μια τεράστια βιομηχανία δικτύων επικοινωνίας έχει εγκαταστήσει λοιπόν μια νέα τάξη πραγμάτων. Η παγκόσμια κινητικότητα επηρεάζεται και εξαρτάται από τις σύγχρονες τηλεπικοινωνίες καθώς οργανώνεται και δομείται βάσει των δικτύων αυτών. Οι κοινωνικές- διαπροσωπικές σχέσεις, η οργάνωση των κοινωνικών δομών, η παραγωγή, η

πολιτική εξουσία καθορίζονται από τις δυνατότητες που παρέχουν οι σύγχρονες τεχνολογίες. Δεν είναι λοιπόν τυχαία η καλπάζουσα άνοδος των εταιρειών επικοινωνίας και η κεντρική θέση που κατέχουν στις υψηλές προτεραιότητες παγκοσμίως – ουσιαστικά πρόκειται για ένα πανίσχυρο δίκτυο διαμεσολάβησης που εξυπηρετεί όλες τις δραστηριότητες του σύγχρονου ενοποιημένου κόσμου (Hardt & Negri, 2000). Η συμμετοχή στη δημόσια ζωή, για παράδειγμα, μπορεί πλέον να γίνει και με ψηφιακό τρόπο. Η επανάσταση που επέφερε η ευρεία χρήση του διαδικτύου όσον αφορά τις κοινωνικές σχέσεις, έγκειται ακριβώς σ' αυτήν την παροχή της δυνατότητας για ελεύθερη συμμετοχή

διαφόρων κοινωνικών ομάδων στα 'κοινά', ανεξάρτητα από το πλαίσιο από το οποίο προέρχονται: άνθρωποι υψηλού επιπέδου μόρφωσης ή ταπεινότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων, άνθρωποι της έντονης αστικής ζωής ή της περιφέρειας, από διαφορετικούς πολιτισμούς και κουλτούρες και ανεξάρτητα από την κοινωνική ή οικονομική τους θέση, μπορούν να συμμετέχουν ισότιμα χωρίς περιορισμούς. Πρόκειται για ένα είδος απελευθέρωσης των κοινωνικών και προσωπικών σχέσεων διαμέσου του διαδικτύου. Τα δίκτυα του κυβερνοχώρου επιτρέπουν τη συνύπαρξη, σε 'ψηφιακές' ομάδες με ίδια ενδιαφέροντα, χρηστών από διαφορετικά

υπόβαθρα. Είναι οι 'διαδικτυακοί τόποι ποικίλων δραστηριοτήτων πληροφόρησης της πολιτικής και κοινωνικής ζωής' (Παπαδοπούλου & Ξυπτέρα – 2001 :91). Θα μπορούσε βέβαια κανείς να παρατηρήσει ότι ο κυβερνοχώρος ενθαρρύνει τον χρήστη να πειραματιστεί και να θεωρεί τον εαυτό του 'ρευστό, αναδυόμενο, αποκεντρωμένο, πολυσχιδή και διαρκώς εν τω γίνεσθαι'. Και αυτό εξηγεί γιατί το διαδίκτυο αποτελεί ένα 'σημαντικό κοινωνικό εργαστήριο για πειραματισμό με τις συγκροτήσεις και ανασυγκροτήσεις του 'εγώ', έναν απελευθερωτικό χώρο στον οποίο ο κάθε χρήστης μπορεί - χωρίς συνέπειες - να αναπτύξει νέες και συναρπαστικές προσωπικότητες (Turkle, 1995).

Πέρα από την απελευθέρωση που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες στις κοινωνικές αλλά και πολιτικο-οικονομικές σχέσεις, προσδίδουν επίσης και έναν τελείως καινούργιο ρόλο στο χώρο με τη δικτύωση ανθρώπων και τόπων σε παγκόσμια κλίμακα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η A.Dagnino, 'ο ισχυρός ηλεκτρονικός εξοπλισμός είναι σε θέση να συνδέσει το άτομο με την υπόλοιπη ανθρωπότητα, χαρίζοντάς του το θεϊκό δώρο της πανταχού παρουσίας' (Dagnino, 2001 :34), μιας μορφής αθανασίας εφόσον το εντοπισμένο σώμα δεν είναι πια εμπόδιο στο να βρίσκεται το πνεύμα οπουδήποτε το οδηγούν τα ενδιαφέροντα και οι επιθυμίες του. Κανείς μπορεί πολύ εύκολα πια να είναι σε επαφή με τον υπόλοιπο κόσμο ανεξάρτητα από τη φυσική παρουσία, χωρίς να χρειάζεται καν να μετακινηθεί. Η δυνατότητα για τηλεπαρουσία και για τηλεχειρισμό 'καθιστούν τη μετακινησιμότητα οριακή συνθήκη' (Σταυρίδης, 2010 :163).

Οι νέες τεχνολογίες εκμηδενίζουν τις αποστάσεις και καθιστούν εύκολη και ιδιαίτερα απλή την επικοινωνία, χωρίς να εμποδίζεται από φυσικούς περιορισμούς. Ο κόσμος γίνεται έτσι 'άυλος, άόρατος και εικονικός' (Παπαδοπούλου & Ξυπτέρα – 2001: 91). Αυτό που δίνει την αίσθηση ότι ο χρήστης είναι σε επαφή με την πραγματικότητα και δεν αποτελεί απλά έναν ασώματο αποστασιοποιημένο παρατηρητή, είναι ότι μέσω της τηλεπαρουσίας μπορεί να χειρίζεται συμβάντα στον κόσμο, και να παίρνει αντιληπτική ανατροφοδότηση σχετικά με ό,τι έχει κάνει.

Εκτός από την επικοινωνία, στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή απελευθερώνεται και η εργασία. Οι πολλαπλές δυνατότητες άμεσης επικοινωνίας σε απομακρυσμένα μέρη του πλανήτη οδηγούν στη δημιουργία νέων μορφών εργασιακών σχέσεων. Ευνοείται καθοριστικά η ανάπτυξη της τηλε-εργασίας, της εργασίας κατ'οίκον, της μερικής απασχόλησης και της εργασιακής αυτονομίας (Dagnino, 2001). Ο σημερινός εργαζόμενος μπορεί, κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών και διαμέσου του κυβερνοχώρου, να εργάζεται από οπουδήποτε για έναν εργοδότη που βρίσκεται επίσης οπουδήποτε, μια νέα πραγματικότητα που θα ήταν αδιανόητη μόλις λίγες δεκαετίες πριν. Ο εργαζόμενος αποτελεί πια τη γενικότερη φιγούρα μια καινούργιας κοινωνικής διαδικασίας και η εργασία παύει να είναι συνδεδεμένη με τα γεωγραφικά όρια (Hardt & Negri, 2000).

2. ‘open / soft systems’ (ρευστότητα και ευελιξία)

Κάποια πρώτα παραδείγματα της πολυπλοκότητας στις κοινωνικές σχέσεις που επέφερε η τεχνολογική επανάσταση στην καθημερινότητα διαφαίνονται ήδη από την ανάπτυξη των σιδηροδρομικών συνδέσεων που επέτρεψαν την ευρεία ροή ανθρώπων και αγαθών, ακόμα και ιδεών. Τέτοια συστήματα (συγκοινωνιών και αργότερα επικοινωνίας) ευνόησαν καταλυτικά τη ρευστότητα και την ανεμπόδιστη κίνηση ανατρέποντας τη δεδομένη άποψη για οτιδήποτε θεωρούταν μέχρι πρότινος στατικό, αμετάβλητο και μη ευέλικτο. Σύγχρονοι μελετητές αυτών των εξελίξεων, όπως ο St.Kwinter, κάνουν λόγο για την εξελικτική πορεία που επέφεραν οι νέες τεχνολογίες στα κοινωνικά -και όχι μόνο- συστήματα, διαμέσου της ροϊκότητας, της ευελιξίας, και της αλλαγής των εσωτερικών σχέσεων που τα διέπουν.

Η σύγχρονη κοινωνία χαρακτηρίζεται από ρευστότητα σχέσεων, ευελιξία, άρση των περιορισμών και μια ‘ανοιχτότητα’ ικανή να συμπεριλάβει οτιδήποτε ακόμα και τον ίδιο τον παράγοντα του χρόνου (Kwinter, 2001 :43). Οι αναφορές στα λεγόμενα ‘ανοιχτά συστήματα’ - ‘open’/ ‘soft systems’- ουσιαστικά ερμηνεύουν τη δυνατότητα για ευελιξία και προσαρμογή των κοινωνιών στη σύγχρονη εποχή που χαρακτηρίζεται από έντονη προσωρινότητα, διαρκή αλλαγή και μεταβλητότητα. Αυτή η ευελιξία και η ανοιχτότητα των δομών είναι που επιτρέπει την ανάπτυξη νέων δυνατοτήτων καθώς ευνοεί τη μετάλλαξη δεδομένων (ιδεών, αξιών, κλπ) και την μετεξέλιξή τους σε νέα. Πρόκειται για μία διαδικασία συνεχούς ‘γίνεσθαι’ ή αλλιώς αλληλουχίας συμβάντων που μέσα σε ένα τόσο δυναμικό περιβάλλον έντονων συσχετισμών δίνουν πολλαπλές δυνατότητες παραγωγής (νέων δεδομένων, δομών, ιδεών, κλπ). Αυτή ακριβώς η ευελιξία ενός συστήματος είναι που του προσδίδει διάρκεια ζωής στο χρόνο, η ικανότητα αναπροσαρμογής έχει καταλυτική σημασία για τη δημιουργικότητα, την εξέλιξη και τελικά, την επιβίωση των συστημάτων. Με τη βοήθεια των εσωτερικών μηχανισμών που αξιοποιούν τα διάφορα ερεθίσματα (δυνάμεις, πληροφορίες και γεγονότα) που δέχεται από το περιβάλλον του, την ανατροφοδότηση. το σύστημα επαναπροσδιορίζεται διαρκώς.

Η δυνατότητα για διατήρηση της ευελιξίας και της προσαρμοστικότητας σε μια τέτοια πολύπλοκη συνθήκη είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η διάρκεια στο χρόνο παύει να κατέχει κυρίαρχη θέση. Οι συνθήκες πεδίου και η διαχείρισή τους

επαναβεβαιώνουν τις δυνατότητες ενός συνόλου ικανού για μεταβολές στο πέρασμα του χρόνου. Οι δομές καλούνται να είναι ευέλικτες στο χρόνο – ‘open to time’ – και να χαρακτηρίζονται μόνο από προσωρινή σταθερότητα (Allen, 1997 :2). Τη σύγχρονη ρευστότητα και αστάθεια μορφής ακολουθεί η κάθε μορφή κυριαρχίας και εξουσίας που χρησιμοποιεί την ευελιξία των σύγχρονων κοινωνικών υβριδικών συστημάτων, τη συνύπαρξη διαφορετικότητων εντός του ίδιου συνόλου, την απεδαφικοποίηση και την ανάγκη για άμεση προσαρμογή των δομών στις εκάστοτε συνθήκες. Ουσιαστικά πρόκειται για το νέο τρόπο κοινωνικού και πολιτικού ελέγχου που δε στηρίζεται πια στην υπακοή και την πειθαρχία (Hardt & Negri, 2000).

Σε αυτές τις περιστάσεις, οποιοδήποτε ερέθισμα δεν μπορεί να εξετάζεται ως μεμονωμένο περιστατικό καθώς είναι συνδεδεμένο με μια αλυσίδα δυνάμεων και επιρροών. Ο σύγχρονος κόσμος συνίσταται από τέτοια εκτεταμένα, πυκνά και πολύπλοκα, δυναμικά συστήματα που δύσκολα μπορεί να περιγραφούν μέσω των παραδοσιακών χωρικών μοντέλων αναπαράστασης (χάρτες, εικόνες, κλπ). Η επίδρασή τους στην πολιτιστική και κοινωνική ζωή φαίνεται ευκρινέστερα μέσω συσχετίσεων με χωρικά ή χρονικά σημεία γύρω από τα οποία αυτά εξελίσσονται (Kwinter, 2001).

3. σύγχρονος ‘χωροχρόνος’

Η ύπαρξη των ανθρώπων, σύμφωνα με τον Σ.Σταυρίδη, δεν ορίζεται μόνο από τις χωρικές αλλά και από τις χρονικές σχέσεις. Σχολιάζοντας τον όρο ‘χρονοποιημένος χώρος’ του Λεφέβρ, εξηγεί ότι το περιβάλλον ύπαρξης σχετίζεται τόσο με τις χωρικές συνθήκες (εγγύτητα, απόσταση κλπ) όσο και με τις χρονικές ρυθμικότητες (Σταυρίδης, 2010 :136). Εύκολα λοιπόν, γίνεται αντιληπτό πως στη σύγχρονη εποχή, και καθώς οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις προσδίδουν καινούργιο νόημα στην έννοια του χώρου και του χρόνου με την απελευθέρωση της επικοινωνίας και τη δυνατότητα ανάπτυξης σχέσεων ανεξαρτήτως χωρικής εγγύτητας και χρονικής ταύτισης, η σημασία μετατοπίζεται στην αίσθηση αυτής της νέας εμπειρίας του χωροχρόνου. Οι εικονικές κοινότητες και οι διαδικτυακοί τόποι του άυλου κυβερνο-

χωροχρόνου αποτελούν το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της νέας πολύπλοκης συνθήκης και αποτυπώνουν τον καθοριστικό αντίκτυπο των δικτύων διασύνδεσης στη σύγχρονη ζωή.

Ποικίλα παραδείγματα από τις διάφορες εφαρμογές που βρίσκουν τα σύγχρονα τεχνολογικά επιτεύγματα στην καθημερινή ζωή μαρτυρούν τον επαναπροσδιορισμό των εννοιών του χώρου και του χρόνου. Πέρα από την αίσθηση της εγγύτητας μεταξύ απομακρυσμένων περιοχών, πλέον ανατρέπεται και ό,τι ισχύει μέχρι πρόσφατα σχετικά με το χρόνο, γεγονότα και καταστάσεις που μέχρι τώρα σχετίζονταν με τη βοήθεια του ρολογιού – το πρωθύστερο και το μεταγενέστερο. Στη σύγχρονη εποχή ο χρόνος δεν αποτελεί κανενός είδους μετρήσιμο μέγεθος, αναφέρεται απευθείας στην ίδια την ύπαρξη (Hardt & Negri, 2000 :401). Ο χρόνος αποτελεί πια μια μορφή καθαρής πληροφορίας που επιτρέπει την αλληλόδραση μεταξύ στοιχείων, συστημάτων, χρηστών. Είναι μια ροή που συμβάλλει στον ορισμό των πραγματικοτήτων και τη δημιουργία νέων δυνατοτήτων.

Στο εξής ο χώρος και ο χρόνος δεν αποτελούν στοιχεία ετερογένειας – η τετραδιάστατη εκδίπλωση συμβάντων δεν μπορεί πλέον να διαχωριστεί σε τρισδιάστατο χώρο που περιβάλλει γεγονότα και στον γραμμικό χρόνο κατά τον οποίο αυτά συμβαίνουν. Ο χρόνος σχετίζεται άμεσα με τα γεγονότα και το πλαίσιο εντός του οποίου αυτά λαμβάνουν χώρα, αν όμως κανείς λάβει υπόψη τη έννοια του ‘ταυτόχρονου’ σε διαφορετικούς τόπους που η σύγχρονη τεχνολογία επιτρέπει, τότε η έννοια του ‘τώρα’ σχετικοποιείται (Kwinter, 2001 :57). Ο χρόνος απελευθερώνεται και δεν εξαρτάται πια από τον τόπο. Το ‘πότε’ προσδιορίζεται από τις ροές πληροφοριών, την αμεσότητα επικοινωνίας και τα σύγχρονα μέσα. Ο

χώρος και ο χρόνος αποτελούν πλέον μια νέα, αδιάσπαστη, συμπαγή ενότητα. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς τα μέσα εικονικής ή επαυξημένης πραγματικότητας που δημιουργούν στο χρήστη ένα τελείως άυλο περιβάλλον τετραδιάστατης ύπαρξης δίνοντάς του την αίσθηση ότι όντως βιώνει μια εμπειρία (για παράδειγμα έναν προσομοιωτή χώρου, ή ένα βιντεοπαιχνίδι με χρήστες από όλο τον πλανήτη που συμμετέχουν μέσω internet), που είναι όμως κατασκευασμένη και ορισμένη από τεχνητούς παράγοντες. Ακόμα και μια συνεδρία skype αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα, όπου τα όρια του χωροχρόνου θολώνουν, το πού και το πότε λαμβάνει χώρα. Η έννοια του real time έχει ενταχθεί στο καθημερινό λεξιλόγιο του σύγχρονου ανθρώπου (έννοια που θα αναλυθεί περισσότερο σε επόμενη ενότητα).

4. κοινή συλλογική εμπειρία

Οι διάφορες μορφές παγκόσμιας ισχύος στη μεταμοντέρνα εποχή, επιτυγχάνονται ακριβώς μέσα από την ρευστότητα ανάμεσα στις ποικίλες διαφορετικότητες και τη συνύπαρξή τους σε ένα συνολικό ολοκληρωτικό καθεστώς ενός λείου κόσμου απεδαφικοποιημένων ανεμπόδιστων ροών (Hardt & Negri, 2000). Οι σύγχρονες προσεγγίσεις υποστηρίζουν ότι ο κόσμος δεν μπορεί να είναι χωρισμένος σε δίπολα, 'είτε..., είτε'. Αντίθετα, πληθώρα διαφορετικότητων πάντα χαρακτήριζαν την ανθρωπότητα. Πολλοί μελετητές αρνούνται να κάνουν λόγο για καθολική ομογενοποίηση, αλλά στρέφονται περισσότερο στη συνύπαρξη των διαφορετικών στοιχείων, στην αλληλεπίδραση και στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους, μέσα στα πλαίσια ενός ενιαίου συνόλου. Αυτή η κατάσταση οδηγεί στη δημιουργία μιας συνολικής, καθολικής εμπειρίας, κοινής στα διάφορα μέρη ενός συστήματος. Αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι οι διάφορες κουλτούρες ουσιαστικά αποτελούν υβριδικούς σχηματισμούς, σύνολα συγκεντρώσεων διαφορετικοτήτων, που χαρακτηρίζονται από έντονη πλαστικότητα και ρευστότητα και μπορεί να αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου, καθώς ενσωματώνουν νέα στοιχεία (χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν όρια ανοχής στο βαθμό που οι διάφορες παραδόσεις εμπλέκονται η μία με την άλλη).

Προκειμένου να διατηρήσει την ύπαρξη και εξέλιξή του, ένα σύστημα (κυρίως όταν πρόκειται για ζητήματα άσκησης εξουσίας) θέτει κατά μέρος τους περιορισμούς και τις διαφορές που μπορεί να διακρίνουν τα επί μέρους στοιχεία του, συμπεριλαμβάνοντας όλα σε ένα ενιαίο, ευρύτερο σύνολο. Αυτό σημαίνει ότι παραλείπεται η δυνατότητα υποκειμενικότητας και πραγματοποιείται μια μετάβαση από το μοναδικό στο γενικό, από το ατομικό στο συλλογικό ώστε να εξασφαλιστεί η αρμονική συνύπαρξη των μελών (Allen, 1997). Έτσι η ατομικότητα και η ιδιαιτερότητα του κάθε μέλους εξαλείφεται και το σύνολο προβάλλει ως κοινός τόπος. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι οι προσωπικές και αυτόνομες ταυτότητες παύουν να υπάρχουν στο πλαίσιο του συνόλου όμως, αναγνωρίζονται, ταξινομούνται και ιεραρχούνται ώστε να είναι δυνατός ο έλεγχός τους, κάτι που εφαρμόζεται ευρέως πλέον στις σύγχρονες κοινωνίες στις οποίες διαφορές στη γλώσσα, τις παραδόσεις, την κουλτούρα παρακάμπτονται προκειμένου να εξασφαλιστούν πολιτικά και οικονομικά -κυρίως- συμφέροντα.

5. χωρικό δίκτυο ενοποίησης (συνθήκη πεδίου) και ενδιάμεσες σχέσεις

Η περίπτωση του διαδικτύου και η ραγδαία διάδοσή του σε ελάχιστο χρόνο σε κάθε γωνιά του πλανήτη είναι ίσως η πιο τρανταχτή απόδειξη της υπερ-σύνδεσης των πάντων που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες. Η αναζήτηση οποιασδήποτε πληροφορίας είναι μόνο μερικές ιστοσελίδες μακριά. Η σημασιολογική διάρθρωση της πληροφορίας μετασχηματίστηκε καταλυτικά τις τελευταίες δεκαετίες· η ψηφιακή τεχνολογία είναι εύπλαστη και επιτρέπει άπειρες συσχετίσεις και πρόσβαση στα πάντα από τους πάντες και από παντού. Η σημασία μετατοπίστηκε από το τι είναι σημαντικό στη δυνατότητα για σύνδεση με το ευρύτερο δυνατό δίκτυο πληροφοριών (Dreyfus, 2003: 40).

Σε αυτό το δυναμικό πλαίσιο, η διασυνδεσιμότητα μεταξύ των επί μέρους στοιχείων ενός συνόλου εξασφαλίζεται μέσω χωρικών δικτύων, ή δικτύων ισχύος. Ουσιαστικά πρόκειται για το πλαίσιο που ενοποιεί τα διάφορα μέλη και

λειτουργεί συνδετικά. Εντός του πλαισίου αυτού τα όρια καταργούνται και ο σκοπός είναι η αρμονική λειτουργία του συνόλου κάτω από ένα κοινό αποδεκτό καθεστώς. Αυτή η θεωρία φαίνεται πως έχει άμεση εφαρμογή στις σύγχρονες κοινωνίες με παραδείγματα όπως σύνολα κρατών με κοινή πολιτική λειτουργία.

Το κύριο χαρακτηριστικό των δικτύων ενοποίησης είναι ότι ο χώρος σ'αυτά είναι πάντα ανοιχτός – *'its space is always open'* - (Hardt & Negri, 2000: 167), ή όπως αντίστοιχα το εξηγεί ο Σ.Σταυρίδης, ο χώρος μέσω της αλληλοσύνδεσης αποκτά ένα νέο νόημα, καθίσταται ως ένα 'ανοιχτό πεδίο κοινής αναφοράς' (Σταυρίδης, 2010: 61), ένα πεδίο συσχετισμών και συνύπαρξης, ρευστότητας και ευελιξίας. Η διατήρηση της ισχύος και της διάρκειας ζωής του πεδίου στηρίζεται σ'αυτή την ανοιχτότητα του εύρους επιρροής του και στην απεδαφικοποίηση μέσω της ανοχής στη

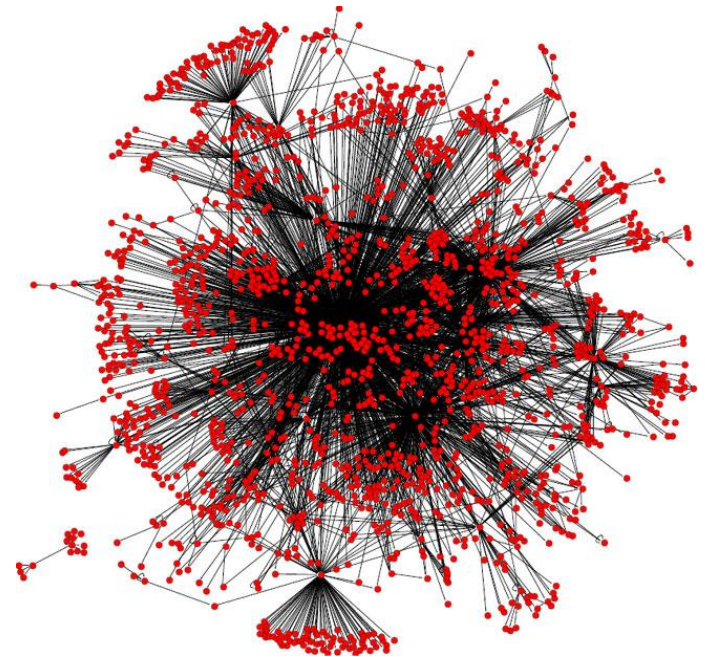
διαφορετικότητα (αντί της επεκτατικότητας και της επιβολής σε αυτή). Ουσιαστικά το δίκτυο δε βρίσκει εφαρμογή σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό τόπο – 'είναι ταυτόχρονα παντού και πουθενά' – (Hardt & Negri, 2000: 190). Και αν αυτό συνδεθεί και με τις μελέτες του Einstein για τον χωροχρόνο, το πεδίο ουσιαστικά αποτελεί ένα χώρο στον οποίο δρουν δυνάμεις και πραγματοποιούνται γεγονότα που αφορούν τα συσχετιζόμενα μέλη, όπως παρατηρεί ο St.Kwinter, που θεωρεί το πεδίο ως χώρο 'επιρροών, σχέσεων και αποτελεσμάτων από λειτουργίες, μεταφορές, δράσεις και χρονικές ταχύτητες' (Kwinter, 2001: 60). Μέσα σ'αυτό το εντατικό πεδίο

πολυπλοκότητας δεν εντοπίζεται κάποιος εσωτερικός προνομιούχος τομέας. Στο σύνολό του το πεδίο αποτελεί ένα αδιαχώριστο όλον, στο οποίο οι εσωτερικές σχέσεις καθορίζονται από τον παράγοντα του χρόνου, εφόσον οι κινήσεις, οι δράσεις και τα αποτελέσματα συνδέονται με την ταχύτητα. 'Ο χώρος αποτελεί μια προϋπόθεση μιας ταυτόχρονης ανάπτυξης διαφορετικών ακολουθιών δράσης' (Σταυρίδης, 2010: 61). Αυτό εξηγεί πώς οι ενδιάμεσες σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των εμπλεκόμενων στοιχείων ενός συνόλου αποκτούν όλο και μεγαλύτερη σημασία. Όσο το εύρος του πεδίου επεκτείνεται και η διαφορετικότητα των επί μέρους στοιχείων αυξάνεται, τόσο περισσότερο πολύπλοκη γίνεται η μεταξύ τους διασύνδεση.

13

Αλληλουχίες συμβάντων που αφορούν σε μια υποομάδα επηρεάζουν τη λειτουργία και ανάπτυξη του συνόλου. Έτσι κάθε μέλος ουσιαστικά βρίσκεται σε κατάσταση συνεχούς επαναπροσδιορισμού. Αυτήν την περίπλοκη κατάσταση έχει περιγράψει και ο M. Merleau-Ponty όταν εξηγεί πως ο άνθρωπος ως ενσαρκωμένο πνεύμα, βρίσκεται σε μια κατάσταση διαρκούς γέννησης μέσα στον κόσμο της αντίληψής του (έναν κόσμο μη περατωμένο που λειτουργεί ως συνεκτικός ιστός των πραγμάτων που τον απαρτίζουν), καθώς η αντιληπτική του συμπεριφορά προκύπτει από τις σχέσεις που αναπτύσσει με το περιβάλλον του οι οποίες συνάπτονται τη στιγμή της γέννησής του και διαρκώς ανανεώνονται (Merleau-Ponty, 1991).

Πρόκειται, λοιπόν, για μια πολύ περίπλοκη κατάσταση που 'δουλεύει' χάρη σε ορισμένους κανόνες. Οι κανόνες αυτοί βέβαια δεν είναι αυθαίρετοι αλλά στην πραγματικότητα χειρίζονται επιδέξια τις διαφορετικότητες και τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά των επί μέρους όρων με τρόπο που ο ένας λειτουργεί συμπληρωματικά ως προς τους άλλους και που εξασφαλίζεται η γενικότερη ισορροπία του συνόλου (Allen, 1997).

A3. ταχύτητα

Ο σύγχρονος κοινωνικός χώρος χαρακτηρίζεται από έντονη κινητικότητα και ροϊκότητα πληθυσμών, πληροφοριών και αγαθών. Υπερτοπικές δομές και πολύπλοκα δίκτυα συνδέσεων επηρεάζουν τις χωροχρονικές συνθήκες και διαμορφώνουν το δομημένο περιβάλλον. Η αμεσότητα στην εξέλιξη και παρακολούθηση των συμβάντων καθώς και η ταυτόχρονη αίσθηση της στιγμής σε παγκόσμια κλίμακα, συχνά καθιστά το σύγχρονο άνθρωπο παρατηρητή των γεγονότων. Η ραγδαία εξέλιξη στον τομέα των μετακινήσεων και των επικοινωνιών τον κρατά σε μόνιμη σύνδεση με τον υπόλοιπο κόσμο και του επιτρέπει να αναπτύσσει σχέσεις από απόσταση. Οι πόλεις των ροών με τις νέες περιοχές προσδιορισμένων ρυθμών και λειτουργιών παρέχουν πληθώρα επιλογών κρατώντας τον κάτοικο σε διαρκή μετακίνηση.

1. ταχύτητα: κυρίαρχη δύναμη διαμόρφωσης πολιτισμού

Η επιτάχυνση του χρόνου με τα σύγχρονα μέσα καθιστά τον άνθρωπο ‘παντοδύναμο’ (Dagnino, 2001 :70-71), η πρόσβαση σε πληροφορίες είναι ταχύτατη, τα γεγονότα διαδέχονται ραγδαία το ένα το άλλο, ο ρυθμός των εξελίξεων εντατικοποιείται και ο άνθρωπος – δέκτης είναι σε θέση (με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών) να αντιδρά ακαριαία. Η ταχύτητα είναι πλέον μέρος της σύγχρονης ζωής – ‘το να είσαι γρήγορος σημαίνει να είσαι ζωντανός’, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Paul Virilio (*‘être vif, c’est être en vie!’* – Virilio, 1977 :70).

Παράλληλα η κινητικότητα της σύγχρονης εποχής αποτυπώνει και την τάση της κοινωνίας να δίνει μεγάλη βαρύτητα στις ‘επιλογές’. Η πληθώρα επιλογών σχετίζεται με την κινητικότητα, καθώς όσο περισσότερο κινείται κανείς τόσο περισσότερες επιλογές έχει· αλλά και αντίστροφα, προκειμένου να έχει πρόσβαση σε ορισμένες επιλογές χρειάζεται να κινηθεί περισσότερο. Ο Fr. Ascher συμπληρώνει σε αυτά ότι η κινητικότητα έχει πλέον μετατραπεί σε ‘βασικό δικαίωμα’, εφόσον σχετίζεται με βασικούς τομείς της ζωής, την εργασία, την εκπαίδευση, τον πολιτισμό, την αναψυχή, ακόμα και τις οικογενειακές σχέσεις (Ascher, 2004).

‘Η σύγχρονη κοινωνία είναι δομημένη ως ένα δίκτυο που ενθαρρύνει την κινητικότητα ανθρώπων, αγαθών και πληροφοριών’ (Ascher, 2004 :3). Η ταχύτητα εντός αυτού του δικτύου επιτρέπει την ανεμπόδιστη, χωρίς στάσεις, ροή. Και πράγματι η επιτάχυνση του χρόνου έχει μεγάλη σημασία για την οργάνωση της σύγχρονης κοινωνίας καθώς οι λειτουργίες που πραγματοποιούνται είναι πολλές σε αριθμό και μπορεί να συμβαίνουν ταυτόχρονα σε τόπο και σε χρόνο. Αυτή η συγχρονικότητα επηρεάζει το σχεδιασμό του χώρου. Η μεταφορά και η αποθήκευση ανθρώπων, αγαθών και πληροφοριών συνιστά ένα σύστημα κίνησης που διαντιδρά με την λειτουργική και κοινωνική οργάνωση του αστικού περιβάλλοντος. Ο αντίκτυπος στο χωρικό σχεδιασμό είναι μεγάλος διότι τόσο η αστική όσο και η υπεραστική κινητικότητα καθορίζει τη συγκέντρωση δραστηριοτήτων, και συνεπώς πλήθους. Οι τόποι κίνησης και μετάβασης αποτελούν σημεία ιδιαιτέρως αξιοποιήσιμα στην σύγχρονη αστική μορφή και μπορούν να αποτελέσουν ισχυρούς πόλους γύρω από ή σε σχέση με τους οποίους μπορεί να αναπτυχθούν διάφορα προγράμματα. Ο Fr.Ascher

αναφέρει κάποια παραδείγματα ενδεικτικά, εμπορικά κέντρα, πλατείες, ακόμα και εφήμερες εγκαταστάσεις μπορεί να αναπτυχθούν σε περισσότερο ιδιωτικούς ή περισσότερο δημόσιους χώρους και σε σχέση με αεροδρόμια, σταθμούς συγκοινωνιών, μεγάλα κέντρα εμπορικών δραστηριοτήτων, τοποθεσίες αναψυχής κλπ (Ascher, 2004 :4).

2. αμεσότητα – ακαριαία ενέργεια (real time)

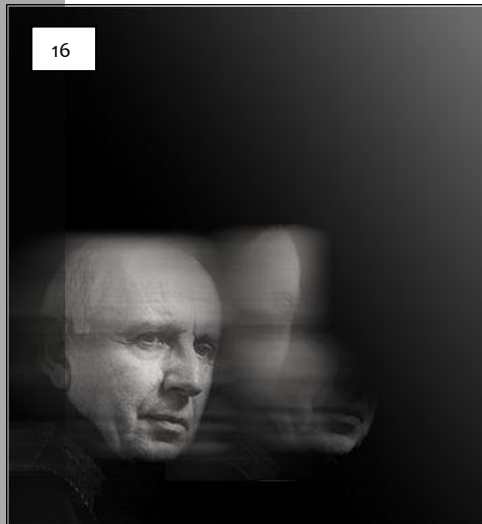
Οι ραγδαίες εξελίξεις στον τομέα των μέσων επικοινωνίας έχουν προσδώσει ένα νέο νόημα στην έννοια του χρόνου. Η χρονική αμεσότητα, η πραγμάτωση των συμβάντων σε πραγματικό χρόνο – ‘real time’ – γίνεται με τρόπο που μοιάζει σαν όλος ο κόσμος να βρίσκεται στην ίδια χρονική ζώνη (Virilio, 1995:2). Η έννοια του real time κυριαρχεί στο χώρο κάθε κλίμακας και αυτό είναι πια ένα τετελεσμένο γεγονός με αδιαμφισβήτητη αξία. Ουσιαστικά η ανθρωπότητα βρίσκεται σε μια νέα εποχή στην οποία ο πλανήτης γη ποτέ δεν ήταν τόσο μικρός.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, ‘η ύπαρξη συμβαίνει εδώ και τώρα – ‘to exist, is to exist in situ, here and now’ (Virilio, 1995: 2). Οι ζώνες ώρας δεν έχουν πια καμία σημασία, όλος ο κόσμος ζει σε έναν – παγκόσμιο – χρόνο. Αυτός ο παγκόσμιος χρόνος έχει καθοριστική επίπτωση στον τρόπο που γίνονται αντιληπτά τα ιστορικά γεγονότα – στο πώς γράφεται η ιστορία· αν κάποτε η ιστορία κάθε κράτους εξαρτιόταν από τον τοπικό χρόνο και τα γεωγραφικά όρια, και οι εξελίξεις χρειάζονταν κάποιο χρονικό διάστημα για να γνωστοποιηθούν και να επηρεάσουν το ευρύτερο περιβάλλον, τώρα η ιστορία, με τη βοήθεια των μέσων επικοινωνίας, γράφεται ταυτόχρονα σε παγκόσμιο χρόνο. Ο κυβερνο-χωροχρόνος κυριαρχεί στους τυχόν χρονικούς περιορισμούς του κάθε τόπου κι ως συνέπεια, υπάρχει σύγχυση στις έννοιες του τοπικού και του παγκόσμιου που μπερδεύονται η μία με την άλλη, αλληλοσυσχετίζονται και κυριαρχούν η μία στην άλλη.

3. παθητική εικόνα έναντι συμβάντων με σημασία

Ο χρόνος δεν αποτελεί πλέον ανυσματικό μέγεθος καθώς είναι πια δυνατή η ‘ταυτόχρονη παρακολούθηση παράλληλων γεγονότων’ (Dagnino, 2001: 69). Ο P.Virilio φαίνεται να συμερίζεται αυτή την άποψη και να περιγράφει αυτό το φαινόμενο ως ‘έλλειψη προσανατολισμού’ – ‘loss of orientation’ (Virilio, 1995: 1). Εξηγεί ότι αυτή η έλλειψη προσανατολισμού συνδέεται με την κοινωνική και οικονομική απελευθέρωση και τη σύγχυση της χρονικής πραγματικότητας. Καταργείται κάθε είδους ατομικός περιορισμός μέσα από την ταυτόχρονη και σε παγκόσμια κλίμακα ροή των γεγονότων, όλος ο κόσμος ζει σε έναν – παγκόσμιο – χρόνο.

Αυτή η ταχύτητα και αμεσότητα της σημερινής εποχής έχει άμεση επίπτωση στη σύσταση της ίδιας της κοινωνίας. Μελετητές όπως ο P.Virilio κάνουν λόγο για ‘δικτατορία της ταχύτητας’ στη σύγχρονη κοινωνία – ‘dictatorship of speed’ (Virilio, 1995: 2). Η επανάσταση στον τομέα της πληροφορικής και η διάδραση σε πραγματικό χρόνο, καθιστά το σύγχρονο άνθρωπο παρατηρητή των γεγονότων που ραγδαία διαδέχονται το ένα το άλλο, ανήμπορο να παρέμβει και να λάβει μέρος.

Με το να χάνει την αντίληψη των ιστορικών όσο και των άμεσων γεγονότων, αλλά και της ίδιας του της θέσης μέσα σε έναν υπερ-καλωδιωμένο κόσμο ιλιγγιώδους ταχύτητας, το άτομο δυσκολεύεται να λάβει μέρος στη δράση και αρκείται σε μια παθητική θέση σε σχέση με τα όσα διαδραματίζονται γύρω του. Ένας ρόλος ‘θεατή’, αποστασιοποιημένου από τη σκόπιμη δραστηριότητα, που απλά δέχεται και ίσως σε ένα βαθμό διαχειρίζεται πληροφορίες (Λάλλας, 2012)

4. πόλεις των ροών (κατοικία, εργασία, κατανάλωση, διασκέδαση)

Η μετακίνηση δεν αποτελεί πλέον μόνο μετατόπιση στο χώρο από τη μία τοποθεσία στην άλλη αλλά είναι μέρος της σύγχρονης ζωής. Η δυνατότητα για γρήγορη μετακίνηση αλλά και η συνεχής διασύνδεση επιτρέπουν την άμεση σύνδεση μεταξύ αστικού κέντρου, προαστίων, και άλλων φυγόκεντρων περιοχών. Ο Fr.Ascher χρησιμοποιεί τον όρο ‘metapolis’ για να περιγράψει αυτό το νέο είδος εκτεταμένων, ετερογενών, ασυνεχών και πολυκεντρικών αστικών περιοχών (Ascher, 2004 :4), που προσφέρουν πληθώρα επιλογών. Οι κάτοικοι τέτοιων περιοχών ουσιαστικά βρίσκονται σε μια ‘αδιάκοπη μετακίνηση πολλαπλών κατευθύνσεων’ ανάλογα με τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους (Ascher, 2004 :5).

Στον αστικό ιστό δημιουργούνται διάφορα επί μέρους κέντρα με σαφώς προσδιορισμένες λειτουργίες που έχουν χαρακτήρα θυλάκων. Καθένας από αυτούς έχει τους δικούς του ρυθμούς και μπορεί να αποτελεί ακόμα και ένα αυτοτελές κέντρο που να λειτουργεί ως περιοχή εργασίας, αναψυχής, κατοικίας κλπ. Ο σύγχρονος κάτοικος - χρήστης δεν έχει παρά να μεταβαίνει στον εκάστοτε θύλακα ανάλογα με τη χρήση και την ιδιότητά του.

A4. πολυπλοκότητα

Οι σχέσεις στη σύγχρονη εποχή έχουν γίνει ιδιαίτερα πολύπλοκες, τα νοήματα ποικίλουν και η ραγδαία αύξηση της ταχύτητας στους ρυθμούς της ζωής επιβάλλει η επικοινωνία τους να γίνεται όσο το δυνατόν άμεσα και γρήγορα. Η αρχιτεκτονική επιστρατεύεται ως φορέας περιεχομένου και δίαυλος επικοινωνίας και προκειμένου να πετύχει το σκοπό της, συμπεριλαμβάνει στη σύνθεση λεκτικά και σχεδιαστικά σύμβολα, ισχυρά μέσα μετάδοσης του νοήματος.

Η πολυπλοκότητα των σχέσεων μεταξύ των πραγμάτων επιφέρει τομές στο σχεδιασμό του χώρου. Οι χωρικές και χρονικές παράμετροι καθώς και οι δυνάμεις που συνδέουν τα επί μέρους στοιχεία της σύνθεσης οδηγούν σε αδιάκοπους επαναπροσδιορισμούς της μορφής.

1. λεκτικές και συμβολικές συνδέσεις μέσω του χώρου

Τα διάφορα σύμβολα που συμπεριλαμβάνονται στην αρχιτεκτονική σύνθεση εξυπηρετούν την επικοινωνία του νοήματος, τα χαρακτηριστικά της μορφής και της αναπαράστασης συνεπικουρούν στη μετάδοση του νοήματος (Venturi, 1977).

17

Ωστόσο σήμερα, η κλίμακα του χώρου έχει αλλάξει, ένα νέο σκηνικό έντονης πολυπλοκότητας και υψηλών ταχυτήτων συντίθεται, και αυτό σημαίνει ότι για να είναι επιτυχής η μετάδοση ενός μηνύματος, πρέπει αυτό να μπορεί να μεταδοθεί άμεσα, ακαριαία θα έλεγε κανείς, και από απόσταση.

Ο R.Venturi εξηγεί αυτές τις συνδέσεις με το παράδειγμα των μεγάλων αυτοκινητοδρόμων, στους οποίους τεράστιες πινακίδες αναρτώνται προκειμένου να γίνει ένα μήνυμα αντιληπτό όσο πιο γρήγορα γίνεται και από όσο το δυνατόν πιο μακριά. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι 'ένας οδηγός πριν από 30 χρόνια μπορούσε να διατηρήσει τον προσανατολισμό του στο χώρο και αρκούσε μια μικρή πινακίδα με ένα σύμβολο για να καταλάβει πού βρισκόταν'. Σήμερα όμως, στους μεγάλης κλίμακας, αχανείς τόπους των τεράστιων ταχυτήτων αυτό δεν ισχύει.

Εκατοντάδες σύνθετα μηνύματα επικοινωνούνται μέσω λεκτικών και συμβολικών σημάτων ανεξάρτητα από τη χωρική εγγύτητα. Για να το αποσαφηνίσει περισσότερο, αναφέρει το παράδειγμα των μεσαιωνικών παζαριών στα οποία η επικοινωνία στηριζόταν κατά βάση στην εγγύτητα. Η όραση και η όσφρηση, καθώς και η προφορική επικοινωνία έπαιζαν σπουδαίο ρόλο στο να πειστεί ο καταναλωτής. Στη σύγχρονη εποχή όμως, 'το εμπόριο και η αρχιτεκτονική έχουν αποσυνδεθεί από το δρόμο' (Venturi, 1977). Μεγάλα σύμβολα και επιβλητικές πινακίδες ξεπηδούν για να συνδέσουν τον οδηγό με το κατάστημα, αν είναι δυνατόν από χιλιόμετρα μακριά. Αυτά είναι τα νέα μέσα που έχουν αντικαταστήσει την προφορική επικοινωνία μεταξύ εμπόρου και καταναλωτή.

2. κυριαρχία του συμβόλου και της εικόνας πάνω στον χώρο

Όπως ήδη σημειώθηκε, η επικοινωνία των νοημάτων έχει εξέχουσα σημασία για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική. Ο R.Venturi χαρακτηριστικά αναφέρει ότι η ίδια η αρχιτεκτονική δεν επαρκεί, καθώς οι χωρικές σχέσεις ορίζονται περισσότερο με τη βοήθεια συμβόλων παρά μέσω της δομικής μορφής, η αρχιτεκτονική μοιάζει να μεταμορφώνεται σε ‘σύμβολο μέσα στο χώρο’, παρά να αποτελεί ‘μορφή μέσα στο χώρο’.

Συχνά η εικόνα είναι σημαντικότερη της αρχιτεκτονικής. Η διαδοχή των εικόνων, και ο τρόπος που αυτές συνδυάζονται με την ταχύτητα και τη μνήμη σε σχέση με μια διαδρομή επηρεάζουν τον τρόπο που κανείς αντιλαμβάνεται τον χώρο (Baudrillard & Nouvel, 2000). Ο J.Nouvel κάνει λόγο για τη γενικευμένη αισθητικοποίηση καθώς και για τη δυνητική εικόνα που μπορεί να δημιουργήσει η αρχιτεκτονική ‘εξαπατώντας’ το μάτι (J.Baudrillard - J.Nouvel, 2000). Και επειδή ο χώρος είναι κάτι που γίνεται αντιληπτό κυρίως μέσω της αίσθησης της όρασης, η χρήση των εικόνων και των συμβόλων μπορεί να παίζει καθοριστικό ρόλο στη σχέση που διαμορφώνει ο χρήστης με το περιβάλλον του.

A5. ρευστές ταυτότητες / κοινοί δεσμοί

Η έννοια της ταυτότητας (ατόμου ή χώρου) είναι κάτι που προσδίδεται από ιστορικο-κοινωνικές συγκυρίες και κάτω από ρυθμικές συστημικές διαδικασίες επανάληψης. Στη σύγχρονη κοινωνία της μετατόπισης και της ρευστότητας η ίδια η έννοια της ταυτότητας δέχεται ισχυρούς κραδασμούς.

1. μη τόπος: τόπος όχι συσχετιστικός, ιστορικός ή με συγκεκριμένη ταυτότητα

Ο Μ.Αυγέ υποστηρίζει ότι εάν ο χώρος ορίζεται από τις συσχετίσεις, την ιστορικότητα και την ταυτότητα, τότε ο μη-τόπος είναι εκείνος που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως συσχετιστικός, ιστορικός και διακρίνεται από απουσία συγκεκριμένης ταυτότητας (Αυγέ, 1995: 77-78). Με αυτό τον ορισμό ο Μ. Αυγέ θέλει να περιγράψει μια πολύ ιδιαίτερη κατάσταση που είναι αποτέλεσμα της προσωρινότητας και του εφήμερου που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη ζωή.

Η έντονη πολυπλοκότητα και οι γρήγοροι ρυθμοί της νέας εποχής, σε συνδυασμό με την αυξημένη ροή οργάνωσης της καθημερινότητας ανάλογα με τις λειτουργίες-χρήσεις (διαχωρισμός περιοχών κατοικίας, εργασίας, αναψυχής, κλπ) γέννησαν τόπους χωρίς ταυτότητα, χώρους που δε συνδέονται με τη ζωή και εξυπηρετούν μόνο την προσωρινή παραμονή και τη μετάβαση από τη μία χρήση στην άλλη. Ο Δ. Λάλλας τους αποκαλεί ‘χώρους – φετίχ’ (Λάλλας, 2012: 15), αναφερόμενος στο φαινόμενο του φετιχισμού του χώρου. Εξηγεί ότι ο χώρος μυθοποιείται μέσα από την απομάκρυνση των ιστορικών στοιχείων και της κοινωνικο-πολιτικής του διάστασης, και η εξάλειψη αυτών των χαρακτηριστικών καθιστά έναν τόπο ‘αβαθή’.

Χώροι όπως τα σύγχρονα πολυκαταστήματα, οι αλυσίδες ξενοδοχείων, οι αίθουσες αναμονής των αεροδρομίων ή οι χώροι μετεπιβίβασης στα συγκοινωνιακά μέσα, είναι παραδείγματα τέτοιων μη-τόπων. Πρόκειται για κοινά αναγνωρίσιμους χώρους διερχομένων που δεν υιοθετούν κανένα ιστορικό ή κοινωνικό στοιχείο και στους οποίους ο

χρήστης λαμβάνει μια εντελώς προσωρινή ταυτότητα, όχι προσωπική και ατομική αλλά ήδη καθορισμένη και σχετιζόμενη με τη λειτουργία του μη-τόπου. Προκειμένου μάλιστα ο χρήστης να εισέλθει, καλείται να παραιτηθεί από οποιαδήποτε ατομική περιοριστική ιδιαιτερότητά του, να χάσει την προσωπική του ταυτότητα και να παίζει ένα ρόλο, του διερχόμενου, του μετανάστη, του καταναλωτή κλπ. Δεν υπάρχει πλέον καμιά συσχέτιση μεταξύ του χρήστη και του χώρου που βρίσκεται, ο χρήστης βρίσκεται σε ένα ελεγχόμενο θύλακα ομογενοποίησης, στον οποίο του επιτρέπεται η παραμονή υπό τον όρο ότι αποποιείται της ταυτότητάς του.

Τυχόν παράβαση αυτής της συμφωνίας μπορεί να σημαίνει ότι αίρεται το δικαίωμα παραμονής, και συνήθως για την πρόληψη αυτού του φαινομένου, ο μη-τόπος φέρει ποικίλη σήμανση που υπενθυμίζει τη συνθήκη ή μπορεί ακόμα και να είναι πλήρως ελεγχόμενος (από τεχνικό εξοπλισμό ή/και ανθρώπινο δυναμικό). Αυτό οδηγεί στη δημιουργία υβριδικών χώρων, 'δημόσιας' χρήσης και συνάθροισης κοινού μεν, υπό συγκεκριμένες συνθήκες και κάτω από καθεστώς ελέγχου δε, προκειμένου να πιστοποιείται η αναγνωρίσιμη συλλογική ταυτότητα. Το υπόβαθρο ομοιότητας και η αίσθηση της επανάληψης που βιώνεται σε τέτοιους χώρους αποσκοπεί στην τιθάσευση και εξημέρωση της ετερότητας (Σταυρίδης, 2010). Ο Z.Bauman κάνει λόγο για απαγορευτικούς χώρους των οποίων ο σκοπός είναι η αποκοπή των θυλάκων από το συνεχή χώρο της πόλης, και τους οποίους χαρακτηρίζει ως ορόσημα αποσύνθεσης του κοινού βίου (Bauman, 2008).

Η ιστορικότητα λοιπόν, απουσιάζει πλήρως από τον μη-τόπο, (εκτός αν αυτός εξυπηρετεί κάπου είδους θέαμα με συγκεκριμένο θέμα) καθώς πρόκειται για ένα χώρο προσωρινής παραμονής που απλά αποτελεί ένα ενδιάμεσο πέρασμα. Για αυτό τον λόγο η βιωματική του εμπειρία σχετίζεται με τον χρόνο, ο μη-τόπος βιώνεται στο παρόν – 'they (non-places) are lived through the present' (Augé, 1995: 104). Έτσι ο χρήστης δε συνδέεται με κανένα τρόπο με τον χώρο παρά μόνο μέσω της λειτουργίας του και για το χρονικό διάστημα της παραμονής του εντός του. Εδώ έγκειται και μια παραδοξότητα καθώς ένας διερχόμενος, πχ ξένος σε ένα κράτος, μπορεί να νιώθει ασφαλής μόνο μέσα στην ανωνυμία ενός τέτοιου απρόσωπου χώρου (Augé, 1995: 106).

2. τόπος και χώρος - επαναπροσδιορισμός της έννοιας του χώρου εντός των μη-τόπων

Για να κατανοηθεί καλύτερα η διάκριση του μη-τόπου από τον τόπο, θα πρέπει πρώτα να διευκρινιστούν οι έννοιες του τόπου και του χώρου. Οι έννοιες αυτές δεν αντιτίθενται η μία στην άλλη, για να οριστούν όμως πρέπει να ληφθούν υπόψην διαφορετικοί παράγοντες. Ο χώρος – μια κάπως αόριστη έννοια - περιγράφεται σε σχέση με τους χρήστες και τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εντός του. Είναι το περιβάλλον των εμπειριών της ύπαρξης και της σχέσης του ατόμου με τον κόσμο. Ο τόπος από την άλλη μεριά, ορίζεται καλύτερα ως η γεωγραφική περιοχή στην οποία υπάρχει η δυνατότητα να εξελιχθούν τα διάφορα συμβάντα. Συνεπώς η έννοια του χώρου εκφράζει περισσότερο τα πράγματα που αφορούν την προσωρινότητα της περιοχής της εμπειρίας (που μπορεί να είναι σχετική με τη διαφήμιση, την αναψυχή, την εικόνα, τη μετακίνηση, κλπ) και ταυτόχρονα την εύθραυστη συνθήκη αυτής της κατάστασης στην οποία ο χρήστης για να λάβει μέρος πρέπει να ‘ενδυθεί’ το κατάλληλο πρωτόκολλο. Όπως το παραθέτει ο M.Augé από τον M.deCerteau, προκειμένου να χρησιμοποιήσει κάποιος έναν χώρο θα πρέπει να γίνει άλλος, εντός συγκεκριμένου τόπου – ‘to be other, and go over to the other, in a place’ (Augé, 1995: 83).

Αυτό σημαίνει ότι η έννοια του τόπου επαναπροσδιορίζεται συνεχώς όσον αφορά την περίπτωση των μη-τόπων. Οι σχέσεις ανανεώνονται και ξαναρχίζουν διαρκώς. Θα έλεγε κανείς ότι οι έννοιες του τόπου και του μη-τόπου αποτελούν όρους αντίθετης πολικότητας καθώς η πρώτη ποτέ δεν εξαλείφεται πλήρως και η δεύτερη ποτέ δεν συμπληρώνεται πλήρως· είναι πεδία στα οποία η ταυτότητα και οι σχέσεις διαρκώς επανακαθορίζονται. Ο μη-τόπος είναι στην ουσία ένα μέτρο προσδιορισμού της ταυτότητας διότι θέτει το άτομο σε επαφή με μια άλλη εικόνα του εαυτού.

3. αίσθηση ελευθερίας – ανεσιτότητας, θέση παρατηρητή των γεγονότων

Οι Buchanan και Lambert παραθέτουν την ερμηνεία του deCerteau για τον χώρο ως μια νέα μορφή ελευθερίας που ο καθένας μπορεί να πειραματιστεί και να δοκιμάσει νέα βιώματα. Σε αυτό προσθέτουν τον ορισμό του μη-τόπου σύμφωνα με τον Augé και απόψεις άλλων μελετητών όπως του Debord, που αποδίδει μεγάλη σημασία στην

περιπλάνηση. Και συνεχίζουν με την άποψη των Deleuze-Guattari που υποστηρίζουν ότι οι πιθανότητες του δυνητικού κόσμου μπορούν να βρουν έκφραση στον πραγματικό χώρο. Η αίσθηση που μπορεί να έχει κανείς για τον χώρο, είναι μια αρκετά περίπλοκη υπόθεση. Το πώς κανείς μπορεί να βιώνει το περιβάλλον του και ο τρόπος που βρίσκει τη 'θέση' του σε αυτό μπορεί να διαφέρει. Στην εποχή της υπερ-κινητικότητας, η αντίληψη για τον χώρο ουσιαστικά προϋποθέτει μια διαδικασία απεδαφικοποίησης και επανεδαφικοποίησης - *deterritorialisation and reterritorialisation* – κατά τους Deleuze-Guattari (Buchanan & Lambert, 2005: 7).

Η πληθώρα των πολλών και διαφορετικών ειδών χώρου συχνά προκαλεί μια –προσωρινή- αίσθηση αποπροσανατολισμού στον χρήστη. Ο τρόπος που μπορεί αυτός να προσαρμοστεί σε κάθε τόπο απαιτεί την ανάπτυξη της δεξιότητας της παρατήρησης, κατανόησης και περιγραφής των όσων συμβαίνουν γύρω, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε μια παροδική ασυνέχεια στο συσχετισμό του με αυτόν καθαυτό τον τόπο και σε μια μερική μόνο αφομοίωση του γεωγραφικού περιβάλλοντός του. Είναι δηλαδή, σαν να μη βρίσκεται ολοκληρωτικά παρών στον τρισδιάστατο χώρο, να εκτελεί μάλλον μια διάβαση, ένα πέρασμα, και να βιώνει μια εμπειρία που τον ανεξαρτητοποιεί και τον αποστασιοποιεί από τα πραγματικά και συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του τόπου. Και είναι αυτό το ίδιο το πέρασμα, το είδος της πορείας και η αίσθηση ανεστιότητας που δίνει στον χρήστη, που προσδιορίζει έναν μη-τόπο. Ουσιαστικά ο χρήστης καθώς βρίσκεται εντός και διέρχεται από τον μη-τόπο λαμβάνει μόνο κάποια ερεθίσματα (συνήθως οπτικά ή ακουστικά) που σχετίζονται με την εκάστοτε χωρική χρήση-ιδιότητα, κι έτσι αντιλαμβάνεται αποσπασματικά το περιβάλλον του χωρίς να δημιουργεί μια ολοκληρωμένη συσχέτιση με αυτό, μια αίσθηση του ανήκειν. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται παρατηρητής σε μια κατάσταση εξέλιξης γεγονότων χωρίς ουσιαστική εμπλοκή με το μέρος που αυτά λαμβάνουν χώρα.

4. 'καλωδιωμένοι' χώροι - ασύρματα δίκτυα

Εκτός από τους μεταβατικούς αυτούς ομοιογενοποιημένους μη-τόπους σήμερα μια δραστηριότητα μπορεί να πραγματοποιείται σε δυνητικούς χώρους με τη βοήθεια ασύρματων δικτύων. Κατά τον Δ. Παπαλεξόπουλο, σε αυτούς το χωρικό ίχνος της δραστηριότητας δε δεσμεύεται από κλίμακες και ο συνολικός χώρος που τους περιλαμβάνει είναι πλέον 'γεωγραφικός και δικτυακός και όχι τοπικός και ορισμένος'. Η ψηφιακή πραγματικότητα αναιρεί την έννοια του περικλειστού και αυτό σημαίνει ότι η γεωμετρία είναι πλέον ασαφής, σχετική και μεταβαλλόμενη και δεν καθορίζεται απαραίτητα από ένα συγκεκριμένο περίβλημα χώρου. Αυτό το χωρικό πεδίο 'βρίσκεται σε καθεστώς συνεχών ενεργοποιήσεων-απενεργοποιήσεων' (Παπαλεξόπουλος, 2005: 27).

Κατά τον Fr.Ascher, οι σύγχρονοι καλωδιωμένοι μη-τόποι αποτελούν μια επέκταση του αστικού τοπίου και δίνουν στο χρήστη τη δυνατότητα πολλαπλών επιλογών. Ο χρήστης μπορεί να μετακινείται ελεύθερα από πεδίο σε πεδίο μέσα σ' αυτό το απέραντο ψηφιακό χωρικό δίκτυο των άπειρων διαστάσεων, τον 'υπερ-χώρο' / 'hyperspace' (Ascher, 2003).

5. ρευστότητα - αναζήτηση έννοιας ταυτότητας

Σύμφωνα με τους St.Hall, D.Held και A.McGrew, 'η ταυτότητα σχηματίζεται κατά την αλληλεπίδραση του εαυτού με την κοινωνία' (Hall, Held & McGrew, 2003), και αυτό σημαίνει ότι πρόκειται για κάτι που δεν προσδιορίζεται βιολογικά αλλά είναι διαρκώς μεταβαλλόμενο και επανακαθοριζόμενο και εξαρτάται άμεσα από την εκάστοτε ιστορική και

πολιτισμική συγκυρία, καθώς επίσης και από το χωρικό περιβάλλον και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Σε αυτή την άποψη καταλήγει και ο Z.Bauman όταν αναφέρει ότι η σύγχρονη εποχή καθιστά το νέο πρότυπο ζωής ρευστό και μόνιμα προσωρινό, με αποτέλεσμα η ταυτότητα στο σύγχρονο αστικό χώρο να βρίσκεται συνεχώς υπό διαπραγμάτευση και διαμόρφωση. Παραθέτει μάλιστα και μια αναφορά του M.P.Smith που υποστηρίζει ότι οι τοπικοί χώροι είναι δυναμικές δομές υπό κατασκευή και δεν αντανakλούν μια στατική οντολογία του 'είναι' και της 'κοινότητας' (Bauman, 2008). Ουσιαστικά η έννοια της ταυτότητας δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ολοκληρωμένη – υπάρχει μια πολλαπλότητα δυνητικών ταυτίσεων και κατά συνέπεια προσωρινών ταυτοτήτων.

Ο τρόπος διαμονής αποτελεί συχνά μια προσωρινή βάση και η κοινωνική θέση είναι ευάλωτη και ασταθής, στοιχεία που επιφορτίζουν τον σύγχρονο άνθρωπο με υπαρξιακή ανασφάλεια και αβεβαιότητα. Ο 'παγκόσμιος' κάτοικος του σήμερα έχει εκπαιδευτεί να βρίσκει μόνο προσωρινό νόημα στα πράγματα, να αποδίδει δηλαδή αξία σε κάτι για τόσο όσο αυτό διαρκεί κι έτσι με τον τρόπο αυτό ελαχιστοποιούνται οι συνέπειες - 'τα πράγματα σήμερα είναι φτιαγμένα για να αλλάζουν, υπάρχουν μηχανισμοί κινητοί, ευέλικτοι, τυχαίοι' κι έτσι ο σύγχρονος άνθρωπος της μετανεωτερικής εποχής μπορεί να αλλάζει ταυτότητα (Baudrillard, 2005), μέσα από την ανάγνωση του περιβάλλοντός του που χαρακτηρίζεται από την έντονη παρουσία θυλάκων, ως πεδία μερικών διαφοροποιήσεων και προσωρινών ταυτοποιήσεων.

6. 'έχειν' έναντι 'είναι' - κατοχή και καταναλωτισμός - απώλεια νοήματος ταυτότητας

Οι διάφοροι θύλακες ετερότητας και οι διαφορετικές ταυτότητες με τις οποίες ταυτίζεται ο σύγχρονος άνθρωπος συχνά αναλαμβάνουν να εξυπηρετήσουν σκοπιμότητες του καπιταλιστικού συστήματος. Ο χώρος χρησιμοποιείται ως πεδίο πολύμορφης ταυτοποιητικής κατανάλωσης (Σταυρίδης, 2010). Το νόημα έχει μετατοπιστεί από την λειτουργική και προσανατολισμένη αγορά στην αγοραστική εμπειρία του παρορμητικού καταναλωτή μέσα σε χώρους που

εξυπηρετούν την 'ηδονιστική καταναλωτική κουλτούρα' (κυρίως πολυκαταστήματα και malls), των οποίων ο σκοπός είναι να παρέχουν στους χρήστες ένα νέου τύπου βίωμα, μια εμπειρία στα πλαίσια πολιτιστικής δραστηριότητας και κοινωνικοποίησης (Λάλλας, 2012). Η θεματική αισθητική αυτών των τοποθεσιών, που ουσιαστικά αποτελούν προσομοιωμένα περιβάλλοντα / μη-τόπους, συνήθως άκρως ελεγχόμενους ώστε να εξασφαλίζεται η επιχειρησιακή καθαρότητα που τους χαρακτηρίζει, καθιστούν την κατανάλωση ένα είδος παιχνιδιού στο οποίο ο χρήστης καλείται να συμμετάσχει. Ο σύγχρονος άνθρωπος όχι μόνο παίζει το ρόλο του καταναλωτή χάνοντας στην πραγματικότητα κάθε δυνατότητα ελεύθερης περιπλάνησης και επιλογής, αλλά κρίνεται καθημερινά γι' αυτό. Προκειμένου να ακολουθεί τις τάσεις της εποχής, κανείς απαλλοτριώνεται στην προσπάθειά του να 'μοντερνοποιηθεί' και να συμβαδίσει με τις ελάχιστες απαιτήσεις της μόδας του καπιταλιστικού συστήματος.

Η σύγχρονη κοινωνία εξετάζει τα μέλη της πρωτίστως ως καταναλωτές και δευτερευόντως ως παραγωγούς. Προκειμένου να εναρμονίζεται κανείς με τις επιτάσεις των ρευστών καιρών του τώρα και να τυγχάνει σεβασμού από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, πρέπει να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στους πειρασμούς της αγοράς. Ο καταναλωτισμός είναι πλέον κάτι στο οποίο κανείς εκπαιδεύεται μαζικά μέσα από την τάση για απόκτηση καλής ποιότητας ζωής - 'well-being' - η οποία όμως μετριέται σε αγαθά και εικόνα (J.Baurdillard, 1998).

Η κατοχή αντικειμένων και το παρουσιαστικό εντός κοινωνικά αποδεκτών πλαισίων είναι ο βασικός στόχος κοινωνικής αξιολόγησης του ατόμου. Το 'έχειν' αποκτά εμφανώς μεγαλύτερη βαρύτητα από το 'είναι'. Το να έχει κανείς σημαίνει να αποκτά, να είναι ιδιοκτήτης, να ορίζει. Η κατοχή αποτελεί σύμβολο ισχύος και μέσο ελέγχου που προσδίδει ασφάλεια σε έναν κόσμο ρευστότητας, χωρίς σταθερά σημεία αναφοράς. Είναι ένας τρόπος να τιθασευθεί η αγωνία της

ύπαρξης και η ανασφάλεια και για να το επιτύχει κανείς αυτό σε ένα περιβάλλον αστάθειας και απορρύθμισης οφείλει να καταναλώνει ασταμάτητα. Από την άλλη μεριά, το καπιταλιστικό σύστημα ευνοείται όσο τα μέλη του καταναλώνουν αδιάκοπα και μένουν προσκολλημένα στο κυνήγι της προσωπικής καταξίωσης και την απόκτηση της – παροδικής και εφήμερης- ευτυχίας και γι' αυτό το λόγο φροντίζει να τα κρατάει διαρκώς απασχολημένα σ' αυτό το αέναο παιχνίδι, τροφοδοτώντας τα συνεχώς με νέες –κατασκευασμένες- ανάγκες για κατοχή αντικειμένων που γρήγορα χάνουν την ανταλλακτική τους αξία και διαρκώς αντικαθίστανται από νέα. Καλλιεργείται έτσι μια ακόρεστη καταναλωτική όρεξη στο άτομο που, ευρισκόμενο σε καθεστώς διαρκούς πίεσης, όταν πάψει να καταναλώνει κινδυνεύει να αποκλειστεί από το κοινωνικό σύνολο. Η αγορά, αντί για το κράτος, αποκτά πλέον κυρίαρχη πολιτική εξουσία και είναι ικανή να κρίνει τον 'ελαττωματικό' καταναλωτή ως άξιο αποκλεισμού. Συχνά η απόκτηση εμβληματικών αντικειμένων προσδίδει ένταξη σε μια ομάδα και μια συνθήκη προσωρινής ταυτοποίησης.

Ο Z.Bauman αναρωτιέται κατά πόσο μπορεί κανείς να διατηρήσει την ατομικότητά του σ' αυτή την κατασκευασμένη, 'προσομοιωμένη' και ψεύτικη πραγματικότητα, όπου οι μοναδικότητες ευτελίζονται σε μια γενικευμένη αισθητική. Σ' αυτήν την υπερ-πραγματικότητα, στην οποία η κοινωνία είναι πιο αβέβαιη και ασταθής παρά ποτέ, η ατομικότητα εξισώνεται με την κατανάλωση. Εξηγεί ότι το άτομο καταντά να αποτελεί μια απομονωμένη μοναδικότητα που ψάχνει να βρει μέσω της κατανάλωσης, ένα τρόπο να κοινωνικοποιηθεί. Μόνο που αντί να προσεγγίσει την πολυπόθητη ασφάλεια και ευημερία, καταλήγει να αποξενώνεται ακόμα περισσότερο από τον Εαυτό του και από τον Άλλο (Bauman, 2000). Οι ανθρώπινες σχέσεις είναι περισσότερο εύθραυστες από ποτέ. Στη ρευστή κοινωνία, το άτομο χάνει κάθε κοινωνική δεξιότητα και φοβάται τη διαφορετικότητα που προτιμά να την αποφύγει απορρίπτοντας κάθε είδος δέσμευσης με αυτή. Ένα παράδειγμα αυτής της κατάστασης βρίσκει κανείς στη σύναψη εφήμερων σχέσεων μέσω του διαδικτύου, το οποίο χρησιμοποιείται για τη δημιουργία πλασματικών συναντήσεων και τη μετατροπή ανθρώπινων σχέσεων και γνώσεων σε εμπορεύματα.

Ο νέος τρόπος ζωής επιτάσσει μια έντονη στροφή στην κατοχή, τον κτητικό ατομικισμό και την παραίτηση από τη συλλογική πολιτική σκέψη. Ο D.Harvey αναφερόμενος σ' αυτό το φαινόμενο παραθέτει μια ρήση της Sh.Zukin περί κατευνασμού διαμέσου του cappuccino - '*pacification by cappuccino*' (Harvey, 2008: 9). Η ανθρώπινη κοινωνικοποίηση στηρίζεται πλέον στην υπεράσπιση της ιδιοκτησίας αγαθών.

23

7. υποχώρηση 'διάρκειας', έναντι 'προσωρινότητας'

Προκειμένου να εξυπηρετήσει το σκοπό του, το σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα εκμεταλλεύεται την προσωρινότητα της ρευστής εποχής του σήμερα που αποτελεί συνέπεια μιας δυναμικής συνδιαμόρφωσης και συναλλαγής. Η κάποτε βασική ανάγκη για σταθερότητα και διάρκεια των επιλογών του ατόμου στη ζωή του έχει μετατραπεί σε ελάττωμα. Η σύγχρονη εποχή καλεί το άτομο να απελευθερωθεί από κάθε είδους δέσμευση και να βιώσει τη ζωή του στο 'εδώ και τώρα'. Η ασφάλεια και η ανθεκτικότητα δεν ανταποκρίνονται στις επιταγές της ρευστής και μεταβαλλόμενης πραγματικότητας του σήμερα. Η διάρκεια υποχωρεί και τα πράγματα αποκτούν μόνο προσωρινό και ασταμάτητα επαναπροσδιοριζόμενο νόημα (Σταυρίδης, 2010).

Η κατανάλωση δεν είναι πια ένα στοιχείο αναγκαίο για τη βιολογική διαβίωση αλλά ένα μέσο κοινωνικής διαρρύθμισης. Οι τυπικές ανθρώπινες ανάγκες έχουν μετατραπεί σε πρωταρχική κινητήρια δύναμη της κοινωνίας που καθορίζουν ανθρώπινες συμπεριφορές και διαπροσωπικές σχέσεις κάθε είδους. Η λειτουργία του σύγχρονου

καπιταλιστικού συστήματος στηρίζεται στη δύναμη της επιθυμίας και του πόθου. Πρόκειται για ένα σύστημα ρών επιθυμίας που βασίζεται στην όσο το δυνατό αυξημένη ένταση της λαχτάρας. Το άτομο, για να είναι κοινωνικά αποδεκτό, πρέπει να καταναλώνει αδιάκοπα και για το λόγο αυτό το σύστημα επιστρατεύει την ανθρώπινη επιθυμία, την οποία φροντίζει να κρατά μονίμως ανικανοποίητη, δημιουργώντας συνεχώς νέες 'ανάγκες' και τροφοδοτώντας το άτομο με υλικό για ονειροπόληση και πληροφορίες σχετικά με τα καινούργια βιώματα και τις νέες εμπειρίες που μπορεί να απολαύσει. Ο κάθε πειρασμός είναι συνήθως διαφορετικός σε κάποιο βαθμό από τους προηγούμενους προκειμένου να προκαλέσει εκ νέου την ανθρώπινη περιέργεια. Η κάθε υποσχόμενη απόλαυση είναι μόνο προσωρινή και το άτομο ικανοποιείται μόνο 'μέχρι νεωτέρας'. Με αυτόν τον τρόπο μένει διαρκώς ενθουσιώδης και με αμείωτο ενδιαφέρον για να συλλέξει ηδονές και να συμμετέχει στις νέες τάσεις που υπόσχονται κοινωνική καταξίωση (Bauman, 2007).

8. επιτελεσματικότητα: ορισμός νοήματος ως κατασκευή - ενίσχυση μέσω επανάληψης

51

Ο τρόπος που επιτυγχάνεται η κοινωνική ταυτοποίηση των ατόμων και η τοποθέτησή τους ως μέλη στο κοινωνικό σύνολο στηρίζεται, σύμφωνα με τον H.Bhabha στις επιτελέσεις της κουλτούρας που παράγουν την πολιτιστική ταυτότητα. Η συστηματική αναπαραγωγή των παγιωμένων κοινωνικών κανόνων συνθέτει την επαναληπτική διαδικασία μέσω της οποίας το υποκείμενο ταυτοποιείται διαρκώς επιβεβαιώνοντας ιδιότητες και χαρακτηριστικά.

Κατά την J.Butler, 'το υποκείμενο αποτελεί έναν κοινωνικά παραγόμενο φορέα 'δράσης' και 'διαβούλευσης' του οποίου η αυτενέργεια και η σκέψη καθίσταται δυνατή από μια γλώσσα που προηγείται του 'εγώ' (Butler, 2011: 62). Σε αυτό προσθέτει ότι για να οριστεί ένα υποκείμενο, πρέπει να τηρούνται ορισμένοι κανόνες που διέπουν την αναγνώριση και αυτό σημαίνει ότι οι κανόνες της αναγνώρισης καθορίζουν εκ των προτέρων τι ορίζεται ως υποκείμενο. Η ταυτοποίηση δηλαδή, εξαρτάται από κοινωνικές συνθήκες, όπως ο περιβάλλων τόπος και ο τρόπος του ανήκειν, και αυτές οι συνθήκες είναι

που θεμελιώνουν τα λειτουργικά δικαιώματα του υποκειμένου. Οι προϋπάρχουσες –χρονικά- επικρατούσες νόρμες επενεργούν πάνω στο υποκείμενο πριν αυτό ξεκινήσει τη δράση του και είναι ακριβώς αυτή η δράση του, που επιβεβαιώνει την επίδραση που έχουν επάνω του αυτές οι νόρμες. Το νόημα δεν προϋπάρχει· προσδιορίζεται όμως από την επενέργεια του ήδη κατεστημένου πλαισίου. Η ταυτότητα λοιπόν ‘κατασκευάζεται’ μέσω της τέλεσης της δράσης αυτού που το κοινωνικό σύνολο προσδοκά από το εκάστοτε υποκείμενο. Με την έννοια αυτή η δράση ‘προϋπάρχει’ πριν ακόμα πραγματοποιηθεί και αποτελεί έναν τρόπο αναπαραγωγής της ιστορικότητας (Butler, 2003).

Η περίπτωση του θεματικού χώρου είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που εξηγεί ότι η νοηματοδότηση τελείται κατά την εκδίπλωση της δράσης. Όπως υποστηρίζει ο Σ.Σταυρίδης, ‘ο χώρος δεν προϋπάρχει της κοινωνικής εμπειρίας, παράγεται κατά την κατοίκησή του’ (Σταυρίδης, 2010: 201), με την έννοια ότι το νόημα του χώρου σχηματίζεται κατά τη διαδικασία εξέλιξης της κατοίκησης εντός του. Ελεγχόμενοι θεματικοί χώροι αποδίδουν στον χρήστη την ταυτότητά του μέσω της επενέργειας της τελετουργικής δραστηριότητας που πραγματοποιείται εντός του. Ο χρήστης ενός τέτοιου περιβάλλοντος καλείται να λάβει μέρος στη δράση παίζοντας ένα ρόλο που του επιτρέπει να αναπαράγει το προβλέψιμο και ασφαλές βίωμα που παρέχει ο χώρος. Με τον τρόπο αυτό ελέγχεται η διαδικασία ταυτοποίησης του χρήστη, μέσω του προσωπικού του αυτοπροσδιορισμού και της κοινωνικής έγκρισης (Λάλλας, 2012).

Καθώς η ταυτότητα είναι κάτι που αποκτά το υποκείμενο από προϋπάρχουσες νόρμες και ιδιότητες, και μέσω τελεστικών διαδικασιών, το νόημά της ενισχύεται όσο ενδυναμώνονται οι παράγοντες που το προσδίδουν. Αυτή η ενίσχυση επιτυγχάνεται μέσω της επανάληψης, η οποία πετυχαίνει το σκοπό της με τη ρυθμική αναπαραγωγή που δημιουργεί συνήθεια, η οποία με τη σειρά της, σταδιακά γίνεται μνήμη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η J.Butler, η κοινωνική δράση αποτελεί επανάληψη, η οποία είναι αναπαράσταση και βίωμα εκ νέου νοημάτων που ήδη είναι κοινωνικά κατεστημένα και αποδεκτά (Butler, 2003). Το νόημα δηλαδή διδάσκεται με τη βοήθεια των βιωματικών εμπειριών κι έτσι το υποκείμενο μαθαίνει να λειτουργεί ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο. Η τελετουργία της μάθησης στηρίζεται στην επανάληψη και αναπαραγωγή δράσεων σε συνδυασμό με τη χρήση λόγου, εικόνων και συμβόλων που ενδυναμώνουν το νόημα και εξυπηρετούν την αποτύπωση της πληροφορίας στο υποκείμενο. Με αυτό το τελετουργικό

δημιουργείται μια μυστικιστική κατάσταση μύησης που επιβεβαιώνει (αντί να συγκροτεί) την έννοια της ταυτότητας. Η διαδικασία της επανάληψης δομείται, δηλαδή, πάνω σε μια πολύπλοκη σύγκλιση κοινωνικών κανόνων και σε μια αλληλεπίδραση υποχρεώσεων και επιθυμιών· επιθυμιών που ουσιαστικά δεν είναι αυθεντική επιλογή του ατόμου αλλά η συστηματική ‘εγκατάσταση’ σε αυτό μιας εξωτερικής πληροφορίας από το κοινωνικό του περιβάλλον. Τίθεται συνεπώς το ερώτημα τι είδους ταυτότητα, τι είδους χωρικό ανήκειν αντιστοιχεί σε χώρους προσωρινής κατοίκησης όπου όλη αυτή η βιωματική τελετουργία βρίσκεται σε μια προσωρινή και εύθραυστη χωρική συνθήκη.

A6. παρατηρήσεις

Μελετώντας τα παραπάνω οδηγείται κανείς στις σκέψεις ότι οι ποικίλες και εντατικές μεταβολές που έχουν συντελεστεί σήμερα έχουν επιφέρει τεράστιες αλλαγές στο σύγχρονο τρόπο ζωής. Οι δεσμοί συμφερόντων που έχουν αναπτυχθεί σε παγκόσμια κλίμακα και η διασπορά των λειτουργιών, εντείνουν όλο και περισσότερο την κινητικότητα των πληθυσμών κυρίως όσον αφορά τον τομέα της εργασίας. Η ταχύτητα της σύγχρονης εποχής συνδράμει ακόμη περισσότερο στην εντατικοποίηση της ανθρώπινης κινητικότητας. Για μικρότερο ή μεγαλύτερο διάστημα, ομάδες πληθυσμού μετακινούνται για οικονομικούς –κυρίως- λόγους, εγκαθίστανται σε νέους τόπους και κατ’επέκταση βιώνουν νέες χωρικές εμπειρίες. Η ρευστότητα στις σχέσεις, η ραγδαία εναλλαγή των γεγονότων, η κυριαρχία των συμβόλων και της εικόνας στο χώρο, η αναζήτηση της έννοιας του ‘ανήκειν’ μέσα από προσωρινές ταυτοποιήσεις, όλα αυτά, οδηγούν στη μερική –μόνο- συσχέτιση με τον χώρο, κάτω από ορισμένες συνθήκες και για ορισμένο χρόνο. Η αίσθηση που αποκτά το άτομο σε σχέση με την ύπαρξή του στον χώρο υφίσταται διαρκώς μεταβολές και ζυμώσεις. Διαφαίνεται η ανάγκη για επαναπροσδιορισμό της σκέψης όσον αφορά τον αρχιτεκτονικό και χωρικό σχεδιασμό.

Β. ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΝΟΜΑΔΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ

Η κινητικότητα και ο νομαδισμός είναι έννοιες που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη φύση σε κάθε περίοδο της ιστορίας. Πολύ περισσότερο σήμερα που οι ρυθμοί της ζωής έχουν ενταθεί, η διαδοχή των γεγονότων είναι ραγδαία και τα όρια, τόσο τα γεωγραφικά όσο και αυτά της σκέψης, καταργούνται. Στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο και διασυνδεδεμένο, σύνθετο κόσμο η τάση για μετακίνηση εντατικοποιείται. Ο άνθρωπος αναζητά νέο νόημα στα πράγματα και επαναδιαπραγματεύεται έννοιες, μέχρι πρότινος, παγιωμένες. Προκειμένου να ανταποκριθεί στην πολυπλοκότητα, τη ρευστότητα και την ταχύτητα της ζωής, μετακινείται και μετεγκαθίστανται. Η σχέση του με το χώρο υφίσταται μεταβολές. Η έννοια του 'κατοικείν' επαναπροσδιορίζεται. Αναζητούνται νέα σενάρια κατοίκησης και βίωσης του χώρου.

25

Β1. κινητικότητα

Η έννοια της νομαδικότητας είναι στενά συνυφασμένη με την μετακίνηση ορίων, τόσο εννοιολογικών όσο και χωρικών και προσδιορίζεται τόσο από την επιθυμία για μετατόπιση και τη διερεύνηση νέων δυνατοτήτων στα πλαίσια του εφικτού. Η συνύπαρξη διαφορετικών ταυτοτήτων στους ίδιους γεωγραφικά προσδιορισμένους τόπους εγείρει προβληματισμούς αναφορικά με την έννοια της ξενότητας και δημιουργεί την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό της κοινωνίας που πλέον απαρτίζεται από σύνολα ανομοιογενή. Η περιπλάνηση σε τόπους και η επαναδιαπραγμάτευση της έννοιας του 'κατοικείν' είναι ζητήματα που απασχολούν όλο και εντονότερα τη σύγχρονη κοινωνία της ρευστότητας και των ροών.

54

1. σύγχρονος εννοιολογικός νομαδισμός

Ο όρος ‘νομάς’ συνδέεται στενά με την έννοια της μετακίνησης. Στην εποχή της ρευστής νεωτερικότητας, ο νομαδισμός μπορεί να ερμηνευτεί ως η απόλυτη αποδέσμευση από τους περιορισμούς του τόπου και την υπέρβαση των ορίων, δηλαδή συνιστά μια μορφή απελευθέρωσης. Η ελευθερία για τον νομάδα γίνεται η διαρκής μετακίνηση και κυρίως η μετατόπιση στερεοτυπικών δομών. Στη σύγχρονη εποχή ‘η έννοια της νομαδικότητας τείνει να αντικαταστήσει αυτήν της μοναδικότητας και της μονιμότητας’, όπως υποστηρίζει η Ελ. Χρυσοχοϊδης (Χρυσοχοϊδης, 2009) και εξηγεί ότι οι σύγχρονοι νομάδες λειτουργούν ως διασυνδεδεμένες μονάδες που με τη βοήθεια των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων βρίσκονται σε ένα συνεχή επαναπροσδιορισμό του τόπου διαβίωσής τους, υπό τον όρο αυτός να καλύπτει το σενάριο

κατοίκησης τους, χωρίς να γίνεται αντιληπτός ως πεπερασμένος χώρος με σαφή όρια και ιδιοκτησιακό καθεστώς. ‘Ο τόπος δεν νοείται σαν σταθερός, οριοθετημένος χώρος νοσταλγικών περιχαράκωσεων, αλλά σαν μια δομή ανοιχτή σε απρόοπτα συμβάντα άμεσης ζωτικής εμπειρίας. Τόποι- υπαρξιακά πεδία κατοίκησης που επαναδιαπραγματεύονται την ουσία του ‘κατοικείν’ (Χατζησάββα, 2001: 26-27). Η καθημερινότητα του σύγχρονου νομάδα βρίσκεται σε ασταμάτητο επανακαθορισμό. Αυτό οδηγεί σε μια δημιουργική περιπλάνηση, μια διασπορά της σημασίας των πραγμάτων και έναν διαρκή και απεριόριστο πειραματισμό της σκέψης.

Ο σύγχρονος νομάδας ουσιαστικά βιώνει μια πλήρη απεδαφικοποίηση. Μοιάζει εντελώς απαγκιστρωμένος από τα δεσμά του κόσμου και μπορεί κάνει ‘πατρίδα’ του οποιοδήποτε μέρος. Μετακινείται από σημείο σε σημείο χωρίς να τα απαξιώνει αλλά αντιμετωπίζοντας τη μετακίνησή του από το ένα στο άλλο ως μια συνεχή ροή. Κατά τον G. Deleuze ‘ο

βίος του νομάδας είναι το ενδιάμεσο' – *'the life of the nomad is the intermezzo'* (Deleuze & Guattari, 1987: 380). Ο ίδιος εξηγεί ότι για τον νομά το κάθε σημείο της πορείας του είναι ένας σταθμός και μόνο και η μετακίνηση αποτελεί μια συνδετική ροή ανάμεσα σε αυτά τα σημεία. Έτσι ο χώρος είναι ουσιαστικά απέραντος, ανοιχτός, χωρίς όρια, λείος. Ο νομάς κατά τον Γάλλο διανοητή είναι στην πραγματικότητα *'αμετακίνητος'*, υπό την έννοια ότι χρησιμοποιεί το χώρο (τον κατοικεί, δρα σε αυτόν) προκειμένου να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις και η μετάβαση από τον ένα σταθμό στον άλλον είναι γι' αυτόν μια διαδικασία, σε αντίθεση με τον πρόσφυγα που ουσιαστικά αφήνει πίσω του κάθε φορά ένα περιβάλλον που έχει γίνει αφιλόξενο γι' αυτόν και προσπαθεί να προσαρμοστεί σε μια νέα συνθήκη. Η σχέση του νομάδα με τη γη βασίζεται στην απεδαφικοποίηση – η γη παύει να ερμηνεύεται ως συγκεκριμένος γεωγραφικός τόπος με ιδιαίτερα τοπιογραφικά χαρακτηριστικά και ξεχωριστή υφή, αποκτά το νόημα του χώρου υποδοχής του νομά. Έτσι ο νομάς βιώνει μια τοπική και χωρική απολυτότητα, μια κατάσταση που τα στοιχεία του τόπου δε λειτουργούν περιοριστικά, αλλά εξυπηρετούν μια ακολουθία λειτουργιών με συσχετιστικό ρόλο (Deleuze & Guattari, 1987).

2. πολιτισμική διαφοροποίηση και ετερότητα

Οι μετακινούμενοι πληθυσμοί τείνουν να δημιουργούν *'ομάδες συμβίωσης'* και να συγκεντρώνονται σε θύλακες, ζώντας έξω από και μέσα στην κοινωνία ταυτόχρονα. Ο όρος *'θύλακας'* χρησιμοποιείται για να περιγράψει την έννοια της ενσωμάτωσης και της ανάμειξης των ετεροτήτων που καλούνται να συνυπάρξουν. Εκεί οι διάφορες εμπειρίες και κουλτούρες έρχονται σε επαφή και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ο Η. Bhabha διακρίνει τον όρο της πολιτιστικής διαφοράς από την πολιτιστική ποικιλία – *'cultural difference – cultural diversity'* (Hernández, 2010) και εξηγεί ότι στη σύγχρονη καθημερινότητα κανένας πολιτισμός δεν μπορεί να θεωρηθεί αμιγής, ή μια ομογενοποιημένη ολότητα, καθώς στα σύγχρονα έθνη συνυπάρχουν ομάδες ανθρώπων με διαφορετικές κουλτούρες στον ίδιο χώρο. Η έννοια της πολιτιστικής διαφοράς (difference) σημαίνει τη διαδικασία ταυτοποίησης που στηρίζεται στην ιστορική και εμπειρική γνώση των στοιχείων πολιτισμού. Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας - ποικιλομορφίας (diversity) εμπεριέχει την

ταυτόχρονη παρουσία και συνεπώς τη σχετικιστική σύγκριση διαφορετικών ηθών, αισθητικής, τρόπων σκέψης και ορίζεται ως η αναγνώριση αλλά και αποδοχή αυτών των ήδη δεδομένων στοιχείων που απαντώνται στον ίδιο χώρο και χρόνο και σε συσχέτιση μεταξύ τους. Υπό αυτή την έννοια η ίδια η έννοια του τόπου ορίζεται ως συσχέτιση επιμέρους αφηγήσεων και μεταφράσεων.

Το βίωμα του χώρου που φιλοξενεί αυτές τις διαφορετικότητες, συχνά έχει αίσθηση μετεωρισμού. Ουσιαστικά πρόκειται για έναν 'ενδιάμεσο' χώρο, ένα κατώφλι μετάβασης από το ένα στοιχείο στο άλλο, ένα σημείο συνάντησης ετεροτήτων. Αυτός ο τόπος-δοχείο, όπως τον αποκαλεί ο Σ.Σταυρίδης (Σταυρίδης, 2010) είναι ένα άπειρο μέσο το οποίο το διατρέχουν οι διάφορες ροές κίνησης, ένα σύμπλεγμα των επί μέρους διαφορετικοτήτων. Ο Η.Bhabha χρησιμοποιεί τον όρο 'third space' (Bhabha, 2006) για να περιγράψει το σημείο όπου επικοινωνούν το 'εγώ' και το 'εσύ', την ταυτόχρονη σχέση έλξης-απώθησης και τον συσχετισμό στην έκφραση των διαφορετικών στοιχείων. Εδώ, στο ενδιάμεσο, νοήματα και σύμβολα πολιτισμών επαναπροσδιορίζονται, καθώς καμιά έννοια δεν μπορεί να είναι παγιωμένη εφόσον μπορεί να λάβει διαφορετική ερμηνεία ανάλογη του πλαισίου που την περιλαμβάνει (διαφορετική κουλτούρα). Η μετάφραση και διαπραγμάτευση των όρων είναι μια συνεχής διαδικασία στον ενδιάμεσο και υβριδικό τόπο συνάντησης.

3. Ξερότητα

Σύμφωνα με τη σύγχρονη ψυχαναλυτική θεωρία η συγκρότηση της ιστορικής ταυτότητας στηρίζεται στις μνημονικές αφηγήσεις. Το σύνολό τους σχηματίζει έναν πυρήνα ιδιαιτερότητας και αποτελεί έναν τόπο αναφοράς οικείο, γνώριμο, ικανό να παρέχει ασφάλεια για την ανάπτυξη του εαυτού. Η μνήμη συμβάλει στην εκδήλωση των ανθρώπινων σχέσεων' τα κοινά στοιχεία που αναγνωρίζουν μεταξύ τους τα μέλη μιας ομάδας βοηθούν στην ανάπτυξη των μεταξύ τους συνδέσεων. Τα κοινά βιώματα και οι εμπειρίες εξυπηρετούν την ταυτοποιητική διαδικασία και ωθούν ακόμη

περισσότερο το άτομο στην αναζήτηση κοινών αναφορών που οδηγούν στη συλλογική διαμόρφωση και του επιτρέπουν να ενταχθεί σε ομάδα. Η J. Kristeva, σχολιάζοντας τις μελέτες του S. Freud, επισημαίνει τη βαρύτητα που έχει η αίσθηση του ανήκειν στο άτομο και το πώς το υποσυνείδητο αντιδρά στη διαφορετικότητα, στην ξενότητα (Kristeva, 1997). Οτιδήποτε άλλο από αυτό που το άτομο αναγνωρίζει ως οικείο, εγείρει ενστικτωδώς μέσα του μια αίσθηση τρόμου (ακόμα και μίσους), παρόλο που μπορεί ταυτόχρονα να ασκεί επάνω του μια γοητεία.

Η αναγνώριση ενός στοιχείου ως ‘ξένου’ δημιουργεί μια ακολουθία δράσεων που πηγάζουν ακριβώς από τον ενστικτώδη φόβο για ό,τι μη δικό. Η περίπτωση της μετανάστευσης αποτελεί ένα ιδανικό παράδειγμα για να εξηγηθεί αυτή η κατάσταση. Από τη μία, το αρχικό ‘αυθεντικό’ σύνολο που υποδέχεται, τείνει να συσπειρώνεται ενάντια στο ‘ξένο’ στοιχείο που εισβάλλει, ώστε να προστατεύσει την ιστορικότητα και τις απαρχές που το διέπουν, από την αλλοτρίωση που ενδεχομένως να επιφέρει η συνύπαρξη με το ‘άλλο’. Τείνει να θέλει να απομονώσει το διαφορετικό και να προσπαθήσει να ελέγξει τις αντιθέσεις που έχει μαζί του για να διασφαλίσει την εξουσία του πάνω σε αυτό. ‘Η λατρεία των καταβολών είναι μια αντίδραση μίσους’ (Kristeva, 1997: 21), και αυτό το μίσος ουσιαστικά αποτελεί την προβολή επάνω στο ξένο, της αγωνίας να βρεθεί ένα καταφύγιο για το αυθεντικό και τη ρίζα, να προστατευθούν αυτά τα στοιχεία που ο

ξένος-εισβολέας δεν μοιράζεται με τον υποδοχέα. Έννοιες όπως οικογένεια, καταγωγή, έθνος εξυμνούνται σε μια προσπάθεια να καταπολεμηθεί αυτό που στην ουσία υπενθυμίζει η ύπαρξη του ξένου: το εύθραυστο αυτής της ίδιας της αυθεντικότητας, των ορίων του εαυτού και το πορώδες των συνόρων του έθνους. Η ύπαρξη του μετανάστη-ξένου υπενθυμίζει την τάση για κινητικότητα και την αρχέγονη νομαδική φύση του ανθρώπου, την αστάθεια και την ανάγκη για προσαρμογή, το εύθραυστο της ταυτότητας. Από την άλλη μεριά, οι ξένοι βιώνουν επάνω τους την άρνηση. Αυτό τους οδηγεί στη δημιουργία δικών τους θυλάκων που τους επιτρέπουν να διατηρήσουν με ασφάλεια τα στοιχεία της δικής τους ταυτότητας, ενόσω βρίσκονται σε ένα περιβάλλον ανοίκειο γι’ αυτούς. Παραδείγματα ύπαρξης γειτονιών προσφύγων μέσα στους τόπους υποδοχής (προσφυγικοί συνοικισμοί εντός των σύγχρονων πόλεων) καταδεικνύουν αυτήν την ανάγκη προστασίας της ρίζας.

4. ανομοιογενής κοινωνία πολιτών

Η έννοια της ατόφιας αυθεντικότητας και της καθαρής ιστορικής καταγωγής αμφισβητείται πλέον έντονα, κυρίως σε ό,τι έχει να κάνει με τη σύσταση ενός κοινωνικού συνόλου. Ένα πολιτισμικό μωσαϊκό συνθέτει πολλά από τα έθνη του σύγχρονου κόσμου. Αυτό συμβαίνει διότι οι επιταγές της ζωής σήμερα ωθούν μεγάλες πληθυσμιακές μάζες σε συνεχή μετακίνηση και μεταφύτευση, κατά την αναζήτηση μιας ευκαιρίας σε άλλους τόπους. Έτσι, τα σύγχρονα έθνη φιλοξενούν στον γεωγραφικό τόπο τους πολλά επί μέρους σύνολα πληθυσμών διαφορετικής καταγωγής. Γεννιέται λοιπόν το ερώτημα, πώς πραγματοποιείται η αφομοίωση των μερικών υποσυνόλων με τις διαφορετικές απαρχές και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και συμφέροντα, από ένα ευρύτερο γενικό σύνολο, καθώς οι ξένοι διεκδικούν το δικαίωμά τους να ενσωματωθούν στον τόπο υποδοχής και να συμμετέχουν στο μεταβατικό και πολιτιστικό έθνος.

Ο Η. Bhabha κάνει λόγο για ‘υβριδισμό’ για να εξηγήσει τη συνύπαρξη ταυτοτήτων διαφορετικής πολιτιστικής προέλευσης σε ένα σύνθετο καθεστώς, μέσα στο οποίο τα διάφορα στοιχεία ιστορίας και κουλτούρας διασταυρώνονται και εμπλέκονται μεταξύ τους ανταλλάσσοντας επί μέρους χαρακτηριστικά (Hernández, 2010). Ο υβριδισμός είναι ένδειξη δημιουργικής αλληλεπίδρασης πολιτιστικών δυνάμεων, επανεξέτασης του όρου της αυθεντικότητας και επαναξιολόγησης της έννοιας των ταυτοτήτων (Bhabha, 1994). Σαν όρος δηλαδή, δεν αναφέρεται σε αυτή καθαυτή τη συνύπαρξη των διαφορετικότητων αλλά στη διαδικασία της ζύμωσης των ετεροτήτων.

Πολλοί σύγχρονοι μελετητές, όπως η J. Kristeva, χρησιμοποιούν τον όρο της ‘συνομοσπονδίας’ για να αναφερθούν στο συνταίριασμα τόσων διαφορετικών ταυτοτήτων σε ένα σύνολο. Το κράτος στη σύγχρονη εποχή καλείται να αγκαλιάσει και να συνταιριάζει μεταξύ τους πολλές ετερογενείς μοναδικότητες, θρησκευτικές, γλωσσικές, εκπαιδευτικές, συμπεριφορικές, κλπ. και αυτό σημαίνει ότι η έννοια του πολίτη γίνεται σχετική. Συχνά τα κράτη θεσπίζουν νόμους ώστε να ρυθμίσουν αυτήν την πολυπλοκότητα, την κοινή συμπεριφορά με την ταυτόχρονη ελευθερία της έκφρασης των ηθών· μερικά παραδείγματα αποτελούν ο νόμος για τους πρόσφυγες του 1980 των Η.Π.Α. ή ο νόμος για τους μετανάστες της κοινοπολιτείας του 1962 του Ηνωμένου Βασιλείου (Kristeva, 1997). Με τον τρόπο

αυτό το γενικό και ευρύτερο σύνολο μπορεί να εγγυάται την ύπαρξη του μικρότερου, εφόσον βέβαια αυτό ενσωματώνεται στο πρώτο και οι διαφορές απορροφούνται μπροστά στο γενικό συμφέρον και για χάρη της γενικής ισορροπίας. Αυτό σημαίνει ότι η συμφωνία των προθέσεων έχει ιδιαίτερη βαρύτητα και συνεπώς έννοιες όπως η κοινωνική θέση, ο τόπος καταγωγής, η φυλή δεν μπορεί να αποτελούν τα κύρια κριτήρια για το σχηματισμό ομάδων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η A. Dagnino 'περνάμε από μια κοινωνία του ανήκειν σε μια κοινωνία του προσχωρείν' (Dagnino, 2001: 79)

Β2. νομαδική κατοίκηση

Η έντονη τάση για κινητικότητα συνεπάγεται τη διαρκή μετεγκατάσταση και προσωρινή – νομαδική κατοίκηση του χώρου. Ο τόπος παύει να νοείται σταθερός και η καθημερινή διαβίωση του σύγχρονου νομάδα βρίσκεται σε διαρκή επαναπροσδιορισμό. Τόσο λόγω καταστάσεων κρίσης, όσο και από την έμφυτη επιθυμία για συλλογή νέων εμπειριών αναψυχής, η ζωή ωθεί τον άνθρωπο στη μετακίνηση και συχνά στη μετεγκατάσταση σε νέους τόπους, υιοθετώντας νέα σενάρια κατοίκησης του χώρου.

1. ακούσιοι νομάδες (καταστάσεις κρίσης)

Σε περιπτώσεις ιδιαίτερων συνθηκών, συνήθως βίαιων όπως είναι ο πόλεμος, οι θρησκευτικές διώξεις, οι πολιτικές ανατροπές ή οι φυσικές καταστροφές, πληθυσμοί ολόκληροι βρίσκονται ξαφνικά μετέωροι και εκτοπισμένοι, βιώνοντας την πλήρη απώλεια του τόπου τους ως ρυθμιστικό παράγοντα για την ταυτότητά τους, και των συνηθειών τους, δηλαδή του χρόνου που ρυθμίζει τον κύκλο των επαναλήψεων της καθημερινής ζωής. Ο περιπλανώμενος μετανάστης-πρόσφυγας βιώνει έντονα την αίσθηση της προσωρινότητας και αναγκάζεται να μεταπίπτει από τόπο σε τόπο, διαμένοντας κάθε φορά υπό όρους. Βρίσκεται ταυτόχρονα εδώ και αλλού, σε μια χωροχρονική ασυνέχεια, ανακατασκευάζοντας διαρκώς την ταυτότητά του καθώς προσπαθεί να ταιριάξει το παρελθόν του με το καινούργιο περιβάλλον τού τώρα. Σ' αυτόν τον επισφαλή και ενδιαμέσο, μετέωρο χωροχρόνο, επινοεί υβριδικές ταυτότητες προκειμένου να επιβιώσει σε μια εξολοκλήρου νέα πραγματικότητα.

61

Πληθυσμοί «περιττοί» και χωρίς δικαίωμα, ιδιότητα, ή προορισμό, που γίνονται ανεκτοί μόνο όσο βρίσκονται ελεγχόμενοι και εκτός του πλαισίου της κανονικότητας.

Ο χώρος και ο χρόνος καθίστανται ξένοι για τον ακούσιο νομά λόγω της τομής που διακόπτει τις συνήθειές του και τον αναγκάζει να βιώσει σε μια εμπειρία εξαίρεσης. Ο Σ. Σταυρίδης ορίζει αυτήν την εμπειρία της εξαίρεσης ως εμπειρία εξορίας και διευκρινίζει ότι εξορία είναι η κατάσταση του να βρεθεί κανείς 'έξω από τα όρια που σημαδεύουν τον τόπο των άλλων' (Σταυρίδης, 2010: 145). Κατά συνέπεια οι έκτακτες συνθήκες παράγουν εντοπισμένες εξαιρέσεις, δηλαδή θύλακες που τους απαρτίζουν πληθυσμοί σε κατάσταση κρίσης. Η εξαίρεση αποκτά μια χωρική εμβέλεια και ορίζει και ένα διάστημα χρόνου, μια διάρκεια της έκτακτης συνθήκης.

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που μεταναστευτικοί πληθυσμοί εγκαθίστανται σε έναν νέο τόπο διεκδικώντας ένα δικό τους μερίδιο γης στο αστικό σύνολο στο οποίο μεταβαίνουν. Στην προσπάθειά τους να ενσωματωθούν στο νέο τόπο διατηρώντας παράλληλα την αυθεντικότητα της καταγωγής τους, δημιουργούν τις δικές τους γειτονιές, οι οποίες μεταβάλλουν τον τόπο υποδοχής για το χρόνο της παραμονής τους που μπορεί να διαρκεί από λίγες μέρες έως και χρόνια. Στις σύγχρονες πόλεις (τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό) υπάρχουν ποικίλα παραδείγματα αστικών περιοχών που πρωτοσηματίστηκαν από προσφυγικούς πληθυσμούς, πολλές φορές μάλιστα κατόπιν κρατικής υπόδειξης όπως για παράδειγμα συνέβη με την περιοχή της Καισαριανής στην Αθήνα που αρχικά παραχωρήθηκε σε πρόσφυγες που έφτασαν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή (Σταυρίδης, 2002). Η έλευση δηλαδή, προσφυγικών πληθυσμών συχνά ενεργοποιεί κενά του αστικού ιστού.

Σε άλλη περίπτωση, οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί μπορεί να διασχίζουν μεγαλύτερες πορείες μέχρι την μετεγκατάστασή τους και στην προσπέλασή τους αυτή παραμένουν για κάποιο χρονικό διάστημα σε μετέωρους τόπους υποδοχής, συγκέντρωσης και ελέγχου, όπως οι περιοχές των συνόρων. Αυτή η κατάσταση συνήθως συνεπάγεται μια απότομη και ραγδαία εμφάνιση ενός πληθυσμιακού συνόλου που προορίζεται να κατοικήσει τελείως προσωρινά έναν τόπο, συχνά απουσία των απαραίτητων υποδομών και εντός πρόχειρων εγκαταστάσεων ελαφρών, μεταβλητών κατασκευών. Οι πρόσφατες περιπτώσεις της Ειδομένης και της Λέσβου καταδεικνύουν την ξαφνική εμφάνιση άτυπων προσφυγικών καταυλισμών που προορίζονται για πεπερασμένη χρονικά χρήση.

Η μετακίνηση που προκύπτει από ανάγκη περιλαμβάνει και τη φιγούρα του οικονομικού μετανάστη. Η έντονη ρευστότητα και ο ισχυρός ανταγωνισμός που διέπουν τη σημερινή κοινωνία συχνά ωθούν τους εργαζόμενους στην μετεγκατάστασή τους για κάποιο διάστημα της επαγγελματικής τους ζωής (διάστημα άλλοτε σύντομο και άλλοτε εκτεταμένο) σε άλλο τόπο. Η προσωρινότητα της εργασίας συνεπάγεται την προσωρινότητα της διαμονής των κατοίκων-μεταναστών (συνήθως γεωγραφικά συγκεντρωμένων σε κάποια περιοχή) καθώς και την αντίστοιχη προσωρινότητα στις ανθρώπινες σχέσεις που ενδεχομένως να αναπτυχθούν (Σταυρίδης, 2010).

Η εγκατάσταση αυτών των ομάδων πληθυσμού σε νέους τόπους μεταβάλλει σε μεγάλο βαθμό το τοπίο του χώρου υποδοχής. Οι ακούσιοι μετανάστες τείνουν να διεξάγουν τις καθημερινές δραστηριότητές τους (εργασία – κυρίως εμπορικής φύσης- και κατοίκηση) σε περιοχές στις οποίες συνήθως βρίσκονται ήδη εγκατεστημένοι ομοεθνείς τους, κι έτσι προσπαθούν να αναβιώσουν το κοινό μοίρασμα πολιτιστικών χαρακτηριστικών και να επανα-ταυτοποιηθούν. Πυκνοδομημένες περιοχές με χαμηλή αξία γης, παλιές εργατικές κατοικίες, προσφυγικές γειτονιές και ‘αστικά κενά’ (που συνήθως προκύπτουν από την απομάκρυνση κάποιας προηγούμενης χρήσης) είναι τα αστικά σημεία στα οποία συνήθως εγκαθίστανται οι μετανάστες (Βαΐου, 2007). Συμπληρωματικά με αυτά, καταγράφεται και το φαινόμενο του ‘κάθετου διαχωρισμού’ που αναφέρεται σε ένα είδος κοινωνικής κατάταξης των ενοίκων στους ορόφους των πολυκατοικιών των σύγχρονων μεγαλουπόλεων. Οι ακούσιοι νομάδες συνήθως καταλαμβάνουν τους χαμηλότερους ορόφους (τα υπόγεια) που είναι οικονομικά πιο προσιτοί, ενώ συχνά παρατηρείται η τάση να συγκεντρώνονται πολλοί συγκάτοικοι σε ένα διαμέρισμα, και πάλι για οικονομικούς λόγους. Αυτή είναι ίσως και μια αιτία – η ανάγκη για αποφόρτιση από την έντονη συμπύκνωση που βιώνουν στους χώρους διαμονής τους - που ωθεί τις ομάδες αυτών των διαφορετικότητων να συγκεντρώνονται τοπικά και σε εξωτερικούς δημόσιους χώρους, τους οποίους εν τέλει, οικειοποιούνται. Και πάλι, βρίσκονται σε μια μορφή προσωρινής κατοίκησης του δημόσιου χώρου, που διαρκεί όσο και η παραμονή τους στον τόπο υποδοχής (Παπατζανή, 2015).

2. ΕΚΟΥΣΙΟΙ ΝΟΜΑΔΕΣ (ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΤΟΠΩΝ)

Εκτός από την περιπλάνηση που πηγάζει από ανάγκη, ο άνθρωπος μετακινείται και από επιλογή με στόχο την αναψυχή, την βελτίωση των συνθηκών ζωής (επαγγελματική, εκπαιδευτική) ή την πολιτιστική επιμόρφωσή του.

Ο περιπλανώμενος επισκέπτης συχνά βιώνει τον χώρο ως ένα δίκτυο προδιαγεγραμμένων διαδρομών και προ-ορισμένων συμβάντων απεξαρτημένων από σταθερά σημεία αναφοράς. Σε αυτούς τους χώρους, παραδείγματα των οποίων αποτελούν οι σταθμοί των μέσων μεταφοράς (αεροδρόμια, λιμάνια, κλπ), οι αυτοκινητόδρομοι, τα μεγάλα εμπορικά κέντρα, τα μουσεία, οι χώροι διαμονής (ξενοδοχεία, προσωρινές κατοικίες, κλπ), η μετακινησιμότητα συνιστά όρο ελέγχου. Η S.Serra κάνει λόγο για ‘χωρικές φυσαλίδες’ - ‘*environmental bubbles*’ - μέσα στις οποίες συχνά απομονώνεται ο εκούσιος νομάς και δεν έρχεται σε επαφή με τη διαφορετικότητα των ντόπιων πληθυσμών και του βιωματικού χώρου τους (Serra, 2012:2 – Urry & Larsen, 2011).

64

Η αρχιτεκτονική συχνά χρησιμοποιείται ως μέσο παραγωγής κτιριακών δομών, χωρικών διαμορφώσεων, αστικών συνθέσεων ή ακόμα και θεαμάτων που να σχετίζονται με την τουριστική κίνηση. Καθώς η αντίληψη ξεκινάει από το τι καταγράφει το μάτι, η αρχιτεκτονική σύνθεση εξυπηρετεί στο να μαγνητίσει το βλέμμα του πλάνητα και να το εγκλωβίσει σε ένα πλαίσιο εικόνας. Ουσιαστικά οπτικοποιεί μια βαθύτερη ανθρώπινη ανάγκη/επιθυμία για φυγή, έστω προσωρινή, από το σύννηθες περιβάλλον και τον τρόπο ζωής που αυτό συνεπάγεται. Σχεδιαστικά μηνύματα και σημάδια οργανώνουν τον χώρο ως θέαμα στοχεύοντας στην οπτική κατανάλωση του τόπου από τον επισκέπτη. Ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής της αρχιτεκτονικής στη δημιουργία χώρων τουριστικού ενδιαφέροντος είναι η περίπτωση του μουσείου Guggenheim στο Bilbao. Πολλοί μελετητές, όπως η J. Ockman, κάνουν λόγο για το ‘Bilbao effect’, θέλοντας να αναφερθούν στο σύγχρονο φαινόμενο του τουρισμού αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, κατά το οποίο

33

διεθνώς καταξιωμένοι αρχιτέκτονες αναλαμβάνουν να σχεδιάσουν εμβληματικά κτίρια με σκοπό να προσελκύσουν το ενδιαφέρον τόσο της τουριστικής κίνησης όσο και των ντόπιων πληθυσμών (Ockman, 2004). Συνήθως πρόκειται για μνημειακές κατασκευές που μεταβάλλουν ριζικά το τοπίο στο οποίο εγκαθίστανται. Αποτελούν τοπιακά σύμβολα που σαγηνεύουν τη φαντασία και γοητεύουν το βλέμμα του θεατή που αναζητά ένα ξεχωριστό συμβάν, μια αλλαγή του χωροχρόνου του και μια αξιομνημόνευτη εμπειρία διαφορετική από τα ερεθίσματα της καθημερινότητάς του. Τέτοιες εμβληματικές κατασκευές δε χρησιμοποιούνται μόνο ως θέαμα αλλά ως μια στρατηγική χρήση της αρχιτεκτονικής για οικονομικο-κοινωνικές μεταβολές (Klingmann, 2007).

Κατά τον Bauman, ο τουρίστας συγκεντρώνει πάνω του όλα τα θετικά χαρακτηριστικά της επιθυμητής περιπλάνησης – ταξιδεύει εκούσια και είναι σε θέση να συλλέγει απολαύσεις και εμπειρίες από την περιπλάνησή του. Η S.Serra αναφέρεται στον τουρισμό ως αστικό φαινόμενο, μια μορφή αστικότητας που στηρίζεται στη σχέση με τον τόπο, και υποστηρίζει ότι η επιθυμία, ο καταναλωτισμός, η κινητικότητα καθώς και ο χρόνος είναι οι τέσσερις βασικοί παράγοντες που σχετίζονται με την οργάνωση των τόπων που απευθύνονται στην τουριστική κίνηση (Serra, 2012). Ο τουρισμός επιφέρει μεταβολές στον χώρο, δημιουργώντας διαφορετικές μορφές αστικότητας που πηγάζουν από πολιτιστικές διαδικασίες και συναισθηματικούς δεσμούς που αναπτύσσουν οι πληθυσμοί με έναν τόπο.

Το φαινόμενο του τουρισμού αποτελεί για πολλά μέρη τη βαριά βιομηχανία της οικονομίας καθώς και ένα πανίσχυρο κίνητρο για την προβολή και στήριξη της τοπικής κοινωνίας, μέσω των χωρικών και τοπικών επεμβάσεων (τυπικό παράδειγμα η πόλη της Βαρκελώνης). Η συλλογική κατανάλωση τόπων, εφήμερων συμβάντων και πολιτιστικών θεαμάτων συνιστούν μηχανισμούς διαμόρφωσης της σύγχρονης κουλτούρας. Τα χαρακτηριστικά του χώρου χρησιμοποιούνται για την δημιουργία εμπορεύσιμων οπτικών ερεθισμάτων που αποτελούν το σκηνικό για την εξέλιξη των βιωμάτων των προσωρινών επισκεπτών ενός τόπου. Αναπτύσσοντας λίγο περισσότερο αυτή τη σκέψη, ο

Δ.Λάλλας κάνει λόγο για εμπειρίες ελεγχόμενης ανεμελιάς, στη λογική ότι η περιπλάνηση είναι προσδιορισμένη και προδιαγεγραμμένη εντός περικλειστων θεαματικών-εμπορευματικών περιβαλλόντων (Λάλλας, 2012). Τόποι όπως είναι τα θεματικά πάρκα αποτελούν μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για τουρισμό χωρίς μετακίνηση. Όπως το εξηγεί ο J.Urry, η δυνατότητα να έρθει κάποιος σε επαφή με μια διαφορετική κουλτούρα, που παρέχει ένα θεματικό πάρκο, απελευθερώνει από την ανάγκη, και την επένδυση σε χρήμα και χρόνο, για μετακίνηση στον τόπο που ‘αναπαριστά’ το πάρκο (Urry, 2011).

Η ανάγκη των τόπων να επιβιώσουν στον έντονο ανταγωνισμό και να είναι ελκυστικοί στους επισκέπτες και συνεπώς στα οικονομικά κεφάλαια, οδηγεί σε νέες προσεγγίσεις όσον αφορά την οργάνωση μιας στρατηγικής που στοχεύει στην προώθηση και ανάπτυξη του τουρισμού. Μέσα όπως η αστική διαφήμιση, η διοργάνωση γεγονότων που απευθύνονται σε διεθνές κοινό (εκθέσεων, συνεδρίων, κλπ), η επίδειξη του χαρακτήρα της τοπικής παράδοσης κ.α, επιστρατεύονται προκειμένου να προσελκύσει ο κάθε τόπος τους εν δυνάμει επισκέπτες. Με την πάροδο του χρόνου όμως, και καθώς ο ανταγωνισμός γίνεται ολοένα και πιο ισχυρός, η προσωρινή παραμονή ενός πλήθους τουριστών σε έναν τόπο φαίνεται να περιλαμβάνει όλο και μεγαλύτερες μάζες επισκεπτών, αλλοιώνοντας την αστική και τοπική ταυτότητα του τόπου επίσκεψής τους. Προκύπτει συνεπώς η ανάγκη οργάνωσης των χώρων υποδοχής, προσωρινής παραμονής, κίνησης και προσπέλασης που σχετίζονται με τις τουριστικές δραστηριότητες. Οι χώροι αυτοί συχνά αντιμετωπίζονται ως θύλακες με πολύ σαφώς προσδιορισμένα χαρακτηριστικά σχετικά με τη λειτουργία τους, το χρόνο που ενεργοποιούνται και τις δράσεις που λαμβάνουν χώρα εντός τους. Οι θύλακες αυτοί άλλοτε λειτουργούν σε συνδυασμό με τη λοιπή αστική περιοχή που τους περιβάλλει και άλλοτε όχι, με αποτέλεσμα να προκύπτει η δημιουργία αστικών κενών και ασυνεχειών στη γενικότερη αστική δομή και την αίσθηση ανήκειν και έγνοιας για έναν τόπο. Γειτονιές με τουριστικά καταλύματα και εμπόριο ή υπηρεσίες που απευθύνονται στους επισκέπτες, μπορεί να νεκρώνουν, κυριολεκτικά, για μήνες μέχρι την έλευση της επόμενης τουριστικής περιόδου. Περιοχές ερημώνουν και απενεργοποιούνται για μεγάλα χρονικά διαστήματα δίνοντας την αίσθηση της διακοπής της ροής της δράσης στο ευρύτερο αστικό σύνολο.

3, τόποι νομαδικής κατοίκησης

Η δημιουργική μετακίνηση των ορίων που ερμηνεύουν την έννοια του νομαδισμού, όπως τον ορίζει ο G. Deleuze, εκδηλώνεται διαμέσου της αρχιτεκτονικής στο χωρικό σχεδιασμό και στον τρόπο που αυτός κατοικείται. Η σύγχρονη ζωή 'μετατοπίζει αναπόφευκτα το στατικό Βιτρουβιανό αρχιτεκτονικό χώρο σε νέες νομαδικές μορφές αναπαράστασης

και νέα προγράμματα για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική' (Χατζησάββα, 2003). Η διεύρυνση του εφικτού μέσω της δυναμικότητας, την επινόηση νέων τρόπων και εργαλείων, καθώς και τον πειραματισμό στη νέα χρήση ήδη γνωστών αρχιτεκτονικών και χωρικών δομών, οδηγεί στη δημιουργία νέων ειδών τόπων κατοίκησης αντίστοιχων του σύγχρονου τρόπου αστικής ζωής.

35

Προκειμένου να ανταποκριθεί στην ανάγκη για να φιλοξενηθεί αυτή η σύγχρονη τάση κινητικότητας, η αρχιτεκτονική αναπτύσσει μεθόδους ώστε να συμπεριλάβει στο σχεδιασμό νέες παραμέτρους, όπως η έννοια του χρόνου, η ανάγκη για χωρική μετατόπιση, η 'πρώτη ύλη' που παρέχει ως πεδίο σχεδιαστικής αναζήτησης ο κάθε τόπος (δυνατότητες και προκλήσεις) και ο τρόπος που μπορεί να διαντιδρά με τις αρχιτεκτονικές και χωρικές δομές, η αναζήτηση της έννοιας του συμβάντος, η ερμηνεία της σύγχρονης πολυπλοκότητας, η συνάντηση διαφορετικοτήτων στο ίδιο χωρικό πλαίσιο, η ανάγκη για άμεση αναπροσαρμογή σε νέα δεδομένα, κ.α. Εισάγει λοιπόν ο χωρικός σχεδιασμός νέα πεδία πειραματισμού στη σύνθεση απαλλαγμένα από προκαθορισμένες εικόνες. Πλέον δε δίνεται έμφαση στην αναπαραστατική ιδιότητα της αρχιτεκτονικής όσον αφορά

στυλιστικές και μορφολογικές προσεγγίσεις, αλλά στην καταγραφή, κατανόηση και ερμηνεία των συνθηκών που επηρεάζουν τον σχεδιασμό. Οι χωρικές δομές παύουν να θεωρούνται στατικές και προκαθορισμένες και αντιμετωπίζονται ως ευέλικτες και ανοιχτές στα ενδεχόμενα που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη ρευστότητα.

B3. παρατηρήσεις

Καθώς εντείνεται η τάση για διερεύνηση νέων δυνατοτήτων διαμέσου της κινητικότητας και του νομαδισμού, η σχέση που αναπτύσσει ο σύγχρονος άνθρωπος με τον χώρο επαναπροσδιορίζεται. Ο χρήστης ανακαλύπτει νέους τρόπους ύπαρξης τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο χώρο. Έννοιες όπως η ταυτότητα και το 'χωρικό ανήκειν' επανεξετάζονται. Ετερότητες καλούνται να συνυπάρξουν γεωγραφικά σε πολύπλοκες συνθήκες αλληλεπιδρώντας μεταξύ τους, ανταλλάσσοντας χαρακτηριστικά και δημιουργώντας υβριδικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Η συσχέτιση ατόμου και χώρου τείνει όλο και περισσότερο στην παροδικότητα και την προσωρινότητα. Είτε ακούσια είτε εκούσια, η προσωρινή παραμονή οδηγεί τον χρήστη στην αναζήτηση μιας παροδικής ταυτοποίησής του με τον τόπο προκειμένου να εξυπηρετηθεί κάποια ανάγκη ή επιθυμία του.

Σε έκτακτες, κρίσιμες συνθήκες η μετακίνηση προκύπτει ως ανάγκη και μεταφράζεται ως περιπλάνηση και προσωρινή εγκατάσταση, για λόγους βιοποριστικούς. Συνήθως συνεπάγεται τη γεωγραφική συγκέντρωση στον ευρύτερο δημόσιο χώρο προκειμένου να αναπτυχθεί μεταξύ των ευάλωτων ομάδων μια αίσθηση ασφάλειας ή αλληλεγγύης. Στην περίπτωση της μετακίνησης που πηγάζει από την επιθυμία βελτίωσης της ποιότητας της ζωής, ο αστικός χώρος υφίσταται άλλου είδους μεταβολές: συχνά αποτελεί πεδίο μαζικής κατανάλωσης, χώρο θεματικής ταυτοποίησης για χάρη της αναψυχής ή για την ένταξη σε μια φαντασιακή συνθήκη. Ο χρήστης υιοθετεί νέους τρόπους να βιώσει τον χώρο προκειμένου να συλλέξει εμπειρίες.

Και στις δύο περιπτώσεις δημιουργούνται θύλακες ιδιαιτερότητας που ενεργοποιούνται και απενεργοποιούνται ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες. Οι θύλακες αυτοί μπορεί να λειτουργούν αναζωογονητικά για το ευρύτερο χωρικό περιβάλλον ή να αποτελούν ζώνες γκετοποίησης ή θεματικοποίησης του αστικού ιστού. Και στις δύο περιπτώσεις πάντως, ο τρόπος συσχέτισης του χρήστη με τον χώρο υφίσταται ισχυρές μεταλλάξεις.

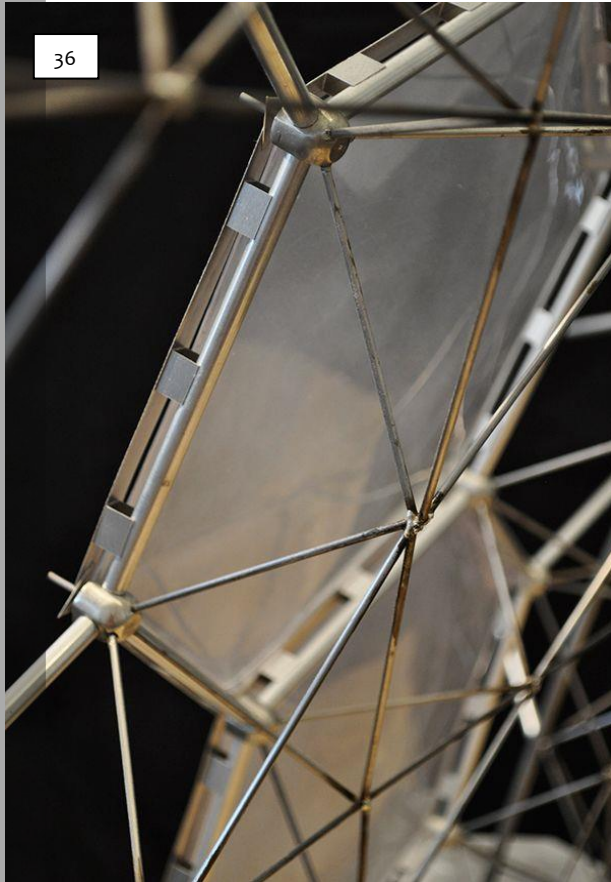
Γ. ΧΩΡΟΣ / ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ / ΕΦΗΜΕΡΕΣ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ

Η έντονη τάση για κινητικότητα του σύγχρονου ανθρώπου καθώς και η αμφισβήτηση των εννοιών της σταθερότητας και της μονιμότητας, οδηγούν σε νέους τρόπους κατοίκησης του χώρου, περισσότερο εφήμερους και προσωρινούς. Οι αρχιτεκτονικές και χωρικές δομές σχεδιάζονται με έμφαση στην ευελιξία και ο παράγοντας του χρόνου αρχίζει να παίζει καθοριστικό ρόλο στο σχεδιασμό. Αν και οι έννοιες της κατοίκησης σε κίνηση στον χωρικό σχεδιασμό εξετάστηκαν εξαντλητικά στις πειραματικές προτάσεις της δεκαετίας του 50 και 60 κρίνεται ότι δεν αντιστοιχούν σε έννοιες του νομαδισμού των ορίων της σκέψης και του χώρου αλλά εξαντλήθηκαν σε μια δομική ανα-κατασκευή δομών και mega-δομών με προσθετική και μονταρισμένη μετατρεπτικότητα βασικών μονάδων κατοίκησης.

Γ1. αρχιτεκτονικός σχεδιασμός και εφήμερη χωρική μορφή

Ιστορικά η εμφάνιση των εφήμερων κατασκευών ως αρχιτεκτονικές και χωρικές δομές πηγαίνει πολύ πίσω στο χρόνο. Αρχικά εξυπηρετούσαν κυρίως πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής, όπως για παράδειγμα οι δομές που διευκόλυναν τη γεωργική παραγωγή ή την αντιμετώπιση ενός περιοδικού εποχιακού φαινομένου. Με την πάροδο του χρόνου όμως, και καθώς η αρχιτεκτονική καλείται να αντιμετωπίσει μια πληθώρα ζητημάτων της σύγχρονης ζωής, να ακολουθήσει τις ταχύτατες κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις, και κατ'επέκταση, να συμπεριλάβει σύνθετους παράγοντες στο σχεδιασμό, η έννοια του εφήμερου έχει επαναπροσδιοριστεί και έχει εισέλθει με καταλυτικό τρόπο στη συνθετική διαδικασία. Η έννοια της μονιμότητας της κατασκευής αμφισβητείται και δημιουργείται η ανάγκη, οι αρχιτεκτονικές και χωρικές δομές να συμβαδίζουν με τις επιταγές για μεταβλητότητα και προσαρμοστικότητα ενός κόσμου που έχει πλέον στραφεί στην κουλτούρα της προσωρινότητας και της μετακίνησης στην προσπάθειά του να ανταποκριθεί και να κατανοήσει νέες δυνατότητες για τον χώρο και τον χρόνο.

1. έννοια του εφήμερου στο σχεδιασμό

Ετυμολογικά η λέξη ‘εφήμερος’ σημαίνει αυτόν που διαρκεί για μικρό χρονικό διάστημα. Μία κατασκευή που χαρακτηρίζεται εφήμερη χαρακτηρίζεται από δύο βασικά στοιχεία: την περιορισμένη χρονικά διάρκεια ζωής της και τη δυνατότητά της για χωρική μεταφορά. Αυτό σημαίνει ότι το εφήμερο συνδέεται άμεσα με την αιτία που δημιουργεί την αρχική ανάγκη ύπαρξής του. Σχετίζεται με την εμπειρία και στηρίζεται στη σχέση μεταξύ γεγονότος και χρήστη, μια σχέση υπό συγκεκριμένες συνθήκες και με πεπερασμένη διάρκεια. Η έννοια του εφήμερου επανεξετάζει την αρχιτεκτονική δομή στα πλαίσια του χρόνου και της σύνδεσής της με τον περιβάλλοντα χώρο.

Κατά τον Κ. Μανωλίδη, είναι σημαντικό να υπάρχει η επίγνωση του τέλους μιας εφήμερης κατασκευής και αυτό σημαίνει ότι ‘το νόημα του εφήμερου δεν πρέπει να αναζητηθεί σε ποσοτικές αλλά σε ποιοτικές διαφορές. Δεν αφορά την περιορισμένη διάρκεια αλλά την αποδοχή της ιδέας του πεπερασμένου’ (Μανωλίδης, 2002: 7). Έτσι, ο σχεδιαστής συχνά φροντίζει ώστε η κατασκευή να δηλώνει η ίδια την προσωρινή διάρκεια ζωής της. Αυτό μπορεί να γίνεται μέσω της επιλογής των υλικών (όπως για παράδειγμα συμβαίνει με μια κατασκευή φτιαγμένη από πάγο που θα διατηρηθεί μέχρι αυτός να λιώσει), μέσω της ίδιας της δομής (μια τέντα δηλώνει ότι η παρουσία

της δεν είναι μόνιμη και εμπεριέχει την έννοια της μεταβλητότητας), ή ακόμα και μέσω μια σαφούς διατύπωσης (όπως για παράδειγμα, μια επιγραφή που δηλώνει τη χρονική διάρκεια παραμονής της κατασκευής στον χώρο). Έτσι η διαδικασία σχεδιασμού μιας εφήμερης κατασκευής στηρίζεται πρωτίστως στον παράγοντα του χρόνου – ‘time-based design’ (Chappel, 2004: 27).

Η προσωρινότητα έχει να κάνει και με τη σχέση που αναπτύσσει η κατασκευή με τον τόπο. Η εγκατάσταση απομακρύνεται από τον χώρο που τη φιλοξενεί αποδεσμευόντάς τον οριστικά. Η αρχιτεκτονική ή χωρική δομή δεν εμπλέκεται με το χαρακτήρα του τόπου παρά μόνο σε σχέση με το γεγονός, την αφορμή που αφορά στην ύπαρξή της. Μετά το πέρας του αυτού του συμβάντος αποδομείται ή μεταφέρεται σε άλλο τόπο, απελευθερώνοντας το περιβάλλον και επιτρέποντάς του να επανέλθει στην αρχική του μορφή. Ουσιαστικά πρόκειται για μια δομή που διατηρεί την αυτονομία της και συμβιώνει με το περιβάλλον της για ένα σύντομο διάστημα, ενεργοποιώντας τον χώρο που καταλαμβάνει ως μια προγραμματισμένη και εστιασμένη τοπιακή παρέμβαση. Είναι μια δυναμική αρχιτεκτονική εφαρμογή που αποτελεί κίνηση τακτικής (Βυζοβίτη, 2002).

Πέρα ωστόσο από το σύγχρονο σχεδιασμό του χώρου σε συνθήκες πολύπλοκης και δυναμικής μεταβολής η υλική φθορά, οι εκδηλώσεις της ύλης υπενθυμίζουν μια άλλη σχέση με τον χρόνο συνδεδεμένη με το εφήμερο κάθε χωρικής δομής. Σύμφωνα με τον Κ. Μανωλίδη ‘Καταχωρώντας ίχνη από τον βίο του κτιρίου αλλά επισημαίνοντας και την μακρά διάρκεια του χρόνου, η υλική φθορά προσφέρει ένα είδος προσανατολισμού στον χωροχρόνο της καθημερινότητας. Οι κακοπαθημένες επιφάνειες γίνονται μ’ αυτόν τον τρόπο κόμβοι στην σύνθετη συνάρτηση επιδράσεων που καθορίζουν την εμπειρία μας στον χώρο. Σε αυτούς τους κόμβους και στη δυνατότητά τους για διασυνδέσεις που αναπλαισιώνουν την επαφή μας με τον κόσμο θα μπορούσαμε ίσως να εντοπίσουμε τη διφορούμενη συνθήκη οικειότητας και συναισθηματικής διέγερσης που είναι η ατμόσφαιρα’ (Μανωλίδης, 2016: 9).

2. είδη εφήμερων κατασκευών

Σύμφωνα με τον B.Chappel, οι κατασκευές που χαρακτηρίζονται εφήμερες συνήθως ομαδοποιούνται σε 3 κατηγορίες, σε αυτές που σχετίζονται με την εποχική περιοδικότητα, σε αυτές που προκύπτουν λόγω ενός συγκεκριμένου συμβάντος, και σε αυτές που αφορούν τη νομαδικότητα (Chappel, 2004).

Οι δομές που συνδέονται με τις εναλλαγές των εποχών έχουν ως σημείο αναφοράς τους κύκλους της φύσης και δραστηριότητες που επαναλαμβάνονται με περιοδική συχνότητα στη διάρκεια ενός έτους. Μπορεί να αφορούν τις παραγωγικές δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα (πχ έκθεση αγροτικών προϊόντων κ.λπ., κάποιο στοιχείο σχετικό με εποχικά καιρικά φαινόμενα (πχ μια κατασκευή από χιόνι – ‘show snow’, Φινλανδία), ή με εποχικές δραστηριότητες (όπως οι καλοκαιρινές διακοπές και οι σχετικές κατασκευές που εξυπηρετούν στην εξυπηρέτηση αυτής της δραστηριότητας – bamboo ‘summer houses’, Hawaii).

37

Αντίστοιχα, εφήμερες κατασκευές που προκύπτουν εξαιτίας ενός γεγονότος, σχετίζονται αποκλειστικά με αυτό και διαρκούν όσο διαρκεί το αίτημά του. Τέτοια παραδείγματα μπορεί να αποτελούν τα εκθεσιακά περίπτερα, εικαστικά χωρικά δρώμενα, ή η αντιμετώπιση μιας έκτακτης συνθήκης (πχ μιας φυσικής καταστροφής). Στα πλαίσια αυτά συχνά πραγματοποιούνται

σχεδιαστικοί πειραματισμοί και εφαρμόζονται καινοτομίες συχνά με συμβολικό χαρακτήρα που στηρίζονται στη σχέση που δημιουργείται μεταξύ του χρήστη και του συμβάντος.

Όσον αφορά τη νομαδικότητα, αφορά κατ'εξοχήν εφήμερες κατασκευές, καθώς η βασική ανάγκη που πρέπει να εξυπηρετηθεί είναι η κινητικότητα και η δυνατότητα για χωρική μεταφορά και αναπροσαρμογή. Η προσωρινή παραμονή στον χώρο των νομαδικών πληθυσμών, δημιουργεί την απαίτηση για απλές κατασκευαστικά δομές, με δυνατότητα για εύκολη και γρήγορη σύνθεση και αποσύνθεσή τους. Αυτό παρέχει την επιθυμητή ελευθερία στη μετακίνηση και μετεγκατάσταση.

Το πεπερασμένο χρονικό διάστημα κατά το οποίο σχετίζεται μια προσωρινή κατασκευή με τον χώρο που τη φιλοξενεί, συμβάλλει κατά κάποιο τρόπο στη σημειακή διαμόρφωση της ταυτότητας του χώρου αυτού. Η βιωματική εμπειρία της λειτουργίας και ο τρόπος που η χρήση καταγράφεται στη συλλογική μνήμη αφήνει ένα ίχνος και, ενδεχομένως, προσδίδει ένα χαρακτηρισμό στη συγκεκριμένη τοποθεσία

Γ2. ευελιξία - ανατροφοδότηση μορφής και αναπροσαρμογή

Η ανάγκη για ευελιξία και προσαρμοστικότητα της αρχιτεκτονικής και χωρικής δομής προκύπτει ολοένα και επιτακτικότερη καθώς πολλαπλά πεδία επιρροής συνεπικουρούν στη σχεδιαστική διαδικασία. Οι συνθετικές και διαγραμματικές διαδικασίες δημιουργίας χωρικής μορφής απελευθερώνονται από τυπολογικά στερεότυπα καθώς επιχειρούν να ανταποκριθούν σε πολύπλοκες και μεταβαλλόμενες παραμέτρους. Οι παραγόμενες μορφές τίθενται σε διαρκή επαναπροσδιορισμό, ανάλογο του μεταβαλλόμενου και εξελισσόμενου καθεστώτος που τις παράγει.

1. συνθήκες δημιουργίας μορφής σε χρονικά περιβάλλοντα

Σύμφωνα με τον St.Allen ο αρχιτεκτονικός και χωρικός σχεδιασμός στρέφεται ολοένα και περισσότερο στις συνθήκες που επηρεάζουν τη συνθετική διαδικασία για την παραγωγή της μορφής. Όπως αναφέρει, η τελική μορφή ενδιαφέρει αλλά όχι τόσο πολύ όσο τα επί μέρους στοιχεία που αφορούν τη δημιουργία της και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους (Allen, 1997). Η έμφαση σε αυτά τα στοιχεία, αντανakλά τις ραγδαίες εξελίξεις της σύγχρονης πολύπλοκης και σύνθετης πραγματικότητας, καθώς και τις περίπλοκες και δυναμικές συμπεριφορές που αναπτύσσουν οι χρήστες με τις κατασκευαστικές δομές.

Αντίστοιχα. ο Greg Lynn κατανοεί την αντίληψη που δίνει ο Gilles Deleuze για τον χώρο ως ένα πεδίο πιθανοτήτων, συσχετισμών και τάσεων, ως δυναμικό πεδίο και εισάγει στο σχεδιασμό του διαδικασίες που ανατροφοδοτούν την αλληλοσυσχέτιση μεταξύ πιθανών γεωμετριών και πολύπλοκων μορφών. Έτσι δημιουργεί συνδέσεις μεταξύ ασαφών, εφήμερων μορφών και εύκαμπτων γεωμετριών (P.Harris - Buchanan & Lambert, 2005).

Επιχειρείται με αυτόν τον τρόπο η αντικατάσταση του ‘παγιωμένου’ αρχιτεκτονικού πλαισίου με αυτήν ενός ευέλικτου πεδίου εντός του οποίου σχήματα και μορφές μπορούν να αναπτύσσονται σε διάφορους σχηματισμούς. Πρόκειται δηλαδή για ένα ανοιχτό πλαίσιο πιθανοτήτων – ‘*frame of probability*’ (P.Harris - Buchanan & Lambert, 2005: 41), το οποίο λειτουργεί ως χώρος διευθέτησης των σχέσεων και όχι ως σταθερός και κλειστός γεωμετρικός τόπος. Πράγματα που σε μια πρώτη επιφανειακή ανάγνωση μοιάζουν ασύνδετα, τώρα συνδυάζονται με σκοπό να αποτελέσουν μια σειρά ‘οδηγών’ στο σχεδιασμό (Spiller, 2005).

Νέοι τρόποι σκέψης εισάγονται στη μεθοδολογία για την οργάνωση του χώρου. Ο αναπαραστατικός χαρακτήρας της αρχιτεκτονικής ως μέσο απεικόνισης της συνθετικής σκέψης, πλέον μετριάζεται, και ο σχεδιασμός εστιάζει στις συνθήκες πεδίου και στις διαδικασίες δημιουργίας της νέας δομής. Με τον τρόπο αυτόν γεφυρώνεται το χάσμα μεταξύ μεθοδολογίας της παραγωγής της μορφής και του ίδιου του τελικού κατασκευασμένου αποτελέσματος. Εμφανίζονται

προσεγγίσεις στον χώρο της αρχιτεκτονικής που εφαρμόζουν συνδυαστικά θεωρίες από πολλούς τομείς (όπως η θεωρία του χάους, η θεωρία της γενετικής, η ανάδυση, η τεχνητή νοημοσύνη, η τοπολογία, η κβαντική φυσική, οι αλγόριθμοι) για να περιγραφεί η πολυπλοκότητα των δυναμικών φαινομένων, των ροών και των πληροφοριών που σχετίζονται με την παραγωγή μορφής.

Καθώς οι συνθήκες δημιουργίας της δομής μπορεί να μεταβάλλονται και να εξελίσσονται, η διαδικασία του σχεδιασμού επαναπροσδιορίζεται συνεχώς. Η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα στη νέα πληροφορία είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική παραγωγή αρχιτεκτονικών ποιοτήτων. Αυτό σημαίνει ότι η μορφή δεν μπορεί πλέον να είναι δεδομένη και προβλέψιμη εκ των προτέρων. Η διαρκής ανατροφοδότηση στα δεδομένα του σχεδιασμού οδηγεί σε πληθώρα ενδεχόμενων αποτελεσμάτων, ανάλογη με τα στοιχεία που λαμβάνονται κάθε φορά υπόψη, και με τρόπο ανοιχτό και δυναμικό σε αντίθεση με το κινηματογραφικό παράδειγμα της διαδοχής στατικών πλαισίων.

75

Σε αυτές τις προσεγγίσεις η τακτική της αφαίρεσης χρησιμοποιείται συχνά για να βοηθήσει στην επιλογή και οργάνωση όλων αυτών των παραμέτρων (Kwinter, 1992). Οι συνθετικές αυτές τεχνικές εξυπηρετούν όχι μόνο τη διαδικασία της παραγωγής της μορφής αλλά και την περιγραφή του συλλογισμού που προηγείται. Οι συνθήκες που λαμβάνονται υπόψη, το καθεστώς, οι σχέσεις σημασίας, τα εργαλεία σχεδιασμού, ακόμα και τα υλικά κατασκευής παρέχουν διαρκώς νέα τροφή για επεξεργασία και συνεπάγονται τη σχετική ασάφεια του αποτελέσματος.

Πολλαπλά πεδία βρίσκονται σε διαντίδραση κατά τον σχεδιασμό. Το 'μείγμα' διαρκώς εξελίσσεται και κάθε στάδιο του σχεδιασμού επανεξετάζει τα προηγούμενα. Η προκύπτουσα δομή σπανίως μπορεί να χαρακτηριστεί ως προβλέψιμη και τελική και ο ίδιος ο σχεδιασμός είναι μια συνεχής διαδικασία το αποτέλεσμα της οποίας (η νέα μορφή) απεικονίζει μια στιγμή μέσα στη συνέχεια αυτή (Βλαχονάσιου, 2012: 202). Το αποτέλεσμα είναι μια 'ενδιάμεση, μεταβατική, εφήμερη δομή σε άμεση σχέση με το context που την παράγει και το παράγει' (Χατζησάββα & Σιαμπίρης, 2002: 14).

2. διάγραμμα ως ανοιχτό εργαλείο σχεδιασμού

Η έντονη πολυπλοκότητα του σύγχρονου κόσμου καθιστά απαραίτητη την όσο το δυνατόν καλύτερη οργάνωση και διαχείριση της πληροφορίας, στον τομέα του σχεδιασμού. Καθώς ο σχεδιασμός δεν αποτελεί πια μια αναπαραγωγή προ-καθορισμένου αποτελέσματος και συμπεριλαμβάνει μια πληθώρα ετερόκλητων δεδομένων, η σχεδιαστική διαδικασία απαιτεί λεπτούς χειρισμούς. Ένας αποτελεσματικός μηχανισμός για την καταγραφή, αξιολόγηση και οργάνωση της πληροφορίας είναι το διάγραμμα (Βλαχονάσιου, 2012: 45), ένα εργαλείο με χαρακτήρα περισσότερο λειτουργικό από ό,τι αναπαραστατικό. Αυτό που απεικονίζει είναι η οργάνωση της πληροφορίας και η χαρτογράφηση των σχέσεων και των δυνάμεων που δομούν και νοηματοδοτούν το αποτέλεσμα.

Σύμφωνα με τους G.Deleuze και F.Guattari, το διάγραμμα είναι ένας ‘χάρτης’ απεικόνισης των πολύπλοκων σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των πραγμάτων (Buchanan & Lambert, 2005: 5). Είναι το μέσο εκείνο που χρησιμεύει στο να απεικονίζονται οι πιθανές αλληλεπιδράσεις και αλληλοσυσχετίσεις των δυνάμεων που επηρεάζουν τη συνθετική διαδικασία, προσφέροντας αμέτρητα νέα σημεία δημιουργικότητας και ανάδυσης της μορφής, δεν αποτελεί όμως απεικόνιση αυτής καθαυτής της μορφής. Λειτουργεί ως εργαλείο εξερεύνησης πιθανοτήτων και τρόπων σύστασης, ψάχνει τις ενδεχόμενες λύσεις στο ζήτημα της δημιουργίας του τελικού αποτελέσματος μέσα από το συνεχή επαναπροσδιορισμό, ερμηνεύοντας αυτό που πρόκειται να προκύψει (H.Frichot - Buchanan & Lambert, 2005). Δημιουργεί ένα πεδίο μέσα στο οποίο ο σχεδιασμός οριοθετείται αλλά δεν περιορίζεται από το κέλυφος. Έτσι η αρχιτεκτονική απελευθερώνεται από στερεότυπα και τυπολογίες και γίνεται ένα μέσο πειραματισμού για νέο λεξιλόγιο ερμηνείας της χωρικής εμπειρίας (Χρυσοχοΐδη, 2007).

Η διαγραμματοποίηση της πολυπλοκότητας μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους, με λεκτικά ή σχεδιαστικά σύμβολα ή ακόμα και με τη χρήση ψηφιακών μέσων, ενώ η ερμηνεία των εσωτερικών δυναμικών σχέσεων μπορεί να διαφέρει από μελετητή σε μελετητή. Σε κάθε περίπτωση, ο σχεδιαστής χρησιμοποιεί το διάγραμμα προκειμένου να δημιουργήσει ένα κώδικα που να συσχετίζει εντατικές και εκτατές σχέσεις (De Landa, 2011). Για παράδειγμα ο Lynn

χρησιμοποιεί στο έργο του, τεχνικές animation που χαρτογραφούν την εξελικτική διαδικασία. Τα ψηφιακά αυτά διαγράμματα περιλαμβάνουν τόσο τις συνιστώσες δυνάμεις όσο και την κίνηση στο πέρασμα του χρόνου, στοιχεία που επηρεάζουν καθοριστικά τη δημιουργία της μορφής. Μέσα από το animation ο Lynn δέχεται επιρροές από τη σκέψη του Deleuze σχετικά με την αλληλόδραση των αντικειμένων και τον επαναπροσδιορισμό τους σύμφωνα με τις δυνάμεις που δρουν σε αυτά.

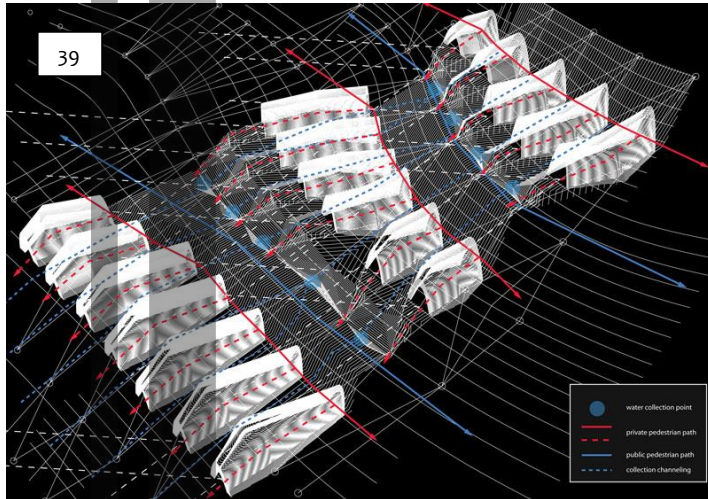
Έτσι αντί να αποτελεί ένα αυστηρό - πλαίσιο χωροχρονικότητας, η αρχιτεκτονική σύνθεση μπορεί να συντελεστεί ως δυναμική ροή (Buchanan & Lambert, 2005).

3. παραμετροποίηση, δυνητικότητα και μορφογένεση

Η οργάνωση αυτής της πολύπλοκης διαδικασίας παραγωγής της μορφής συχνά οδηγεί στην χρήση νέων μεθόδων και σχεδιαστικών προσεγγίσεων. Τα καινούργια ψηφιακά μέσα δίνουν πολλές νέες δυνατότητες και τεχνικές σχεδιασμού, αδιανόητες, για τους σχεδιαστές, στο παρελθόν. Η ψηφιακή προσομοίωση στον ηλεκτρονικό υπολογιστή με τη χρήση σύγχρονων σχεδιαστικών προγραμμάτων λογισμικού επιτρέπει την εισαγωγή τόσο χωρικών όσο και χρονικών δεδομένων, και επίσης καθιστά δυνατή την παραμετροποίηση του σχεδιασμού (P.Harris - Buchanan & Lambert, 2005). Η μορφή δεν περιορίζεται σε στατικές δομές αλλά ξεπηδά από ‘ακανόνιστους’ τύπους μορφογένεσης, όπου οι τροποποιήσεις στις παραμέτρους και τα δεδομένα οδηγούν σε τελείως διαφορετικά αποτελέσματα. Ο σχεδιαστής πλέον δεν περιορίζεται στο να προσδιορίσει μια μορφή αλλά μπορεί να παράγει μια μεγάλη ποικιλία απρόβλεπτων αποτελεσμάτων με τη βοήθεια των σύγχρονων εργαλείων (De Landa, 2011). Αυτός ο τρόπος σχεδιασμού επιχειρεί να αξιοποιήσει τη σύγχρονη πολυπλοκότητα και τις δυναμικές παραμέτρους της.

Οι διαδικασίες προσομοίωσης της εξέλιξης δίνουν χώρο στην ανάπτυξη μιας νέας ‘εξελικτικής αρχιτεκτονικής’, στην οποία στο ίδιο το αντικείμενο ενυπάρχουν διαφορετικές χρονικότητες. Καθώς ‘ο χώρος βιώνεται ως ένταση συμβάντων,

αναπόσπαστων από τη χρονική τους διάρκεια' (T.Conley - Buchanan & Lambert, 2005: 214), είναι αναγκαίο να συμπεριληφθεί η έννοια του χρόνου στο σχεδιασμό, η μελέτη της ευελιξίας της μορφής στις απρόβλεπτες μεταβολές που συντελούνται προϊόντος του χρόνου.

Το σύστημα χώρου-χρόνου αποτελεί ένα αδιάσπαστο σύνολο που προκαλεί συμβάντα. Σύμφωνα με την Ελ. Χρυσοχοΐδη, 'το συμβάν προκύπτει όταν συστήματα, που είναι ανοιχτά σε αλλαγές, που προέρχονται από εξωγενείς παράγοντες, αλλά και από ενδογενείς παραμέτρους, μεταπηδούν από μια στιγμιαία κατάσταση ισορροπίας στην επόμενη. Η συμπεριφορά τους γίνεται κατανοητή στην εξέλιξή της, συνεπώς ο χρόνος είναι πραγματικός, και τα συστήματα αυτά δυναμικά και ικανά να παράγουν νεωτερισμούς και, τελικά, να προκαλούν τη γέννηση νέων μορφών' (Χρυσοχοΐδη, 2011: 111). Εξηγεί πώς αυτή η διαδοχή συμβάντων μεταφράζεται σε δυναμικότητα, δηλαδή σε μια κατάσταση τελείως πραγματική πριν ακόμα αποκτήσει υπόσταση. Πρόκειται για τη διαδικασία κατά την οποία μια μορφή περνά από τη μία κατάσταση στην άλλη, διατηρώντας κάθε στιγμή τη μοναδικότητα και τη διαφορετικότητά

της από το προηγούμενο ή το επόμενο στάδιο. Αυτό σημαίνει ότι δεν ακολουθείται μια μεθοδολογία μίμησης και αναπαραγωγής μιας ήδη προϋπάρχουσας και προκαθορισμένης κατάστασης αλλά δίνεται η δυνατότητα για τη δημιουργία απρόβλεπτων αποτελεσμάτων που πραγματώνονται 'συν τω χρόνω'.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο αρχιτέκτονας καλείται πρωτίστως να προετοιμάσει το πεδίο δυναμικότητας και να εισάγει τους όρους που θα πρέπει να τηρήσουν οι δυνάμεις που θα αναπτυχθούν εντός του, παρά να σχεδιάσει αυτή καθαυτή τη δομή (Παπαδόπουλος, 2005). Επιχειρεί δηλαδή να σχεδιάσει τη χρονική όσο και χωρική μεταβολή.

4. αναπροσαρμογή λόγω προσωρινότητας

Η επιθυμία για προσωρινή χρήση μιας αρχιτεκτονικής ή χωρικής δομής είναι ο βασικός λόγος που οδηγεί τον σχεδιαστή στη δημιουργία ευέλικτων κατασκευών. Πέρα από την έννοια του εφήμερου που σχετίζεται με τη χρονική διάρκεια της χρήσης, ο σχεδιασμός στρέφεται στην αναζήτηση ώστε οι δομές να διαθέτουν τη δυνατότητα προσαρμογής σε διαφορετικές χωρικές λειτουργίες και χρονικές περιστάσεις. Η ευελιξία εδώ, συνίσταται στη δυνατότητα για μια διαφορετική εμπειρία του χώρου ή και του χρόνου, μέσω της εναλλαγής της δραστηριότητας που εξελίσσεται στη χωρική σύνθεση. Ο ευέλικτος σχεδιασμός δηλαδή, μπορεί να χρησιμοποιείται ως μέσο επικοινωνίας διαφορετικών μηνυμάτων ή ακόμα και ιδεολογιών.

Ένα είδος τέτοιων κατασκευών αποτελούν τα εκθεσιακά περίπτερα (EXPO), κατ'εξοχήν εργαλεία της 'επικοινωνιακής αρχιτεκτονικής'. Ο χώρος τους, εσωτερικός και ο περιβάλλον γίνεται ο ίδιος ένα έκθεμα στον επισκέπτη δίνοντάς του τη δυνατότητα να βιώσει –προσωρινά- μια άλλη αίσθηση του χώρου στον οποίο βρίσκεται, περισσότερο ουτοπική παρά πραγματική, αφού έχουν την ιδιότητα να αποποιοούνται τους περιορισμούς του φυσικού-πραγματικού χώρου, χάρη στο εκάστοτε θέμα που φιλοξενούν. Για τον λόγο αυτόν, το αντικείμενο των εκθεσιακών περιπτέρων συχνά χαρακτηρίζεται ως 'οριακό' ή 'κενή μορφή' (Παπαδοπούλου, 2007), ενώ οι ίδιες οι δομές, υιοθετώντας έναν δυναμικό σχεδιασμό, υπόσχονται νέες αρχιτεκτονικές προοπτικές.

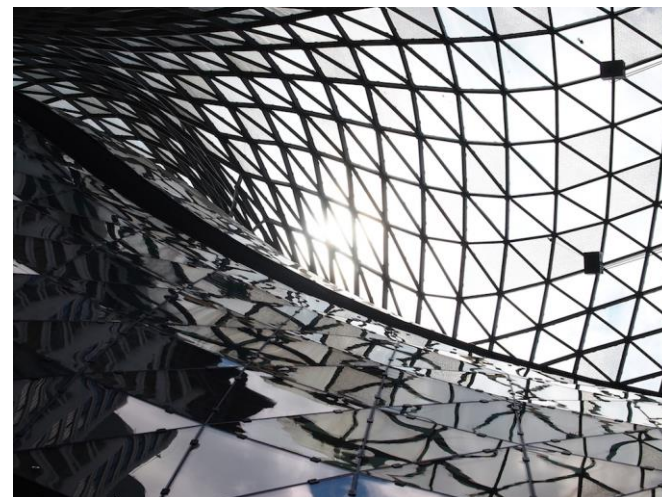
Ένας άλλος τομέας σχεδιασμού που έχει επηρεαστεί καθοριστικά και συμπεριλαμβάνει όλο και συχνότερα την έννοια της αναπροσαρμογής και του επαναπροσδιορισμού είναι αυτός της κατοίκησης. Καθώς στη σύγχρονη εποχή ο ρυθμός της καθημερινότητας εντατικοποιείται διαρκώς και καθώς ο σύγχρονος άνθρωπος έρχεται αντιμέτωπος με σύνθετους παράγοντες (οικονομικές συνθήκες, ανάγκη για ταχεία ανταπόκριση, κλπ), ο χώρος διαβίωσης συχνά καλείται να επιτελέσει πολλούς και διαφορετικούς (κάποιες φορές έως και αντιφατικούς) ρόλους. Η κατοικία πολλές φορές φιλοξενεί δραστηριότητες εργασιακού τύπου, ή και εστίασης, συμπεριλαμβάνοντας στη διάταξή της εξοπλισμό μεταβαλλόμενο ή κινητικό ώστε να προσαρμόζεται στις διάφορες ανάγκες. Χωρικά στοιχεία που ορίζουν σχέσεις,

διαχωρίζουν ή ενώνουν μικρότερες ή μεγαλύτερες περιοχές για να εξυπηρετήσουν λειτουργίες. Κινητά ή προσαρμοζόμενα στοιχεία επιτρέπουν να ταυτοποιείται εκ νέου ο ίδιος γεωμετρικός χώρος. Η διαδοχή των σεναρίων αναπροσαρμογής παράγει νέους τρόπους σκέψης όσον αφορά τη χωρική οργάνωση και τον σχεδιασμό της σύνθεσης. Η πολυμορφικότητα, η ευελιξία, η συμπύκνωση είναι συνθετικές αξίες έναντι της διάρκειας, της αντοχής, της συμβολικής μορφής για αυτούς τους χώρους κατοίκησης.

Γ3. παρατηρήσεις

Στην εποχή της ρευστότητας και της εντατικής κινητικότητας, ο σχεδιασμός στρέφεται σε δομές ευέλικτες, ευπροσάρμοστες, ικανές να ανταποκριθούν στις ποικίλες απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής. Οι αρχιτεκτονικές και χωρικές δομές εξελίσσονται για να συμβαδίσουν με την εκτεταμένη μεταβλητότητα του σήμερα. Η ανάγκη / επιθυμία να τελεστούν πολλές διαφορετικές λειτουργίες στον ίδιο χώρο, οδηγεί τον σχεδιαστή να επαναπροσδιορίσει τον τρόπο σκέψης του και να αποδεσμευτεί από στερεοτυπικές τυπολογίες. Εφήμερες κατασκευές και χωρικές δομές προσωρινού χαρακτήρα χρησιμοποιούνται όλο και συχνότερα. Οι μορφές αναπροσαρμόζονται συνεχώς και δίνουν νέες προοπτικές και δυνατότητες για καινούργιες χωρικές εμπειρίες. Παράλληλα οι τεχνολογικές εξελίξεις δίνουν νέα εργαλεία στον σχεδιαστή καθώς και τη δυνατότητα για δυναμικό σχεδιασμό του δυναμικού, που συμπεριλαμβάνει πλέον και τον χρόνο ως παράμετρο.

80

Δ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Η σύγχρονη αρχιτεκτονική προκειμένου να συμβαδίσει με τις εξελίξεις της εποχής και να εξυπηρετήσει τους σχεδιαστικούς σκοπούς της τείνει να στραφεί σε δομές που έχουν τη δυνατότητα του ανοιχτού μετασχηματισμού. Οι παλαιές τυπολογίες και τα στερεότυπα στην αισθητική και μορφολογική προσέγγιση εγκαταλείπονται και υιοθετούνται νέες μεθοδολογίες και στρατηγικές προσανατολισμένες στις απαιτήσεις της σύγχρονης πολυπλοκότητας, της μεταβλητότητας, της κινητικότητας και της ανάγκης για ταχεία προσαρμογή που χαρακτηρίζουν πλέον την καθημερινότητα.

Οι δομές γίνονται εφήμερες και ευέλικτες ώστε να καλύψουν τις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις χρήσης. Οι χώροι καθημερινής διαβίωσης ανακαλύπτονται εκ νέου στη βάση της διαρκούς μετακίνησης και εναλλαγής περιβαλλόντων και συχνά είναι πολυλειτουργικοί και 'ευφυείς'. Οι κατασκευές μπορεί ακόμα και να αλλάζουν τη μορφή τους ώστε να συμπεριλάβουν στη βαθύτερη συνθετική λογική τους την έννοια της κινητικότητας.

81

Δ1. ακούσιοι νομάδες λόγω καταστάσεων κρίσης - ευάλωτες ή περιθωριακές ομάδες

Πρόκειται για κοινωνικές ομάδες σε καταστάσεις κρίσης, κατά τις οποίες ομάδες πληθυσμού μετακινούνται και εγκαθίστανται σε άλλο τόπο ή πρόκειται για περιθωριακές ομάδες του κοινωνικού συνόλου. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο συνθέτης του χώρου καλείται να αντιμετωπίσει κοινωνικά φαινόμενα εκτάκτων συνθηκών, που ερμηνεύονται συνήθως ως ανάγκη για άμεση στέγαση και δημιουργία προσωρινών χωρικών δομών με όσο το δυνατόν χαμηλότερο κόστος και μεγάλη ευκολία στην κατασκευή τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι κατασκευές είναι απλές στη συναρμολόγησή τους και μπορούν να αποσυναρμολογηθούν μόλις παρέλθει ο χρόνος που είναι απαραίτητη η χρήση

τους. Οι ανάγκες που πρέπει να εξυπηρετήσουν σχετίζονται πρωτίστως με ζητήματα επιβίωσης / διαβίωσης ή προσαρμογής μιας ευάλωτης πληθυσμιακής ομάδας σε ένα νέο τόπο.

Αναφέρονται ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα ανάλογων αντιμετώπισεων:

1-2-3-4. Paper houses / paper shelters / paper church / paper school - Shigeru Ban

Ο Ιάπωνας αρχιτέκτονας Shigeru Ban είναι ευρέως γνωστός για το πρωτοποριακό έργο του σε περιπτώσεις που η αρχιτεκτονική εφαρμόζεται για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης. Πολλά έργα του έχουν υλοποιηθεί με σκοπό να στεγάσουν θύματα φυσικών καταστροφών, κυρίως σε σεισμογενείς περιοχές ή ακόμα να χρησιμοποιηθούν ως προσωρινά καταλύματα για προσφυγικούς πληθυσμούς. Οι δομές του είναι συνήθως κατασκευασμένες από φυσικά υλικά, συχνά με βάση το χαρτί. Η ανάγκη για όσο το δυνατόν οικονομικότερες κατασκευές, τον στρέφει στην επιλογή υλικών που να προέρχονται από τον τόπο στον οποίο πρόκειται να υλοποιηθεί το έργο ώστε να διευκολυνθεί η διαδικασία και να μειωθεί ο χρόνος της ανέγερσης. Ο φέρων οργανισμός αποτελείται κατά κύριο λόγο από κυλίνδρους από χαρτί, διαφόρων διατομών, και στοιχεία από μέταλλο ή ξύλο. Οι φόρμες του είναι ευέλικτες και συνήθως με δυνατότητα προσαρμογής ή επανάχρησης, ανάλογα με τις εκάστοτε απαιτήσεις. Επίσης το γεγονός ότι πρόκειται για εφήμερες δομές με προσωρινή χρήση, διευκολύνει τις γραφειοκρατικές διαδικασίες (η αδειοδότηση είναι πολύ απλή) και επιταχύνει την ολοκλήρωση της κατασκευής.

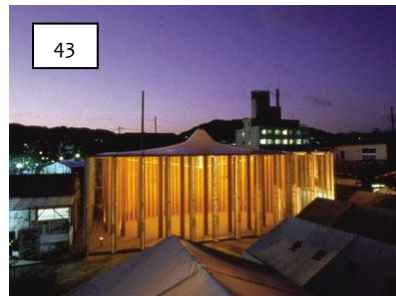
Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν τα καταφύγια έκτακτης ανάγκης στη Rwanda για την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR) που κατασκευάστηκαν ως προσωρινά καταλύματα, όταν περισσότεροι από 2 εκ. Άνθρωποι έμειναν άστεγοι από πολεμικές επιθέσεις το 1994 (1), το προσωρινό κατάλυμα στο Cebu, στις Φιλιππίνες που χρησιμοποιήθηκε για τη στέγαση θυμάτων του τυφώνα Haiyan το 2013 (2), η προσωρινή κατασκευή που χρησιμοποιήθηκε ως εκκλησία (κέντρο κοινότητας με θρησκευτικό χαρακτήρα) στο Kobe της Ιαπωνίας όταν το κτίριο καταστράφηκε από σεισμό το 1995 – η κατασκευή ήδη έχει αποσυναρμολογηθεί (3), ή επίσης η προσωρινή κατασκευή για στέγαση σχολείου στην πόλη Chengdu στην Κίνα που υπέστη καταστροφές από σεισμό το 2008 (4).

41

42

43

44

1. http://www.shigerubanarchitects.com/works/1999_paper-emergency-shelter/index.html
2. http://www.shigerubanarchitects.com/works/2014_PaperEmergencyShelter-Philippines/index.html
3. http://www.shigerubanarchitects.com/works/1995_paper-church/index.html
4. <http://architectuul.com/architecture/hualin-temporary-elementary-school>

5. Primary School - Francis Kéré

Πρόκειται για μια κατασκευή που δημιουργήθηκε για σχολική χρήση στην περιοχή Gando της Burkina Faso, το 2001. Ο πληθυσμός του οικισμού είναι οικονομικά ασθενής, μεγάλο ποσοστό των κατοίκων είναι αναλφάβητοι, και οι τοπικές κλιματικές συνθήκες δημιουργούν μεγάλες απαιτήσεις όσον αφορά τις συνθήκες διαβίωσης σε ένα τόπο χωρίς υποδομές (ανεπαρκής ηλεκτροδότηση και προβληματικά δίκτυα υδροδότησης). Ο Francis Kéré μπροστά στο πρόβλημα του σχολικού κτιρίου που χρειαζόταν σοβαρές επισκευαστικές επεμβάσεις, προχώρησε στην κατασκευή μιας νέας δομής από φυσικά τοπικά υλικά (κυρίως με βάση τον άργιλο που βρίσκεται σε αφθονία στην περιοχή) και ακολουθώντας ένα σχεδιασμό -με τη συμμετοχή μάλιστα των κατοίκων- που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες για προσαρμογή στο τοπικό κλίμα (υψηλές θερμοκρασίες και έντονες βροχοπτώσεις). Η δομή επιτρέπει την άνετη παραμονή στο εσωτερικό (σχεδιασμένη για επαρκή φυσικό δροσισμό) και παράλληλα προσδίδει ευελιξία στην επιλογή του εξωτερικού στεγασμένου χώρου για διδασκαλία, ανάλογα με τις ανάγκες (5).

5. <http://www.archdaily.com/785955/primary-school-in-gando-kere-architecture>

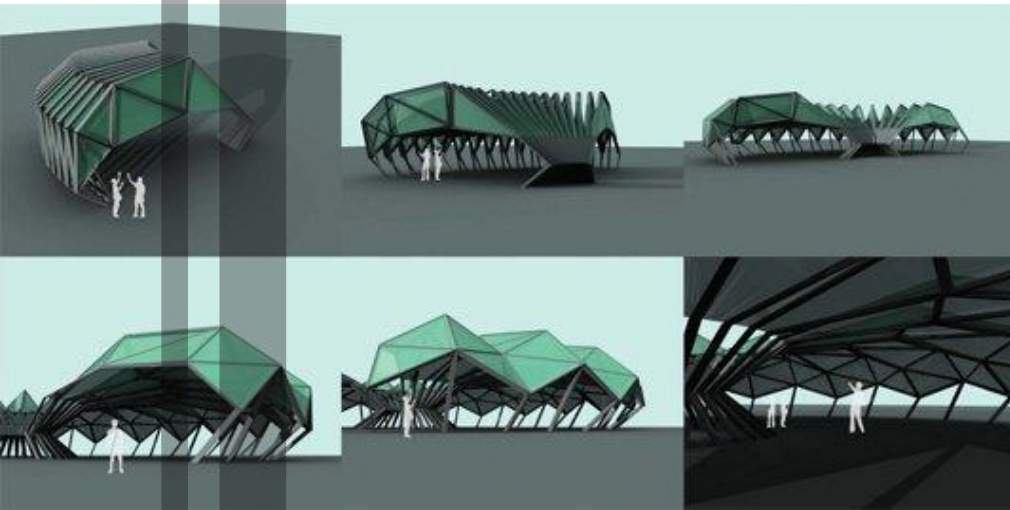

45

6. Folded bamboo & paper house - Ming Tang

Πρόκειται για μια πρόταση στο διαγωνισμό ιδεών της Κινεζικής κυβέρνησης για καταλύματα στέγασης των πληγέντων από τον σεισμό των 7.9 ρίχτερ του 2008 στην κεντρική Κίνα. Η πρόταση περιλαμβάνει κατασκευές από ελαφρά και οικονομικά φυσικά υλικά στοχεύοντας στην ταχεία και εύκολη συναρμολόγηση. Ο σκελετός είναι κυρίως από bamboo και κάποια μέρη από χαρτί και τσιμέντο, με όλα τα στοιχεία να ακολουθούν συγκεκριμένα γεωμετρικά σχήματα και

μεγέθη ώστε να είναι απλά στη συναρμολόγησή τους. Οι δομές έχουν χαρακτηριστικά κινητικής αρχιτεκτονικής, με αναφορά στη λειτουργία του σκελετού της ομπρέλας με μέλη που διπλώνουν και ξεδιπλώνουν, και ουσιαστικά αυτο-συναρμολογούνται και απο-δομούνται άμεσα. Η δυνατότητα να επιλεγεί η επιθυμητή γωνία στα κινητικά μέλη επιτρέπει τη δημιουργία διαφορετικών χώρων, μεγαλύτερων ή μικρότερων. Μπορούν να σχετίζονται μεταξύ τους δημιουργώντας μεγαλύτερα σύνολα, σε αμέτρητους συνδυασμούς, ανάλογα με τα τοπογεωγραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής και τις ανάγκες διαβίωσης (6).

7. The Silent University

Πρόκειται για έναν ψηφιακό, ‘εικονικό’ χώρο από διαδικτυακές πλατφόρμες και κοινωνικά δίκτυα για ανταλλαγή γνώσεων από και για τους πρόσφυγες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο. Ξεκίνησε το 2012 ως μια μορφή διατοπικής μετάδοσης γνώσης, πέρα από σύνορα και φραγμούς, ανάμεσα σε χρήστες που βρίσκονται σε κατάσταση εξαίρεσης. ο ψηφιακός αυτός χώρος δίνει τη δυνατότητα για έρευνα και πειραματισμό μέσω μιας εναλλακτικής μορφής επικοινωνίας και διασύνδεσης των χρηστών (7).

7. <http://thesilentuniversity.org/>

8-9. αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι καθώς παρουσιάζονται νέες ανάγκες σχετικές με τον τομέα του ακούσιου νομαδισμού, εμφανίζονται και οι αντίστοιχες μεθοδολογίες για την προσέγγισή τους. Στον τομέα του σχεδιασμού, σε πολλές περιπτώσεις διεξάγονται αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί ιδεών που στοχεύουν στην επίλυση τέτοιων ζητημάτων. Η θεματολογία συχνά αφορά την πρόταση νέων ειδών καταλυμάτων για τη φιλοξενία πληθυσμών σε περιπτώσεις κρίσης, τη δημιουργία προσωρινών κατασκευών που να επιλύουν σχετικά προβλήματα, ή το σχεδιασμό ευέλικτων δομών που να έχουν πολλαπλές δυνατότητες για προσαρμογή σε ποικίλες συνθήκες (8,9).

8. <http://www.archstudies.gr/2016/02/sheltering-humanity-emergency-hosting.html#more>

9. <https://www.commonwealhousing.org.uk/starter-for-10-design-ideas-competition>

Δ2. προσωρινή κατοίκηση εκούσιας κινητικότητας - τουρισμός, κοινωνική, οικονομική μετατόπιση

Στην περίπτωση της προσωρινής κατοίκησης που αφορά την εκούσια κινητικότητα για κοινωνικούς, οικονομικούς ή πολιτιστικούς λόγους, ο σχεδιαστής καλείται να λάβει υπόψη κυρίως την παράμετρο για ευελιξία της κατασκευής και προσαρμογή της όχι τόσο σε ανάγκες επιβίωσης, όσο στις επιθυμίες του χρήστη για καλύτερη ποιότητα κατοίκησης ή εναλλαγή των χρήσεων εντός του ίδιου χώρου.

Μερικά σχετικά παραδείγματα είναι τα εξής:

10. Amphitheater house – Αρ.Αντονάς

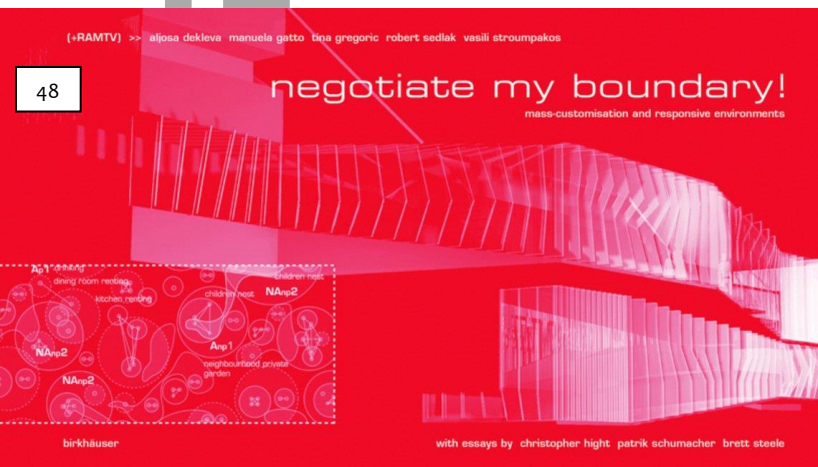
Η κατοικία βρίσκεται στην Ύδρα και χτίστηκε στα ερείπια προϋπάρχοντος κτιρίου, το 2007. Η τοποθεσία, σε μεγάλη εγγύτητα από την Αθήνα, προσφέρεται τόσο για διακοπές όσο και για επαγγελματικές δραστηριότητες. Ο αρχιτέκτονας πειραματίστηκε με τις δυνατότητες ενός σχεδόν κενού χώρου καθημερινής διαβίωσης, με σκοπό να δώσει την ευκαιρία να αναπτυχθούν σε αυτόν διάφορες χρήσεις ανάλογα με τις επιθυμίες των εκάστοτε χρηστών. Ο χώρος καλείται να καλύψει τις απαιτήσεις για ξεκούραση, συνάθροιση, ακόμα και εργασία (ενδεχομένως από απόσταση), με τρόπο που μετά τη λήξη κάποιας δραστηριότητας να αφήνεται ‘καθαρός’ για οποιαδήποτε μεταβολή. Αντί για ένα σαφώς

ορισμένο και άκαμπτο χώρο καθιστικού, ο αρχιτέκτονας επέλεξε να οργανώσει έναν αμφιθεατρικό χώρο που λειτουργεί ως κενή πλατφόρμα εξέλιξης της δράσης και μπορεί να υιοθετεί διαφορετικά χαρακτηριστικά κάθε φορά (10).

10. <http://www.archdaily.com/16546/amphitheater-house-aristide-antonas>

11. Negotiate My Boundary! - (+RAMTV)

Πρόκειται για ένα project που στοχεύει στην εξατομίκευση του χώρου ανάλογα με τις απαιτήσεις του πελάτη-χρήστη. Είναι μια κατοικία υψηλής διαδραστικότητας, που είναι αποτέλεσμα παραμετρικών ψηφιακών σχεδιαστικών εργαλείων. Η χρήση των μέσων αυτών δίνει τη δυνατότητα στο σχεδιαστή να παράξει μια σειρά αμέτρητων παραλλαγών της κατοικίας, ανάλογα με τα δεδομένα που θα καταχωρηθούν ως προαπαιτήσεις της σύνθεσης. Το τελικό αποτέλεσμα είναι καθόλα προσαρμοσμένο στις επιθυμίες του μελλοντικού κατοίκου του μέσα από την ψηφιακή διαδικασία επεξεργασίας των χωρικών ιδιοτήτων. Το κέλυφος, τα όρια, οι σχέσεις των επί μέρους μελών ορίζονται από αντίστοιχες μεταβλητές, προσδίδοντας εξαιρετική ευελιξία στην τελική δομή (11).

11. <http://www.aaschool.ac.uk/VIDEO/lecture.php?ID=402>

12. Blur building – Elizabeth Diller & Ricardo Scofidio

Το Blur building είναι ένα εκθεσιακό περίπτερο της EXPO 2002 στη λίμνη Neuchatel της Ελβετίας. Το κτίριο είναι τοποθετημένο σε ειδική φέρουσα κατασκευή εντός της λίμνης και ο επισκέπτης έχει πρόσβαση διαμέσου μιας γέφυρας-ράμπας. Το χαρακτηριστικό του κτιρίου είναι το τεχνητό σύννεφο ομίχλης που το τυλίγει, που προκαλείται με χρήση του νερού της λίμνης. Τα οπτικά και ακουστικά ερεθίσματα είναι καθορισμένα σε μεγάλο βαθμό από τους σχεδιαστές, καθώς το σύννεφο ομίχλης επιτρέπει στον χρήστη μια μερική μόνο αίσθηση αυτών, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο πειραματισμός που στηρίζεται σε διάδραση των χρηστών. Πέρα από τον ερευνητικό στόχο, η κατασκευή εξυπηρετεί και την αναψυχή, καθώς το σύννεφο μπορεί να λειτουργήσει και ως επιφάνεια προβολής video στις νυχτερινές ώρες που το φως είναι λιγοστό (12).

12. <http://www.archdaily.com/239669/think-space-look-what-charles-renfro-of-dsr-has-to-say-on-blur-building-project-after-a-decade-or-so-competition>

13. Dwellings for the Tokyo nomad woman - Toyo Ito

Πρόκειται για ένα project του 1985 στο οποίο ο Toyo Ito προτείνει μια νέα μορφή χρήσης του χώρου βασισμένη στο σενάριο του σύγχρονου τρόπου ζωής που χαρακτηρίζεται από την έννοια του νομαδισμού (με μια μεταφορική

ερμηνεία) και τον έντονο καταναλωτισμό. Το θέμα της έρευνάς του είναι ο/η σύγχρονος νομάς του αστικού περιβάλλοντος της πόλης του Τόκυο στην περίοδο της δεκαετίας του '80. Απευθύνεται δηλαδή σε ένα τόπο με έντονη τεχνολογική ανάπτυξη, μεγάλη πληθυσμιακή έξαρση και ακριβή αξία γης. Η ανάγκη να εξυπηρετηθούν πολλές διαφορετικές δραστηριότητες σε μικρό χώρο λίγων τετραγωνικών μέτρων (εργασία, κατοίκηση, ξεκούραση, κλπ), τον οδήγησε στην πρόταση μιας ελαφριάς και λεπτής εφήμερης κατασκευής, που να ανταποκρίνεται στην ανάγκη για προσωρινότητα (που τείνει σήμερα να γίνει μια σταθερή νέα πραγματικότητα). Οι επιφάνειες της δομής του (η οποία μπορεί να αποσυναρμολογείται στα μικρά αντικείμενα που τη συνθέτουν) αποτελούν πεδία αλληλεπίδρασης του πραγματικού με τον εν δυνάμει χώρο. λειτουργούν ως οθόνες για προβολή, ώστε να ενσωματώσουν με αυτόν τον τρόπο τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις και επίσης να απορροφούν πληροφορία από τον περιβάλλοντα χώρο και να τη μεταφέρουν προς το εσωτερικό, διατηρώντας έτσι τη σύνδεση του έξω με το μέσα (13). Πρόκειται για μια αυτοφερόμενη κατοικία στο όριο μεταξύ σώματος και περιβλήματος.

13. <http://socks-studio.com/2016/02/07/pao-dwellings-for-the-tokyo-nomad-woman-by-toyo-ito-1985-and-1989/>

Pao 1
Premobiliario para la Moda
Pre-furniture for Styling

Premobiliario para el Aperitivo
Pre-furniture for Snack

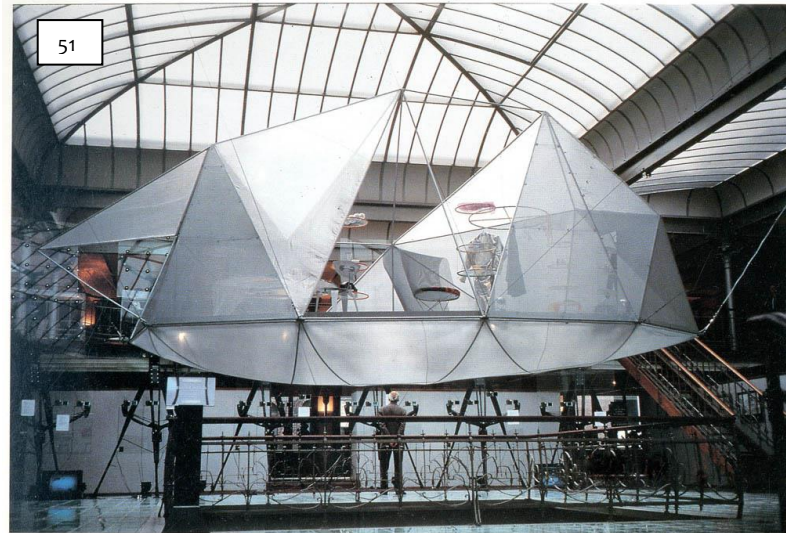

Premobiliario para la Inteligencia
Pre-furniture for Intelligence

50

51

14. Escape Vehicles - Andrea Zittel

52

Η Andrea Zittel επιχειρεί να προσεγγίσει την έννοια της κινητής κατοικίας με αυτό το project του 1996. Τα Escape Vehicles έχουν όλα το ίδιο μεταλλικό εξωτερικό περίβλημα, το εσωτερικό όμως διαφέρει και είναι προσαρμοσμένο στις επιθυμίες του χρήστη. Οι μονάδες μπορούν να ‘αγκιστρωθούν’ σε αυτοκίνητο και να μεταφερθούν, μπορούν όμως να τοποθετηθούν σταθερά σε κάποιον εξωτερικό ή και εσωτερικό χώρο. Με αυτή την έννοια, η ‘απόδραση’ που υπόσχονται έγκειται ότι τόσο στη δυνατότητά τους να μετακινηθούν στον χώρο, όσο στο ό,τι μπορούν να παρέχουν στον χρήστη ένα χώρο διαμορφωμένο ανάλογα με τις προσωπικές του επιλογές και τη δική του άνεση, είναι μια απόδραση περισσότερο προσανατολισμένη στο ‘χρόνο’ (14).

14. <https://www.moma.org/collection/works/80878>

90

15. αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί

Και στην περίπτωση της εκούσιας μετακίνησης, και καθώς και σε αυτόν τον τομέα της ζωής οι εξελίξεις είναι πολλές και ταχείες, παρατηρείται η τάση για διεξαγωγή διαγωνισμών ιδεών που να στοχεύουν στην επίλυση σχετικών θεμάτων. Συνήθως δίνεται έμφαση στην εξυπηρέτηση πολλών δραστηριοτήτων στον ίδιο χώρο. Αναζητούνται δομές ικανές να προσαρμόζονται σε μεταβαλλόμενες επιθυμίες των χρηστών, προσαρμοζόμενες τις περισσότερες φορές σε χώρους μικρών διαστάσεων (15).

15. <http://thewhyfactory.com/news/join-tf-fall-2017-design-studios-2/>

Δ3. πόλη και προσωρινές αστικές εγκαταστάσεις - θέματα ταυτότητας / ετερότητας κοινού δημόσιου χώρου

Συχνά ο αστικός κοινόχρηστος χώρος γίνεται πεδίο φιλοξενίας προσωρινών εγκαταστάσεων. Οι διάφορες δομές που τοποθετούνται σε χώρους δημόσιας χρήσης πολλές φορές σχετίζονται με ζητήματα ταυτότητας και αποτελούν το έναυσμα για προβληματισμό και έρευνα γύρω από θέματα ετερότητας που προκύπτουν όταν διαφορετικοί πληθυσμοί συνυπάρχουν στον ίδιο γεωγραφικό τόπο. Τόσο η ίδια η ιστορικότητα του τόπου, που με την πάροδο των χρόνων υφίσταται μεταβολές και ζυμώσεις, όσο και η προσθήκη σε αυτούς ξένων στοιχείων που οδηγεί σε νέες μεϊξεις, εντοπίζονται από τέτοιες θεματικές κατασκευές. Η προσωρινή παρουσία τους στον κοινό χώρο είναι αφορμή για μια εκ νέου ανακάλυψή του από τους χρήστες και ο διάλογος μεταξύ των διαφορετικοτήτων μπορεί να γεννήσει νέες χωρικές λειτουργίες και ταυτοποιήσεις.

Ανάλογες περιπτώσεις χειρισμών συναντώνται στα παρακάτω παραδείγματα:

91

16. Bricktopia – Map13 Barcelona

Πρόκειται για ένα εκθεσιακό χώρο (pavillion) σχεδιασμένο από την ομάδα Map13 που τοποθετήθηκε σε ένα ανοιχτό κοινόχρηστο χώρο (μία από τις πλατείες του ανενεργού πλέον εργοστασίου Fabra i Coats) στη Βαρκελώνη, στα πλαίσια του διεθνούς φεστιβάλ αρχιτεκτονικής Em3, το 2013. Η κατασκευή συνδυάζει την παραδοσιακή Ισπανική αρχιτεκτονική και την τεχνογνωσία των υλικών με τα νέα ψηφιακά εργαλεία σχεδιασμού. Με τη βοήθεια του λογισμικού, οι αρχιτέκτονες σχεδίασαν μια αυτοφερόμενη δομή με καμπύλες επιφάνειες που στη συνέχεια κατασκευάστηκε από τούβλα. Η τελική κατασκευή απαρτίζεται από τέσσερις θολωτούς χώρους με οπές που συνιστούν 'πόρτες' και 'παράθυρα'. Η πρωτότυπη σύνθεση δημιουργεί μια νέα τοπογραφία στον ιστορικό χώρο του εργοστασίου

του 19ου αι., διατηρώντας όμως την αναφορά ως προς το αρχικό τούβλινο κτίριο με τη χρήση του ίδιου δομικού υλικού. Οι χώροι που προκύπτουν από αυτήν την πρωτοποριακή γεωμετρία, εσωτερικοί και εξωτερικοί είναι αρκετά ευέλικτοι και δίνουν τη δυνατότητα να αναπτυχθούν πολλές διαφορετικές χρήσεις σε αυτούς (συνάθροιση, διαλέξεις, προβολές κα) και με τον τρόπο αυτό να συναντώνται η ιστορικότητα και οι διαφορετικές κουλτούρες στον ίδιο χώρο (16).

16. <https://www.dezeen.com/2013/11/26/bricktopia-vaulted-brick-pavilion-barcelona-map13/>

17. Spanish Pavilion – Enric Miralles & Benedetta Tagliabue (EMBT)

Το έργο αποτελεί έναν εκθεσιακό χώρο που δημιουργήθηκε στα πλαίσια της έκθεσης Shanghai Expo το 2010. Πρόκειται για μια κατασκευή με μια ελαφριά επιφάνεια πρόσοψης, κατασκευασμένη από λιγαριά και με αναφορά στην παραδοσιακή επεξεργασία του υλικού αυτού στο χέρι, που εφαρμόζεται πάνω σε μεταλλικό σκελετό. Οι Ισπανοί

αρχιτέκτονες επιχειρούν με την προσέγγισή τους να γεφυρώσουν τους διαφορετικούς πολιτισμούς Ανατολής και Δύσης, Κίνας και Ισπανίας (17) και να μεταφράσουν την ιδιαίτερη κουλτούρα τους στο εθνικό τους περίπτερο.

17. <https://www.dezeen.com/2010/04/26/spanish-pavilion-at-shanghai-expo-2010-by-embt/>

18. SOUZY TROS

Από τις περιπτώσεις που ο σχεδιασμός στρέφεται περισσότερο στη στενή παρακολούθηση των μεταναστευτικών πολιτικών και στις σύγχρονες κοινωνικές μεταβολές, είναι και αυτή του χώρου με το όνομα SouzyTros, που βασίζεται στην ελεύθερη ανταλλαγή εργασίας. Στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, ο παραπάνω πολυχώρος (φαγητού, ραψίματος, τέχνης, σχεδιασμού) στοχεύει στο να αποτελέσει έναν τόπο συνάντησης των ετεροτήτων, ανταλλαγής στοιχείων μεταξύ τους, καθημερινών εμπειριών και τοπικών ασχολιών, και δημιουργίας μιας κοινής συλλογικότητας (18).

18. <https://souzytros.wordpress.com/2013/02/10/potluck-1-2/>

19. Environmental Design and Art Container Exhibition in Tokyo - 2010

93

Πρόκειται για τις εγκαταστάσεις που τοποθετούνται σε περιοχή στο κέντρο του Τόκιο, σε ετήσια βάση, και φιλοξενούν την έκθεση Tokyo Designers Week. Στην έκθεση συμμετέχουν 10 εικαστικοί και καλλιτέχνες της Ιαπωνίας και του εξωτερικού. Κάθε συμμετέχοντας έχει στη διάθεσή του ένα χώρο επιφάνειας περίπου 6τμ (20ft) και τη δυνατότητα να τον χρησιμοποιήσει ελεύθερα. Τα containers χρησιμοποιούνται μόνο κατά την εβδομάδα που διαρκεί η έκθεση και συγκεντρώνουν στοιχεία από τις διαφορετικές κουλτούρες των καλλιτεχνών και τα διάφορα θέματα που αυτοί θέλουν να προσεγγίσουν με το έργο τους (19).

19. <https://www.dezeen.com/2010/07/05/dezeen-x-design-association-container-design-competition-3/>

Δ4. παρατηρήσεις

Από τη μελέτη των παραπάνω παραδειγμάτων θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι υπάρχει μια σαφής και ξεκάθαρη μεταβολή όσον αφορά τον χαρακτήρα των αρχιτεκτονικών και χωρικών δομών στη σύγχρονη εποχή. Οι έννοιες της προσωρινότητας και της μεταβλητότητας έχουν εισέλθει στη διαδικασία του σχεδιασμού με έναν τρόπο πιο διδασιαστικό και πολύπλοκο από ότι στις δεκαετίες του 50 και 60. Η τάση για παραγωγή μορφών στατικών ή έστω προσθετικά κινητικών αντικαθίσταται από ένα ζωνρό ενδιαφέρον και μια προτίμηση για δομές εφήμερες χωρίς μόνιμες και σταθερές σχέσεις με τον χώρο στον οποίο εγκαθίστανται. Αντίθετα συχνά διαντιδρούν με τον χώρο αυτόν σε αμοιβαίες μεταβολές. ΠΡΟΣΘΕΣΑ Συχνά προτιμώνται ελαφριά υλικά, με δυνατότητα για εύκολη και γρήγορη συναρμολόγηση, ενώ παράλληλα οι κατασκευές επανεγκαθίστανται σε άλλο τόπο, χρησιμοποιούνται εκ νέου σε άλλο χρόνο.

Μια άλλη γενική παρατήρηση είναι ότι ο παράγοντας του χρόνου προσμετράται και επηρεάζει, πλέον, καθοριστικά τον σχεδιασμό. Η δομή μπορεί να προκύπτει 'συν τω χρόνω', να έχει περιορισμένη διάρκεια ζωής, ή να μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου καθώς καλείται να καλύψει ποικίλες ανάγκες. Οι προκύπτουσες μορφές που δημιουργούνται με τη βοήθεια των σύγχρονων παραμετρικών σχεδιαστικών εργαλείων, χαρακτηρίζονται όλο και συχνότερα από έντονη ευελιξία και δυνατότητα προσαρμογής στις εναλλαγές των επιθυμιών του χρήστη.

Ε. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Από την παρούσα έρευνα προκύπτουν ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με τον τρόπο που ο άνθρωπος βιώνει τον χώρο σήμερα. Οι μεταβολές που έχουν τελεστεί σε κοινωνικό-οικονομικό-τεχνολογικό επίπεδο δρουν καταλυτικά για τη σύγχρονη καθημερινότητα. Ο τρόπος σκέψης και δράσης του ανθρώπου έχει επαναπροσδιοριστεί προκειμένου να συμβαδίσει με τις νέες τάσεις της ζωής. Τα παγιωμένα χωρικά στερεότυπα έχουν ανατραπεί καθώς δεν ανταποκρίνονται στην έντονη ρευστότητα, την ιλιγγιώδη ταχύτητα, την πολυπλοκότητα, και τις διαρκώς μεταβαλλόμενες σύγχρονες ανάγκες. Η ταυτοποίηση με καταστάσεις, τόπους, ιδέες είναι πρόσκαιρη και γίνεται υπό συγκεκριμένες συνθήκες και συγκεκριμένους όρους.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο επαναπροσδιορίζεται η σχέση του ανθρώπου με τον χώρο. Η σύγχρονη ζωή χαρακτηρίζεται από ασταμάτητη κινητικότητα και μόνο πρόσκαιρη συσχέτιση με τον τόπο. Όλο και συχνότερα ο άνθρωπος αναγκάζεται ή επιλέγει να μετακινείται, να αλλάζει τόπο διαμονής και τρόπο διαβίωσης, να αναζητά νέες ταυτοποιήσεις, να ανταπεξέρχεται σε ποικίλα, αλληλεπιδρώντα και πολυσύνθετα ζητήματα που σχετίζονται με την κατοίκηση, την εργασία, την αναψυχή. Στη σύγχρονη εποχή τίποτα δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένο και σταθερό, και υπό το πρίσμα αυτό, η κατοίκηση του χώρου είναι παροδική και εφήμερη. Περιοχές του χώρου ενεργοποιούνται και απενεργοποιούνται ανάλογα με τις ανάγκες ή τις επιθυμίες που πρόκειται να εξυπηρετηθούν.

Συνεπώς, παρατηρείται ότι ο χωρικός και αρχιτεκτονικός σχεδιασμός προσαρμόζεται στη νέα κατάσταση, με τον σχεδιαστή να καλείται συχνά να απαντήσει αν η αρχιτεκτονική αποτελεί ανάγκη ή πολυτέλεια. Η σχεδιαστική προσέγγιση είναι πλέον τελείως διαφορετική. Οι παραδοσιακές δεξιότητες και οι κατασκευαστικές τεχνολογίες τείνουν στην εξαφάνιση. Οι στερεοτυπικές τυπολογίες αμφισβητούνται έως εγκαταλείπονται καθώς κρίνονται ανεπαρκείς ως λύσεις για τις σημερινές προκλήσεις. Ο σχεδιασμός δεν επιλύει μόνο μορφολογικά ζητήματα. Προκειμένου να είναι αποτελεσματικός προσμετρά κι άλλες παραμέτρους. Παρατηρείται μια έντονη τάση να

συμπεριλαμβάνεται η έννοια του χρόνου στο σχεδιασμό. Η δομή δεν αντιμετωπίζεται ως σταθερή και αναλλοίωτη στο χρόνο. Αντιθέτως όλο και συχνότερα αναζητούνται τρόποι να παραμένει ανοιχτή στις μεταβολές που επιφέρει ο παράγοντας αυτός. Οι κατασκευές είναι περισσότερο ευέλικτες και χαρακτηρίζονται από προσαρμοστικότητα σε διαφορετικές συνθήκες που προκύπτουν από τις εναλλαγές των χρήσεων ή τις χρονικές μεταβολές. Οι δομές είναι εφήμερες, σε πολλές περιπτώσεις προκύπτουν από διαδικασίες σχεδιαστικής παραμετροποίησης και μορφογένεσης, δε δημιουργούν σταθερούς δεσμούς με τον τόπο, αλλά απελευθερώνουν τον χώρο και δίνουν την ευκαιρία εξέλιξης διαφορετικών σεναρίων χρήσης.

Μέσα σε αυτό το τοπίο η αρχιτεκτονική δεν διεκδικεί πλέον διάρκεια, αλλά ευελιξία και προσαρμοστικότητα, μια νέα οικο-λογική της κατασκευής έστω και προσωρινού νοήματος ταυτοποίησης και χωρικού ανήκειν.

ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας αντλήθηκαν πληροφορίες από τις παρακάτω πηγές:

- βιβλία

Βλαχονάσιου, Ελ. (2012), 'Τεχνικές Αναπαράστασης του Χώρου και Μορφογένεση στον 20^ο αιώνα – Επιδράσεις των Ψηφιακών Εργαλείων Σχεδιασμού στην Αρχιτεκτονική', Διδακτορική διατριβή - ΑΠΘ

Γκαραγκούνης, Θ. (2012), 'Η Καταναλωτική Κοινωνία – Σημείο, Πόλη, Εμπόρευμα', Αμφιλύκη

Καϊτατζή – Γουιτλοκ, Σ. (2003), 'Η επικράτεια των πληροφοριών', Κριτική

Ουγγρίνης, Κ. (2005), 'Transformations – Paradigms for Designing Transformable Spaces', Harvard Design School

Παπαδοπούλου, Τ. (2007), 'Expo Exposite', Επίκεντρο

Σταυρίδης, Σ. (2010), 'Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας', Αλεξάνδρεια

Τερκενλή, Θ. & Ιωσηφίδης, Θ. & Χωριανόπουλος Ι. (2007), 'Ανθρωπογεωγραφία – Άνθρωπος, Κοινωνία και Χώρος', Κριτική

Χατζησάββα, Δ. (2009), 'Η έννοια του τόπου στις αρχιτεκτονικές θεωρίες και πρακτικές – σχέσεις φιλοσοφίας και αρχιτεκτονικής στον 20^ο αιώνα', Διδακτορική Διατριβή - ΑΠΘ

Χρυσοχοΐδη, Ελ. (2011), 'Το διάγραμμα ως νοητικό εργαλείο στις δυναμικές διαδικασίες σχεδιασμού', Διδακτορική Διατριβή - ΕΜΠ

Allen, M. (2005), 'Towards a nomadic theory of architecture – Shelter, dwelling, and their alternatives in the architecture of homelessness', University of Washington

- Augé, M. (1995), *'Non-places – Introduction to an Anthropology of Supermodernity'*, VERSO
- Ballantyne, An. (2007), *'Deleuze and Guattari for Architects'*, Routledge
- Banks, St. (1995), *'Multicultural Public Relations - a social-interpretive approach'*, SAGE Publications, USA
- Baudrillard, J. (1981), *'Simulacra and Simulation'*, Editions Galilée
- Baudrillard, J. (1998), *'The Consumer Society – Myths and Structures'*, SAGE Publications
- Baudrillard, J. & Nouvel, J. (2005), *'Τα Μοναδικά Αντικείμενα'*, Futura
- Bauman, Z. (2009), *'Ρευστοί Καιροί'*, METAIXMIO
- Bhabha, H. (1994), *'Location of Culture'*, Routledge
- Brown, D. (1999), *'Η δικτατορία στον κυβερνοχώρο'*, Εκδόσεις Καστανιώτη
- Buchanan, I. & Lambert, Gr. (2005), *'Deleuze and space'*, Edinburgh University Press Ltd
- Butler, J. (2011), *'Επιτελεστικότητα και Επισφάλεια'*, επιμέλεια Αθανασίου Α., Νήσος
- DiCristina, G. (2001), *'Architecture and Science'*, Willet-Academy
- Dagnino, A. (2001), *'Οι νέοι Νομάδες'*, οξυ ΑΕ
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1987), *'Capitalism and Schizophrenia – A Thousand Plateaus'*, University of Minnesota press
- Dreyfus, H. (2003), *'Το Διαδίκτυο'*, ΚΡΙΤΙΚΗ
- Eriksen, T. (2005), *'Η τυραννία της στιγμής – γρήγορος και αργός χρόνος στην εποχή της πληροφορίας'*, Σαββάλας
- Frazer, J. (1995), *'An Evolutionary Architecture'*, Architectural Association, London
- Hall, St. & Held, D. & McGrew, A., (2003) *'Η Νεωτερικότητα Σήμερα – οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός'*, ΣΑΒΒΑΛΑΣ

- Hall, T. (2005), 'Αστική Γεωγραφία', Κριτική
- Hardt, M. & Negri, A. (2000), 'Empire', Harvard University Press
- Harvey, D. (2007), 'Η κατάσταση της Μετανεωτερικότητας – Διερεύνηση των απαρχών της πολιτισμικής μεταβολής', METAIXMIO
- Harvey, D. (2012), 'Εξεγερμένες Πόλεις - Από το δικαίωμα στην πόλη στην επανάσταση της πόλης', ΚΨΜ, Αθήνα
- Hernández, F. (2010), 'Bhabha for Architects', Routledge
- Jorn, As. (2001), 'Περί μορφής – σκιαγραφία μιας μεθοδολογίας των τεχνών', Νησίδες
- Klingmann, A. (2007), 'Brandscapes – Architecture in the Experience Economy', MIT press
- Kristeva, J. (1997), 'Έθνη Χωρίς Εθνικισμό', ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ
- Kwinter, S. (2001), 'Architectures of Time', the MIT press
- Lasansky, M. & McLaren, B. (2004), 'Architecture and Tourism – perception, performance and place', BERG
- Levy, P. (1999), 'Η Δυνητική Πραγματικότητα', Κριτική
- Lynn, G. (1999), 'Animate Form', Princeton Architectural Press
- Merleau-Ponty, M. (1991), 'Η αμφιβολία του Σεζάν – το μάτι και το πνεύμα', ΝΕΦΕΛΗ
- Ockman, J. & Frausto, S. (2005), 'Architourism: Authentic, Escapist, Exotic, Spectacular', Prestel Verlag
- Sassen, S. (2001), 'Χωρίς έλεγχο; Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης', METAIXMIO
- Teyssot, G. (2013), 'A Topology of Everyday Constellations', MIT press

Turkle, Sh. (1995), *'Life on the Screen: identity on the internet'*, Paperback, New York

Urry, J. (1995), *'Consuming Places'*, Routledge

Urry, J. & Larsen, J. (2011), *'The Tourist Gaze 3.0'*, SAGE

Venturi, R. (1977), *'Learning from Las Vegas'*, the MIT press

Virilio, P. (1977), *'Speed and Politics / Vitesse et Politique'*, Editions Galilée

Virilio, P. (2000), *'Η πληροφορική βόμβα'*, Νησίδες

West-Pavlov, R. (2009), *'Space in Theory – Kristeva, Foucault, Deleuze'*, Editions Rodopi B.V.

Wojtowicz, R. (1998), *'Sidewalk Critic – Lewis Mumford's writings on New York'*, Princeton Architectural Press

Zukin, Sh. (1995), *'The Cultures of Cities'*, Blackwell

- άρθρα σε βιβλία και περιοδικά

Αθανασίου, Ε. (2000), *'Οι Πολλαπλοί Χώροι της Παγκοσμιοποίησης'*, Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 3, ΣΑΘ

Βαΐου, Ντ. & Μαντούβαλου, Μ. & Μαυρίδου, Μ (2004), *'Αθήνα 2004: στα μονοπάτια της Παγκοσμιοποίησης'*, Γεωγραφίες, τεύχος 7

Βαΐου, Ντ. & Καλαντίδης, Α. (2009), *'Πόλεις των «άλλων». Καθημερινές πρακτικές και συγκρότηση του δημόσιου χώρου'*, Μετασχηματισμοί του Χώρου: κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις, επιμέλεια Σπυριδάκης, Μ., Νήσος

Βλαχονάσιου, Ελ. (2005), *'Εικονικοί χώροι και συλλογική εμπειρία'*, Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 12, ΣΑΘ

Βυζοβίτη, Σ. & Καραναστάση, Ελ. (2001), 'Θέσεις για την αντίληψη της πόλης στην 3^η χιλιετία', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Βυζοβίτη, Σ. (2002), 'Εφήμερες κατασκευές, μια προγραμματική προσέγγιση', Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 7, ΣΑΘ

Γιαννοπούλου, Χρ. (2013), 'Ετεροτοπίες της μετανεωτερικότητας. Το παράδειγμα των κέντρων υποδοχής ασυνόδευτων ανηλίκων αιτούντων άσυλο', Urban Conflicts – Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη

Ευθυμίουπουλος, Η. (2002), 'Εισαγωγή – το Παγκόσμιο και το Τοπικό', Παγκοσμιοποίηση και Περιβάλλον, επιμέλεια Ευθυμίουπουλος Η. & Μοδινός Μ., ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Καλφόπουλος, Απ. (2007), 'Το Διάγραμμα', Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός και Ψηφιακές Τεχνολογίες 2, Εκκρεμές, ΑΠΘ

Κατσαρός, Μ. & Κολτσίδα, Μ. (2005), 'Μοντέλα διαβίωσης', Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 14

Λαθούρη, Μ. (2001), 'Σημειώσεις πάνω στο Νομαδισμό και την Αστική Κατοίκηση', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Λεοντίδου, Λ. (2002), 'Η Πόλη της Παγκοσμιοποίησης – τοπία εξουσίας και εστίες αντίστασης στον πλανητικό πολιτισμό', Παγκοσμιοποίηση και Περιβάλλον, επιμέλεια Ευθυμίουπουλος Η. & Μοδινός Μ., ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Μπαλαμπανίδης, Δ. (2013), 'Γεωγραφίες της εγκατάστασης των μεταναστών στον Δήμο Αθηναίων. Πρόσβαση στην κατοικία και σχέσεις συνύπαρξης στις γειτονιές', Urban Conflicts – Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη

Μανωλίδης, Κ. (2001), 'Εντατική Αρχιτεκτονική', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Μανωλίδης, Κ. (2002), 'Η ηλικία του εφήμερου', Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 7, ΣΑΘ

Μωραΐτης, Κ. (2001), 'Ο νομαδισμός των μεταβολών και η δομική αυτορύθμιση', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Παπαδημητρίου, Σ. (2007), 'Από τη χειρονομία στην Ανομία και η ψηφιακή μορφογένεση Τόπων', Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός και Ψηφιακές Τεχνολογίες 2, Εκκρεμές, ΑΠΘ

Παπαδοπούλου, Α. & Ξυπτέρα, Π. (2001), 'Νομαδική Αρχιτεκτονική', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Παπαδόπουλος, Λ. (2005), 'Το Διάγραμμα', Digital topo_graphies, ΣΑΘ, Futura

Παπαλεξόπουλος, Δ. (2005), 'Χωρίς τέλος (ψηφιακή) Αρχιτεκτονική', Digital topo_graphies, ΣΑΘ, Futura

Παπαλεξόπουλος, Δ. (2001), 'Η Παγίδα', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Παπατζανή, Ε. (2015), 'Διαπραγματεύσεις Ορίων και Όρων Συμβίωσης στο κέντρο της Αθήνας', Γεωγραφίες, τεύχος 25

Παπατζανή, Ε. (2015), 'Κρίση και χώρο-κοινωνικές ταυτότητες των μεταναστών. Εμπειρικές διερευνήσεις στην Αθήνα', Urban Conflicts – Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη

Παρσάνογλου, Δ. & Πετράκου, Η. (2010), 'Νέοι και νέες μεταναστευτικής προέλευσης και πόλη: Χωρικός αποκλεισμός και μορφές αντίστασης', Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη – χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού, επιμέλεια Γιαννακόπουλος Κ. & Γιαννιτσιώτης Γ., Αλεξάνδρεια

Σακελλαρίδου, Ρ. (2001), 'Εισαγωγικά', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Σταυρίδης, Στ. (2002), 'Κατοίκηση και ετερότητα: πρόσφυγες και μετανάστες στην πόλη', Athens 2002: Absolute Realism, 8^η Διεθνής Εκθεση Αρχιτεκτονικής, Biennale Βενετίας 2002, ΠΕΑ

Σταυρίδης, Στ. (2010), 'Οι δρόμοι της Μεγαλόπολης ως Αμφισβητούμενοι Χώροι', Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη – χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού, επιμέλεια Γιαννακόπουλος Κ. & Γιαννιτσιώτης Γ., Αλεξάνδρεια

Σταυρίδης, Στ. (2015), 'Οι αναδυόμενοι κοινοί χώροι ως πρόκληση στην πόλη της κρίσης', Urban Conflicts – Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη

Τεντοκάλη, Β. (2005), 'Η πρόκληση του «εν δυνάμει»', Digital topo_graphies, ΣΑΘ, Futura

Τσαντίλης, Δ. (2002), 'Η διπλή όψη της Παγκοσμιοποίησης', Παγκοσμιοποίηση και Περιβάλλον, επιμέλεια Ευθυμίουπουλος Η. & Μοδινός Μ., ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Τερκενλή, Θ. (2001), 'Η θέση των γεωγραφιών της καθημερινής ζωής στην παραγωγή, αναπαραγωγή και πρακτική της πολιτισμικής διαφοράς σε έναν παγκοσμιούμενο κόσμο', Γεωγραφίες, τεύχος 1

Τσιμουρή, Γ. (2009), 'Φαντασιακές γεωγραφίες και διεθνικές μεταναστευτικές κοινότητες: νέο φαινόμενο ή παλιό σε συνθήκες ύστερου καπιταλισμού;', Μετασχηματισμοί του Χώρου: κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις, επιμέλεια Σπυριδάκης, Μ., Νήσος

Χατζησάββα, Δ. (2000), 'Παγκόσμια κατάσταση και αρχιτεκτονική', Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 3, ΣΑΘ

Χατζησάββα, Δ. (2001), 'Το θέμα του διαγωνισμού της 3^{ης} Biennale: Τόποι νομαδικής κατοίκησης', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Χατζησάββα, Δ. (2001), 'Νομαδισμός του χώρου / χωρικές μετατοπίσεις', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Χατζησάββα, Δ. (2001), 'Νομαδισμός του χρόνου / χρονικές μεταβάσεις', Τόποι Νομαδικής Κατοίκησης – 3^η Biennale νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων, επιμέλεια Παπαρούνης, Μ., ΕΙΑ

Χατζησάββα, Δ. (2001), 'Χαρτογραφώντας νέες εννοιολογικές και χωρικές στρατηγικές της σύγχρονης αρχιτεκτονικής', VI Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρίας

Χατζησάββα, Δ. & Σιαμπίρης, Α. (2002), 'Εφήμερες δυναμικές δομές και σύγχρονα υπολογιστικά λογισμικά', Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 3, ΣΑΘ

Χατζησάββα, Δ. (2004), 'Ταυτότητες σε μετάβαση', Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 10, ΣΑΘ

Χρυσοχοΐδη, Ελ. (2004), 'Ο χρόνος ως δυναμικός παράγων στη διαδικασία παραγωγής μορφής', Θέματα Χώρου και Τεχνών, τεύχος 35

Ascher, Fr. (2003), 'Από τον χώρο στον υπέρ-χώρο / συνέντευξη', Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 9, ΣΑΘ

Alexander, Chr. (2000), 'συνέντευξη στην Αθυνασίου Ε.: Το διαδίκτυο «δύναμη στα χέρια των ανθρώπων»', Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη, τεύχος 3, ΣΑΘ

Cooley, Ch. (1989), 'Η σημασία της επικοινωνίας', Το μήνυμα του μέσου, Αλεξάνδρεια

Frazer, J. (2001), 'The Cybernetics of Architecture: A Tribute to the Contribution of Gordon Pask', Kybernetes. The International Journal of Systems & Cybernetics, τεύχος 30

Habermas, J. (1989), 'Αλλαγή της πολιτικής λειτουργίας της δημοσιότητας: από τη συγγραφική δημοσιογραφία στα μαζικά μέσα', Το μήνυμα του μέσου, Αλεξάνδρεια

Massey, D. (2001), 'συνέντευξη στην Βαΐου Ντ.', Γεωγραφίες, τεύχος 1

Sedia, R. & Dekleva, A. & Gatto, M. & Gregoric, T. & Stroumbakos, V. (2005), 'Negotiate my boundary!', Digital topo_graphies, ΣΑΘ, Futura

Spiller, N. (2005), 'Αρχιτεκτονικές Προοπτικές', Digital topo_graphies, ΣΑΘ, Futura

- ιστοσελίδες

Αντονάς, Αρ. (2007), 'Amphitheater house'

<http://www.archdaily.com/16546/amphitheater-house-aristide-antonas>

Λάλλας, Δ. (2012), 'Το Καταναλωτικό Βίωμα στους Σύγχρονους Εμπορικούς Πολυχώρους: τελεστική αναπαραγωγή και η ταυτότητα του καταναλωτή'

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/6711/6441.pdf>

Μανωλίδης, Κ. (2016), 'Ο τετελεσμένος μέλλοντας της ύλης - Η ατμοσφαιρική δυναμική της υλικής φθοράς'

https://www.academia.edu/28727099/O_τετελεσμένος_μέλλοντας_της_ύλης_Η_ατμοσφαιρική_δυναμική_της_υλικής_φθοράς

Παπαδημητρίου, Μ. (2013), 'SouzyTros'

<https://souzytros.wordpress.com/2013/02/10/potluck-1-2/>

Παπαλεξόπουλος, Δ. (2014), 'Μηχανές του Γίγνεσθαι – περίπου αντικείμενο', ΕΜΠ, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

<http://archtech.arch.ntua.gr/post-2013/002a%202014%20mixanes%20του%20gignesthai.pdf>

Σιακαντάρης, Γ. (2012), 'Ζίγκμουντ Μπάουμαν: ένας αναρχικός ανθρωπιστής'

<https://www.bookpress.gr/kritikes/idees/zygmunt-bauman-apologismos>

Χρυσοχοΐδη, Ελ. (2009), 'Το νομαδικό διαμέρισμα'

<https://www.vimaideon.gr//Default.aspx?d=20090206>

Allen, St. (1997), 'From object to field'

<http://lostritto.com/risd2013spring/wp-content/uploads/2013/04/allen1.pdf>

Ardevol, El. (2005), 'Cyberculture: Anthropological perspective of the Internet'

<https://eardevol.files.wordpress.com/2008/10/cyberculture.pdf>

Ascher, Fr. (1995), 'Métapolis ou l'avenir des villes'

http://www.persee.fr/doc/geoca_0035-113x_1997_num_72_2_6254

Ascer, Fr. (2007), 'Multimobility, Multispeed Cities: A Challenge for Architects, Town Planners, and Politicians'

<https://placesjournal.org/assets/legacy/pdfs/multimobility-multispeed-cities.pdf>

Ban, Sh. (1995), 'Paper Church'

http://www.shigerubanarchitects.com/works/1995_paper-church/index.html

Ban, Sh. (1999), 'Paper emergency shelter - Rwanda'

http://www.shigerubanarchitects.com/works/1999_paper-emergency-shelter/index.html

Ban, Sh. (2008), 'Temporary elementary school'

<http://architectuul.com/architecture/hualin-temporary-elementary-school>

Ban, Sh. (2014), 'Paper emergency shelter - Philippines'

http://www.shigerubanarchitects.com/works/2014_PaperEmergencyShelter-Philippines/index.html

Bauman, Z. (1996), 'From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity'

http://pages.mtu.edu/~jds/ack/readings/CSReadings/Bauman_From_Pilgrim_to_Tourist.pdf

Bauman, Z. (1998), 'Europe of Strangers'

<http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/bauman.pdf>

Bauman, Z. (1999), 'The Self in a Consumer Society'
<http://www.iasc-culture.org/THR/archives/Identity/1.1FBauman.pdf>

Bauman, Z. (2001), 'Identity in the globalizing world'
<https://www.scribd.com/document/238445275/Identity-in-the-Globalizing-World-Zygmunt-Bauman>

Bauman, Z. (2012), 'Πόλη των Φόβων, Πόλη των Ελπίδων'
<https://kompreser.espivblogs.net/2012/02/20/zygmunt-bauman-poli-twn-fobwn-poli-twn-elpidwn/>

Bauman, Z. (2013), 'Individual and Society in the liquid modernity'
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3786078/>

Bhabha, H. (2006), 'Cultural Diversity and Cultural Differences'
monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/c/cultural-diversity/cultural-diversity-and-cultural-differences-homi-k-bhabha.html

Butler, J. (1988), 'Performative Acts and Gender Constitution – an essay in phenomenology and feminist theory'
https://books.google.gr/books?hl=en&lr=&id=7XNNL6Qc3Z4C&oi=fnd&pg=PA97&dq=judith+butler+performativity&ots=kRhMbRpvBi&sig=N_oePG-YbqS2BqkLHjNIQTl1784&redir_esc=y#v=onepage&q=judith%20butler%20performativity&f=false

Bowring, J. & Swaffield, S., 'Think global, Think local: Critical regionalism and landscape architecture'
<https://journals.lincoln.ac.nz/index.php/lr/article/viewFile/198/118>

Chappel, Br. (2004), 'Ephemeral Architecture: Towards a Definition'
<https://www.scribd.com/document/193497347/Ephemeral-Architecture>

DeLanda, M. (2001), 'Deleuze and the Use of the Genetic Algorithm in Architecture'
<https://www.mat.ucsb.edu/~g.legrady/academic/courses/o8f200a/sites/SS/refs/deleuze.pdf>

Diller, El. & Scofidio, R. (2002), 'Blur Builing'

<http://www.archdaily.com/239669/think-space-look-what-charles-renfro-of-dsr-has-to-say-on-blur-building-project-after-a-decade-or-so-competition>

Environmental Design and Art Container Exhibition in Tokyo, (2010), 'Tokyo Designers Week'

<https://www.dezeen.com/2010/07/05/dezeen-x-design-association-container-design-competition-3/>

Harvey, D. (2008), 'The Right to the City'

<https://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf>

Johung, J. (2011), 'Architecture on the Move: Towards a Theory of Replacing'

https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjRtd2QyJPWAhVDnRQKHf_LAW4QFgggMAA&url=http%3A%2F%2Fapps.acsa-arch.org%2Fresources%2Fproceedings%2Fuploads%2Fstreamfile.aspx%3Fpath%3DACSA.AM.99%26name%3DACSA.AM.99.96.pdf&usg=AFQjCNEguyxklf4CG8BFtuziRil1_jsAnw

Ito, T. (1985), 'Dwellings for the Tokyo nomad woman'

<http://socks-studio.com/2016/02/07/pao-dwellings-for-the-tokyo-nomad-woman-by-toyo-ito-1985-and-1989/>

Kéré, Fr. (2001), 'Primary School'

<http://www.archdaily.com/785955/primary-school-in-gando-kere-architecture>

Klingmann, A. (2006), 'Brandism'

<http://www.klingmann.com/img/research/publications/articles/35/35.pdf>

Klingmann, A. (2010), 'Creative brandscapes – heroes with flaws'

<http://klingmann-blog.tumblr.com/post/1161905655/creative-brandscapes-heroes-with-flaws>

- Kwinter, S. (1992), '*Landscapes of Change: Boccioni's "Stati d'animo" as a general theory of models*'
https://static1.squarespace.com/static/5657eb54e4b022a250fc2de4/t/566fa23a40667ad8b9b60de4/1450156602479/1992_Kwinter_Landscapes+of+Change+Boccioni%27s+Stati+d%27animo+as+a+General+Theory+of+Models.pdf
- Kwinter, St. (1993), '*Soft Systems*'
https://static1.squarespace.com/static/5657eb54e4b022a250fc2de4/t/566fa25940667ad8b9b60f3f/1450156633738/1992_Kwinter_Soft+Systems.pdf
- Lee, E. & Vivarelli, M. (2006), '*The Social Impact of Globalization in the Developing Countries*'
<http://ftp.iza.org/dp1925.pdf>
- Map, 13 (2013), '*Bricktopia*'
<https://www.dezeen.com/2013/11/26/bricktopia-vaulted-brick-pavilion-barcelona-map13/>
- Massey, D. (1994), '*A Global Sense of Place*'
<https://www.unc.edu/courses/2006spring/geog/021/001/massey.pdf>
- Miralles, EN. & Tagliabue, B. (2010), '*Spanish Pavilion*'
<https://www.dezeen.com/2010/04/26/spanish-pavilion-at-shanghai-expo-2010-by-embt/>
- Protevi, J. (2005), '*Deleuze, Guattari and emergence*'
<http://protevi.com/john/Emergence.pdf>
- Sassen, S. (1996), '*Whose city is it? Globalization and the formation of new claims*', The University of Chicago
<http://homepage.univie.ac.at/fanny.mueller-uri/php/inequalities/wp-content/uploads/2013/10/Sassen-Saskia-Whose-City-Is-It-Globalization-and-the-Formation-of-New-Claims.pdf>

Sassen, S. (2005), *'The global city: introducing a concept'*, the Brown Journal of World Affairs
<http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/the-global-city-brown.pdf>

Sassen, S. (2014 α), *'Nomadic territories and times'*
<http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/nomadic-territories-and-times.pdf>

Sassen, S. (2014 β), *'Carving up the city'*
<http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/carving-up-the-city.pdf>

Sedia, R. & Dekleva, A. & Gatto, M. & Gregoric, T. & Stroumbakos, V. (2005), *'Negotiate my boundary!'*
<http://www.aaschool.ac.uk/VIDEO/lecture.php?ID=402>

Serra, S. (2012), *'Architecture and Urbanity of Tourism'*
https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2099/12267/C_13_3.pdf

Sharma, Sh. (2004), *'Impact of Globalization on World Societh'*
<http://www.hsu.edu/academicforum/2004-2005/2004-5AImpact.pdf>

Tang, M. (2008), *'Folded bamboo & paper house'*
<http://www.archdaily.com/8124/folded-bamboo-paper-house-ming-tang>

The Silent University, (2012)
<http://thesilentuniversity.org/>

ThisIsACo_op, Association of Greek Architects (2016), *'Η προσφυγική κρίση: Βιομηχανία vs Αλληλεγγύη'*
<http://www.sadas-pea.gr/thisisaco-op-25-26-iouniou-2016-i-prosfigiki-krisi-viomichania-vs-allilengii-the-refugee-crisis-industry-vs-solidarity-ekdilosis-sto-elliniko-periptero-stin-15i-bienale-architektonikis-tis/>

Tzonis, A. & Lefaivre, L. (1981), 'Why critical regionalism today?'
https://monoskop.org/media/text/TNA/483-492_Tzonis_Lefaivre.pdf

Urry, J. (2001), 'Globalising the Tourist Gaze'
<http://www.lancaster.ac.uk/fass/resources/sociology-online-papers/papers/urry-globalising-the-tourist-gaze.pdf>

VanZyl, O. (2001), 'Globalization and its Social and Cultural Impact'
<https://isocarp.org/app/uploads/2015/02/Utrecht-2001-Keynote-van-Zyl.pdf>

Virilio, P. (1995), 'Speed and Information: Cyberspace Alarm!'
<http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=72>

Zittel, An. (1996), 'Escape Vehicles'
<https://www.moma.org/collection/works/80878>

- πηγές εικόνων

01. <https://gr.pinterest.com/explore/wallpaper-hd-vertical/>

02. <https://www.shutterstock.com/video/clip-22760974-stock-footage-stylish-abstract-engineering-technology-and-science-motion-background-plexus-style-dynamic.html>

03. <https://ungerboeck.com/blog/globalization-how-it-influences-and-challenges-the-event-industry>

04. <http://klujo.com/employer-branding-fad-stay/>

05. <http://blog.edx.org/leading-global-social-change-human-rights-international-law>
06. <http://urban-networks.blogspot.gr/2013/05/>
07. <http://www.shareyouessays.com/87017/essay-on-resistance-to-social-change>
08. <https://humanmind.ac.uk/events-2/events/social-change-in-the-brain-age/>
09. <https://www.mbaworld.com/events/2016/july/webinar-a-challenge-to-conventional-wisdom-in-social-change>
10. <https://geniuszone.biz/indias-neighbour-beats-india-in-internet-speed/>
11. <https://iai.tv/video/time-space-and-being>
12. <https://www.cnbcfrica.com/news/special-report/2017/02/01/time-for-a-new-globalization-2/>
13. <https://louisdietvorst.wordpress.com/tag/complexity/page/2/>
14. <https://furtheredagogy.wordpress.com/2015/06/24/265/>
15. <http://timemanagementjlp.weebly.com/time-management-concepts.html>
16. <https://gr.pinterest.com/zooyong/paul-virilio/>
17. https://en.wikipedia.org/wiki/Welcome_to_Fabulous_Las_Vegas_sign
18. <https://www.flickr.com/photos/dcdead/4392506632>
19. <http://www.psicologiamsn.com/2012/03/pesquisa-quem-sou-eu.html>

20. <http://www.jacques-garnier.com/non-places/>
21. <https://www.pssuk.com/AdvantagesWebApplications.aspx>
22. https://www.tes.com/lessons/rcPL-tTtk_AIA/consumerism
23. <https://twitter.com/consumerismsoc>
24. <https://akosmopolite.com/2013/08/22/self-identity-issues/>
25. <http://nomadikiarxitektoniki.net/en/>
26. <https://peteandrachaelherschelman.com/means-modern-nomad/>
27. <https://twitter.com/ass0055>
28. <https://strategy2c.wordpress.com/2009/01/28/multicultural-society/>
29. <https://www.economist.com/news/leaders/21690028-european-problem-demands-common-coherent-eu-policy-let-refugees-regulate>
30. <http://akihitotakuma.tumblr.com/>
31. <http://rebrn.com/re/being-a-refugee-is-not-a-choice-613534/>
32. <https://bridginggaps.org/internships/cape-town/hospitality-tourism/>
33. <https://www.xamou-art.com/bilbao-effect-art-culture-investments-boost-economy/>

34. <http://mocosubmit.com/nomadic-chair/>
35. <https://www.goodreads.com/book/show/609122.Nomadology>
36. <https://gr.pinterest.com/chapple0731/temporary-architecture/>
37. <http://www.fontemaggi.it/3-en-252401-temporary-architecture-vs-permanent-relationship.php>
38. <https://www.dreamstime.com/photos-images/symbols.html>
39. <http://www.evolo.us/architecture/eco-sustainable-housing-parametric-design/>
40. <https://gr.pinterest.com/pin/404831453979023245/>
41. http://www.shigerubanarchitects.com/works/1999_paper-emergency-shelter/index.html
42. http://www.shigerubanarchitects.com/works/2014_PaperEmergencyShelter-Philippines/index.html
43. http://www.shigerubanarchitects.com/works/1995_paper-church/index.html
44. <http://architectuul.com/architecture/hualin-temporary-elementary-school>
45. <http://www.archdaily.com/785955/primary-school-in-gando-kere-architecture>
46. <http://www.archdaily.com/8124/folded-bamboo-paper-house-ming-tang>
47. <http://www.archdaily.com/16546/amphitheater-house-aristide-antonas>

48. https://www.amazon.in/Negotiate-Boundary-Mass-Customisation-Responsive-Environments/dp/3764374586/259-0525174-3114945?_encoding=UTF8&%2AVersion%2A=1&%2Aentries%2A=0&portal-device-attributes=desktop
49. <http://www.arcspace.com/features/diller-scofidio-renfro/blur-building/>
50. <http://lowellintheworld.blogspot.gr/2011/11/nomadism.html>
51. <http://lowellintheworld.blogspot.gr/2011/11/nomadism.html>
52. <https://www.moma.org/collection/works/80878>
53. <https://www.dezeen.com/2013/11/26/bricktopia-vaulted-brick-pavilion-barcelona-map13/>
54. <https://www.dezeen.com/2010/04/26/spanish-pavilion-at-shanghai-expo-2010-by-embt/>
55. <https://www.dezeen.com/2010/07/05/dezeen-x-design-association-container-design-competition-3/>